

COLONIA, Dominique de (S.l.)

**De arte rethorica libri quinque : lectissimis veterum scriptorum
aetatis aureae, perpetuisque exemplis illustrati / auctore Dominico de
Colonia. -- Accesere in hac novissima editione Institutiones Poeticae
/ auctore Josepho Juvencio. -- Matriti : Typis Benedicti Cano, 1788
335 p., A-O12 ; 12"**

Institutiones poeticae

**1. Retórica 2. Erretorika 3. Poesía 4. Poesia 1. Juvencio, José
(S.l.) II. Título**

R-5118 Enc. perg., deteriorada

N. 5118

de

DE ARTE
RHETORICA

LIBRI QUINQUE,
LECTISSIMIS VETERUM SCRIPTORUM
ÆTATIS AURÆ,

Perpetuisque Exemplis illustrati:

AUCTORE
DOMINICO DE COLONIA.

Accessere in hac novissima Editione
INSTITUTIONES POETICÆ,

AUCTORE
JOSEPHO JUVENCIO.

MATRITI.
TYPIS BENEDICTI CANO.
SUPERIORUM PERMISSU.
MDCCLXXXVIII.

AUCTOR

LECTORI.

*P*raeceptis paucis brevibus-
que exemplis verò bene mul-
tis constat hæc Ars Rheto-
rica. Præcepta hausimus ex
vetustissimis Græcorum La-
tinorumque Rhetorum fonti-
bus ; Aristotelem dico, Cice-
ronem, Quintilianum, Deme-
trium Phalereum, Hermoge-
nem atque Longinum. Exem-
pla, quæ lectissima sunt per-
petuaque, summo studio, sin-
gularique diligentia selegimus
fere ex elegantissimis ætatis
aureæ Scriptoribus. Atque
hoc exquisito veterum exem-

plorum delectu copiaque nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cetera omnia desunt; illumque etiam politioribus & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

ELEMENTA

RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Fabula.

Quid est Fabula?

R. Est Oratio falsa veritatem effugens. Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversus cervum implorantis.

Cervus equum, pugna melior, communibus herbis Pellebat; donec minor in certamine longo Implorabit opes hominis, frenumque recepit. Sed postquam victor (b) violens discessit ab hoste, Non equitem dorso, non frenum depulit ore.

Vide quam sollertè Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat: & nos repente à levi illa in speciem narratiuncula, ad veritatem traducat illis quam sequuntur versibus:

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis Libertate caret, dominum vehet. improbus, atque Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

§. I. De varijs Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata, (sic enim appellant) Tironibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales: aliæ Morales; aliæ Mixtæ.

§. II.

(a) *Epist. 10. Lib. 1.*

(b) *Violens pro violentus, vox parum usitata.*

§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen re ipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigæ, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat; (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis*: inquit Sacra Pagina; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam in primis ut serviret Palæstinorum moribus ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in aureo Phædri libello. Exemplum esto hæc, quam hic assero.

Æsopus & Petulans.

(b) *Æsopo quidam petulans lapidem impegerat: Tanto, (c) inquit, melior; assem deinde illi dedit, Sic prosecutus: plus non habeo me hercule: Sed unde accipere possis, monstrabo tibi. Venit ecce dives & potens: huic similiter Impinge lapidem, & dignum accipies præmium. Persuasus ille fecit quod monitus fuit. Sed apes fefellit impudentem audaciam; Comprehensus nempe pœnas persolvit cruce.*

§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.

Quid est Fabula Moralis, seu Apologus?

R. Est illa, quæ belluarum mores & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopice*; non quod *Æsopum* auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissimè antè *Æsopi* tempora (d) ab *Homero*, (e) & *Hesodio* fuerint usurpatæ; sed quod valde

(a) *Matth. 14.* (b) *Lib. 3. Fab. 4.*(c) *Inquit Æsopus.*(d) *Æsopus floruit anno 185. à Roma condita.*(e) *Homerus Poetarum Græcorum Princeps vixit mille circiter annis ante Christum.*

de fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniosè tractavit. Interdum etiam non solum fœræ, sed arbores quoque & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc Phædri Apologo:

Rana rupta, & Bos.

Inops potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodam Ranâ conspexit Bovem:
Et tacta invidia tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
Interrogavit, an Bove esse latior?
Illi negarunt: rursum intendit cutem
Majore nisu, & simili quæsivit modo,
Quis major esset? illi dixerunt, Bovem,
Novissimè indignata, dum vult validius
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo:
Inops potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua Poetica, Apologum sic appellari, (a) quasi si aliud palàm & apertè dicat, aliud clam innuat doceatque, quemadmodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum & Parabolam?

R. Hoc interest, quod Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui possunt: Parabola verò est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse quidem certè potuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, & moralis admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amicitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precario impetraverant.

Ca-

(a) ἀπὸ λόγου λόγοι.

8. *Elementa Rhetoricæ.*

Canis & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum à Pastore precario petiit, in quo pareret: quo obtento, iterato petiit, ut sibi educare eodem in loco catulosliceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses qui nunc inquilini videntur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porro valuerit hæc Fabula, continuo subiungit Justinus: *Hic, inquit, incitatus Rex insidius Massiliensibus extruxit.*

S. V. De legibus, & artificio Fabulæ.

Quanam est prima, ac præcipua Fabulæ lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, quam moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur (a) *Affabulatio*; si vero ponatur initio, vocatur (b) *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Ceterum initio ne ponas, an fine, non refert maxime.

Quanam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus ubsona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem affingunt?

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ, quandam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti servetur indoles ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolum; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem; ac ceteræ demum belluæ germanis propriisque sui coloribus depingatur. Hinc sapienter monet Horatius in Arte Poetica; poetæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere: Ficta voluptatis causa sicut proxima veris.

Et

(a) ἐπιμύθιον. (b) προμύθιον.

Et alio loco ejusdem Poeticæ.
Atque ita mentitur, si veris falsa remiscet.
Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quænam est utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cum enim, licet de rebus gravissimis agens, fastidiosè tamen & oscitanter audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus, asinum conduxit; cumque effervescente jam meridie, ardor solis cœpisset esse vehementior, vitandi caloris causâ, sub asini ventrem se conjecit, ut umbram inde cliperet. At (a) Agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem serio perturbare, asserens se nihil nisi asinum, non vero asini umbram locasse: alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse. Cum autem vidisset Demosthenes captos hac Fabula Judices risu corruere, ac pene emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret: Itane vero, mutata voce inquit, (b) de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus & seriis non vultis? & illos hoc artificio ab oscitantia tædioque ad summam quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quænam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores condemnandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque mortales ad honestatis ac virtutis studium

(a) Italice: *Melatiere, Vettulare,*

(b) *Plutarcus in vita Demosthenis.*

dium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus & Fabulator diversis itineribus eodem contendunt. Philosophus objurgat vitia palam & aperte, sine ambagibus & integumentis: unde offensi persæpè improborum animi salutare monitum aspernantur, ac respuunt, castigatique remordent, ut inquit Juvenalis.

At Poeta vitium impugnat, quasi aliud agens, ac veluti (a) per cuniculos & monitorum austeritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus ac delinitus innoxie voluptatis illecebris animus salutarem medicinam libenter admittat ut sapienter monet Lucretius, lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia terra (b) medentes. Cum dare conantur, prius oras pocula circum Contingunt mellis dulci flavoque liquore, Ut puerorum ætas improvida ludificetur Labrorum tenuis; interea perpotet amarum Absinthii laticem, deceptaque non capiatur; Sed potius tali facio recreata valescat.

Quid enim aptius, v. g. ad inaniam promissorum tumorem sine cuiuspiam offensione castigandum, quam hæc lepidissima Phædri de monte parturiente Fabellâ? (c)

Mons parturiens.

Mons parturiebat, gemitus immanes ciens; Eratque in terris maxima expectatio: At ille murem peperit. Hoc scriptum est tibi, Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniosè alludit Horatius in Arte Poetica.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu? Parturient montes; nascetur ridiculus mus.

Ad hanc Fabulæ utilitatem, pertinet etiam quod ait idem Horatius in Sat. 1. lib. 1. Tantalus à labris sitiens fugientia captat Flumina. Quid ridès? mutato nomine, de te Fabula narratur.

Quo verè un exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos, & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum

(a) Ital. *Per via di Mine.*

(b) Id est medici. (c) Lib. 4.

num aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratus auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento perfecit. Apologum sic narrat T. Livius, L. 2.

Venter & reliqua humani corporis membra. Apologus.

Tempore quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, suaque cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quam datis voluptatibus frui, (a) conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam labem venisse; inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse, nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque divisus pariter in venas, maturè confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit mentes hominum.

CAPUT SECUNDUM.

De Narratione.

Quid est Narratio?

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur rei gestæ, vel quasi gestæ, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

s. I. de virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitās & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum servetur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis & usitatis utamur.

3. Si res non interruptè narretur.

4. De-

(a) *Supple* aiebat vel narrabat.

4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v. g. *Ajunt Regem (a) Pirrhum Romanos viciisse. Quis enim inde victor, qui victus intelligi possit?*

Quantum porro eniti, ac contendere debeat Orator, ut perspicuè narret & apertè, facile intelligere poteris ex aureo illo Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus, perspicuitas: Quo spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: Dilucida & negligenter quoque audientibus aperta sit... ut in animum, tanquam sol in oculos, etiamsi non intendatur, incurrai. Quare non ut intelligere possit auditor, sed ut omnino possit non intelligere, curandum.*

Quod si obscuritatis vitio laboret narratio, jure ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est à nobilissimo (b) Poeta:

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,
Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicuæ?

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (c) Ausonii de venere armata & de Pallade.

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (d) Lacedæmone Pallas,
Nunc certemus: ait, iudice vel Paride.

Cui Venus: Armatam cur me, temeraria temnis,
Quæ, quo te vici tempore, inermis eram.

Quomodo fiet probabilis Narratio?

R. I. Si is, qui narrat, sit notæ probitatis & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine suco; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistris, lenociniis & hyperbole.

3. Si

(a) *Pyrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.* (b) *Scævola Sannimarthano.* (c) *Ausonius egregius Rhetor & Poeta, præceptor Imperatoris Gratiani, fuit Consul anno 379.* (d) *Lacedæmonii Venerem armatam colebant.*

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominum sensu; quia, ut rectè admonet Horatius in Arte Poëtica.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi,

Quod si fortè rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.*

4. Denique si clare aperta que exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur, inquit, victus est? (Clodius) Quia non semper viator à latrone, nonnumquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imperatos Clodios, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid facto est opus, ut brevis sit Narratio?

R. Brevis erit, 1. si narrandi initium altius non repetas, & ad ovo, ut ajunt, quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemino bellum Trojanum oritur ab ove.

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere: v. g. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublatae sunt ancora, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevitatis obscuritatem afferat orationi, ut observat Fabius. *Vitanda, inquit, illa Sallustiana brevitatis & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio, inquit, præcisa non tam Narratio vocari potest, quam confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

---Brevis esse labero;
Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerosè sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulcus, nec asper sit illorum concursus.

3. Si,

14 *Elementa Rhetoricæ.*

3. Si, quæ narramus, sint magna, nova & in-
experta. 4. Si adhibeantur certæ quædam narra-
di formulæ Tullio præfamiliæres, cum v. g. pro
tempore præterito præsens usurpatur; item cum
plures infiniti subaudito verbo junguntur, ut cum
ait: *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies
unus & alter intercedere.* Ita enim Cæsar. lib. i. de
Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrymis Cæ-
sarem complexus obsecrare cœpit, ac quid gravius
in fratrem statueret: Scire se illa esse vera, nec
quemquam ex eo plus quam se doloris capere.* Suple,
dixit. Ita Virgilius in mirificis hisce versibus Lib.
VI. *Æneidos.*

At Danaum Proceres. Agamemnoniæque Phalanges
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam periere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis fi-
guris illuminetur; & si habeat admirationes, ex-
pectationes, suspensiones, exitus inopinatos & in-
terpositos motus animorum, dolorem, lætitiā,
metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam
exemplum habes in jucundissima illa Narratione
de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damo-
cle quodam illius Parasito, in quam intueri satis
non potuerunt Tirones, ut suaviter & festivè nar-
rare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus & Damocles.

Jucundæ Narrationis exemplum ex Tusc. lib. 5.

CUM quidem ex ejus assentatoribus Damocles com-
memoraret in sermone copius ejus, opes, majes-
tatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificen-
tiam ædium regiarum, negaretque unquam beatio-
rem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damo-
cle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem de-
gustare & fortunam experiri meam? Cum se ille cu-
pere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lec-
to, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magni-
fi-

(a) Ital. Conarrazzi ricamati à supervissimi la-
vori.

ficis operibus picto, (a) abacosque complures, ornavit argento aureoque cælato. Tum ad mensam, eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter, ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquisitissimis epulis extruebantur; fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu, fulgentem gladium (b) lacunari, seta equina aptum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendat.

Ad hanc suavissimam narrationem allusit Horatius, cum ait *Odarum* lib. 3.

Districtus ensis cui super impia,

Cervice pendet, non Siculæ dapēs

Dulcem elaborabunt saporem,

Non avium, citharæque cantus

Somnium reducent, &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam narrationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus, cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: *O Dii immortales, ubinam gentium sumus? O scelus, o portentum in ultimis terras amandandum!* Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cœpit?

Vel cum idem Virgilius *Æneid.* VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

Bella, horrida bella.

Et multo Tibrim spumantem sanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas dicendi quasi faces in quotidiano communi, que sermone adhiberi nequaquam solere?

Qui-

(a) *Credenza.*

(b) *Soffitta.*

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda Narratio, ut sic suavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figure sunt Hypotyposis, Suspendio, sive Sustentatio, Exclamatio, Communicatio, & Sermocinatio, sive Dialogismus.

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, qua aliquid tam vivis, spirantibusque, ut ita loquar, coloribus pingitur atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spectari & oculis quasi subjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii ejusdam Civis Romani supplicium narrat per Hypotyposim: *Cædebatur virgis in medio foro Messanæ (a) Civis Romanus; cum interea nullus gemitus, nulla alia vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator & rerum imitator plane mirificus, Didonis & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis.

..... Ostroque insignis & auro.
Stat onipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Idemque Poeta libro quinto, Entelli & Daretis pugnam pene sub aspectum ita subjicit:
Hæc fatus (b) duplicem ex humeris ejecit amictum, Et magnos membrorum artus, magna ossa (c) lacertosque

Exiit, atque ingens media consistit Arena.
Constitit extemplo in digitos arrectus uterque, Brachiaque ad superas interritus extulit auras
.....
Præcipitemque Darem ardens agit æquore toto, Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra. Nec mora, nec requies: quam multa grandine umbi.

Culminibus crepitant; sed densis ictibus Heros Creber utraque manu pulsât versatque Dareta

Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem, Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem Ore rejectantem, mixtosque in sanguine dentes. Ducunt ad naves.

Quid

(a) In Sicilia, vulgo Messina.

(b) Entellus.

(c) Versus hypermeter.

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Sustentatio est Figura, qua Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos atque arrigendos auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos & incertos quid dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit... Expectate facinus quam vultis improbum, vincam tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementioris animi motum significamus, & rei magnitudinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum indignissimum illud Gavii, licet Civis Romani, supplicium, de quo paulo supra, in has doloris & indignationis voces subito erumpit (a): *O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Sempronie, ò graviter desiderata & aliquando reddita plebi Romana Tribunitia potestas! buccine tandem omnino redierant, ut Civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo qui beneficio populi R. fasces & securer haberet, deligatus in foro virgis caderetur? Qui cum ignes, ardentisque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox mirabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?*

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium lib.2. equi Trajani fatalem ingressum primo narrat: *Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis. Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo Intendunt. Scandit fatalis machina muros Pæta armis; circum pueri inuuptæque puellæ Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent. Illa subit, mediæque minans illabitur Urbi. Deinde per summum dolorem repente sic exclamat: O patria, ò divum domus Ilium, & inclita bello Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere. Instamus tamen immemores, cæcique furore, Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.*

(a) *Cicer. in Verrem.*

Quid

Quid est communicatio?

R. Est figura, qua Orator causæ suæ confidens deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens quid acturus sit, vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum: *Si tu apud Persas, aut in extrema Indæ deprehensus Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum* (a)? & *si tibi ignoto apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset; ille quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætozem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit?*

Quid denique est sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes & amici Narratio per Dialogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari, projicite me, inquit, inhumatum. Tunc amici: Volucrisne & feris? Minime vero, inquit, sed baculum prope me, quo abigam, ponitote. Quid poteris? illi: non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatur oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur quod hic subijcio aliud exemplum ex eodem Tullio, lib. 2. de Orat.

Scipio (b) Nasica & Ennius Poeta.

Scipio Nasica cum ad Poetam Ennium venisset, sique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit illam domine jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & cum à janua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse. Tunc Ennius, Quid? ego non cog-

(a) Una hac voce D. Paulus Civis Romanus cruciatus, & mortem vitavit. Actor. 22.

(b) Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Corculum vocabatur ob summam prudentiam.

cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens: ego cum te quererem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. *Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.*

Quotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia est enim Narratio Poetica, alia Historica, alia Civilis & Oratoria. Narratio Poetica rem fictam exponit: Historica rem gestam; Civilis & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in narrando sequantur & servant; contra quam facit Poeta, qui etiam à fine aut à medio, rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo excidi Trojani suam *Æneidem* suspicatur; ut liquet ex hisce *Lidonis* verbis ad *Æneam*, ad calcem libri primi:

Nam te jam septima portat

Omnibus errantem terris & fluctibus ætas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem consecretur, Orator verisimilitudinem; Poeta vero commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.

3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit ferme simplex, brevis ac nuda. Oratoria sit ornatiore & fusior. Poetica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta sit atque polita.

Affer ex veteribus illustre quodpiam exemplum Narrationis Poeticæ?

R. Instar omnium esto *Cvidiana* illa Narratio de *Dædalo*, & de infelici *Icaro*, in qua omnes, quas diximus, virtutes, dotesque optimo jure miraberis.

Dædalus & Icarus. Narratio Poetica.

Mætamorph. lib. 8.

(a) *Dædalus* interea *Cretem*, longumque perosus *Exilium*; tactusque (b) solis natalis amore,

Clau-

(a) *Dædalus* in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit, à *Minoe*, ob *Theseum* ejus consilii servatum. (b) *Patriæ Athenarum*.

Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
 Obstruat, at cœlum certe patet; ibimus illac;
 Omnia possideat, non possidet aera Minos.
 Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
 Naturamque novat: nam ponit in ordine pennas,
 A minima cœptas, longam brevior sequente,
 Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam
 Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
 Tum lino medias & ceris alligat imas,
 Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
 Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una
 Stabat, & ignarum sua se tractare pericla,
 Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,
 Captabat plumas, flavam modo pollice ceram
 Molibat, lusuque suo mirabile patris
 Impediebat opus. Postquam manus ultima cœptis
 Imposita est, geminas opifex libravit in alas
 Ipse suum corpus, motaque pependit in aura.
 Instruit & natum; medioque ut limite curras,
 Icara, ait, moneo; ne si demissior ibis,
 Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
 Inter utremque vola: nec te spectare (a) Bootem
 Aut (b) Helicem jubeo, strictumque (c) Orio-
 nis ense.

Me duce carpe viam. Pariter præcepta volandi
 Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.
 Inter opus monitusque genæ maduere seniles,
 Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nato
 Non iterum repetenda suo; pennisque levatus
 Antevolat, comitique timet (velut ales ab alto,
 Quæ teneram prolem produxit in aera nido)
 Hortaturque sequi; damnosasque erudit artes;
 Et movet ipse suas, & nati respicit alas,

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
 Deseruitque Ducem, Cœlique cupidine tactus
 Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
 Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
 Tabuerant ceræ; nudos quatit ille iacertos,
 (d) Remigioque cadens non ullas percipit auras;
 Oraque cærulea patrium clamantia nomen

EX-

(a) *Signum septentrionale.*(b) *Ursam majorem.*(c) *Sidus quod pingitur cum ense stricto.*(d) *Alis, quibus quasi remigebat.*

Excipitur aqua, quæ (e) nomen traxit ab illo,
At pater infelix; nec jam pater, Icare, dixit,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
Icare, dicebat, pennas aspexit in undis:
Devovitque suas artes, corpusque sepulcro
Coudidit; & tellus à nomine dicta sepulti est.

*Cedo vetus quoddam exemplum Narrationis
Historicæ?*

R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ scrip-
toribus Narrationes bene multas tam singulari ope-
ra artificioque elaboratas, ut nihil supra: in T. Li-
vio 1. Sabinarum raptum; 2. Horatiorum & Cu-
ratorum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, (f) exac-
tos à Bruto Tarquinius, interemptosque à patre
propriis filios; 4. Audax Mutii Scævole facinus
adversus Regem Porsenam; 5. Varios Coriolani
eventus; 6. Pugnam Cannensem; 7. Hannibalis
cum Scipione congressum Ephesi apud Antiochum
Regem; 8. Supra cetera vero omnia, mirificum
illud ejusdem Hannibalis iter in Italiam, per His-
paniam, per Pyrinæos, per Gallias, per Alpes &
Appenninum, quod exquisitissimum quoddam ar-
tis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus
Catilinam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, singu-
larem Abdalonymi eventum, Alexandri Magni
mortem, exercitus consternationem, & Reginæ
Sisigambis dolorem ac interitum, &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus
unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu
ex duabus illis discas omnes.

Horatiorum pugna cum Curiatiis.
Narratio Historica. Ex Livi Histor. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies,
tenui juvenes magnorum exercitum animos geren-
tes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum
sed publicum imperium servitiumque obversatur
animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam
ipsi fecissent. Ut primo statim consursu increpue-
re arma, micantesque fulsere gladii, horror in-
gens.

(e) *Icarium mare vocatur.*

(f) *Ital. discaeciati.*

gens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, corpebat vox spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat examines vices unius quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversos singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam; ita ratus secuturos ut quemque affectum vulnere corpus sinneret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, cum pugnatum est, aufugerat: cum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse, in eum magna impetu rediit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium confecit.

Jamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares (a): Alterum intactum ferro corpus & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage victori objicitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrum manibus dedi, tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit, jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metus res fuerat.

Ab—

(a) Hæc est recta syntaxis: *Corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.*

(a) *Abdalonymus ex Olitore Rex Sidoniorum factus ab Alexandro Magno.*

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (b) Hephæstioni hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum: Admiratus Hephæstion magnitudinem animi spernentis, quod alii per ferrum ignesque peterent: *Vos quidem macti virtute*, inquit, *estote qui primi intellexistis quanto majus esset regnum custodire, quam accipere. Ceterum date aliquem regię stirpis, qui meminerit à vovis acceptum habere se regnum.* At illi cum multos imminere tantę spei cernerent, singulis (c) amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiorē, quam Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regię annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stirpe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat: Intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.

Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regię vestis insignibus hortum intrant; quem sorte steriles herbas eligens Abdalonymus repugnabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, *Habitus*, inquit, *is quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus (d) illuvie-externisque sordibus squalidum: cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profert. Et cum in regali solio residebis vitę necisque omnium civium dominus, cave obliviscatis hujus status, in quo accipis regnum: immo hercule propter quem.*

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne sani essent, qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squalor ablatus est, & injecta vestis purpura auroque distincta, & fides à jurantibus facta; serio jam res, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut

50-

(a) *Alii Abdolominum dicunt.*

(b) *Erat is apud Alexandrum gratiosissimus.*

(c) *Ita genuina lectio.*

(d) *Ital. Bruttura.*

solet, strenue tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diuque contemplatus, *Corporis*, inquit, *habitus famæ generis non repugnant: sed libet scire, inopiam quam patientia tuleris.* Tunc ille, *Utinam*, inquit, *eodem animo regnum puti possim.* *Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit.* Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi capit.

Cedo denique exemplum Narrationis Oratoriæ.

R. Laudatur ab omnibus, & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callide tamque ingeniose detorquet. Sic autem rem aggreditur:

Narratio Miloniana.

Milo autem, cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod nunquam fere; cum (a) hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda (b) penulatus vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum; adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant, ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentés fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent.

&

(a) Milo, ironice.

(b) *Penulæ*, seu *Pallio obvolutus*.

& ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino; quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiore existimo hanc alteram Narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit, in lib. 3. de Officiis, quam sint perfridi improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii ejusdam dolus. Narratio oratoria.

C. Canius eques Romanus, homo nec infacetus & satis litteratus, cum se Syracusas otia, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare, sine interpellationibus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (a) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis, & simul ad cœnam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cum ille promississet, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratus, piscatores ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad cœnam tempore venit Canius, opipare à Pythio apparatus convivium, cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat; ante pedes Pythii pisces adiciebantur.

Tunc Canius, quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille, quid mirum, inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium. Hic (b) aquatio: hac villa isti carere non possunt.

Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio ut venderet. Gravate ille primo, quid multa? impetrat; emit homo cupidus & locuples tanti quanti Pythius voluit, & emit instructos: (c) nomina facit; negotium conficit.

In-

(a) *Banchiere.* (b) Ital. aut *il bagno* aut *il luogo*, dove vengono à provvedersi d'acqua; ab aquorariis.

(c) Ital. *far la seritta*, dichiarandosi devictore.

Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse mature, scalmum nullum videt (a): quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quos eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset, Sthomacari Canius. Sed quid taceret? Nondum enim (b). Aquillius collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulant, improbi, & malitiosi sunt.

CAPUT III.

§. I. De Chria.

Quid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cujuscumque utilis & memoria digni: unde etiam *Chria* suum nomen invenit à Græco vocabulo (*) (c) quod usum, utilitatem, commodum significat:

Quotplex est Chridum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione, aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activæ*, aliæ *Mixtæ*.

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo & sententiose prolata: qualis est v. gr. Virgilii versus (d):

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hi Horatii versus: (e) *Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas Regumque turres.*

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia:

Orandum est, ut sic mens sana in corpore sano.

Quid

(a) *Non vede neppure un caviaccio, un pivolo di barca.* (b) *Aquilius præstans Jurisconsultus; Prætor fuerat ante Ciceronem.* (c) *Sunt qui scribunt Chreia, sed male.* (d) *Æneid. 6.* (e) *Odarum l. 1.*

(*) *Χρεία.*

Quid est Chria Activa?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando quam longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit: tum subito ex spectantium oculis evolavit: ut nimium celeri illa fuga caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Thraciæ Rex, cum quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens: sed malam bestiam sic male pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorable quoque in primis & omnibus notum, quod referunt Livius & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi Regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regisquæ pænæ parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum e suis, sciscitatum à patre quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil vocem respondit, sed veluti deliberandus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio, ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio non tam multo post variis artibus factum esset, brevi & consilio, & præstolo orbata civitas, fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem si narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplici quæ candore, libro secundo de Fastis:

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat

Regna, vir injustus; fortis ad arma tamen.

Ceperat hic alias, alias everterat urbes.

Et Gabios turpi fecerat arte suos.

Namque trium minimus proles manifesta superbi

In medios hostes nocte silentre venit.

Nu-

-

(a) Gabii Volscorum urbs, lxx. millia passuum ab urbe Roma distans.

Nudarunt gladios : occidite, dixit, inermem;
 Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque pater,
 Qui mea crudeli laceravit verberare terga:
 (Dicere ut hoc posset, verbera passus erat).
 Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque recondunt,
 Tergaque deducta veste notata vident.
 Flent quoque, & ut secum tuatur bella precantur;
 Callidus ignaris annuit ille viris.
 Jamque potest misso genitorem appellat amico
 Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.
 Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
 Septus humum rivo lene sonantis aquæ:
 Illic Tarquinius mandata latentia nati
 Accipit; virga lilia summa metit.
 Nuntius ut rediit, decussa lilia dixit,
 Filius; agnosco jussa parentis, ait.
 Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,
 Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

Quid est Chria Mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exemplâ si quæris, aliquot selecta hic damus.

Exempla Chriæ mixtæ.

Marmoream statuum cum aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & manum illi quasi ad stipem diu multumque porrexit. Mirantibus valde amicis, & interrogantibus quid porro faceret? respondit: Ad repulsam me experior.

II. Exemplum.

Idem Diogenes cum aliquando confertissimam populi turbam sese e theatro effundentem vidisset, adversus illum solus ingredi totis viribus coepit, & objurgantibus respondit: Hoc in omni vita facere studeo.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (a) intempesta nocte tumultum præteriens cum horrible quoddam spectrum vidisset, stricta lancea, in illud audacter terruit, ita verbis compellens: Quo me fugis anima bis moritura? Hoc singulari facto docemur, faunorum terribilia, & inania larvarum ac lemurum ludibria a cordatis fortibusque omnino ridere.

Quot sunt Chriæ partes, seu Capita?

R. Chria sive Verbalis, sive Activa, sive Mix-

(a) Ital. *di notte: fuor d'ora.*

ta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in *Progymnasmatis*. Sunt autem partes illæ, *Encomium*, *Paraphrasis*, *Causa*, *Contrarium*, *simile Exemplum*, *Testimonium veterum*, & *Epilogus*.

Sive ut trita illa, usitataque formula potius utamur: *Chria* tractanda est.

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.
5. A Simili.
6. Ab exemplo.
7. A Testimonio veterum.
8. A Brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso *Chriæ* initio laudandum esse dicti vel facti auctorem; ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur*. Paraphrasis enim, ut vox Græca satis indicat, est liberior ac copiosior rei explanatio.

Quid illud est à Causa?

R. Indicat, diligenter investigandam esse, & afferendam causam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum & amplificandum suscepimus: v. g. *Chriæ* verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc causa justissima: quod scilicet: *sine vitiis nemo nascitur: optimus ille est, qui minimis urgetur*, ut ait Horatius.

Quid est à Contrario?

R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam, v. g. postquam probaberis *dulce ac decorum esse pro patria mori* (a), dices è contrario rem esse turpissimam ac (b) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium & desidi-
se,
diam omnium vitiorum fontem, ac fomitem es-

(a) Horat. (b) Ital. *infame, vergognosa.*

se, dices è contrario laborem, & vigilias esse firmissimum murum integritatis, inuocentiæque præsidium.

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quædam similitudine exornandam ac illustrandam esse. Ita si laborem & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum natus est.*

Quid vocas ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustris cujuscumque exempli appositione confirmandam esse. Si tibi v. g. amplificandum illud: *Dulce & decorum est pro patria mori*, afferes exemplum Codri (a) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*: vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultro devovit.

Quid à Testimonio veterum?

R. Ostendit nostram sententiam veterum auctorum verbis ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum; v. gr. *Injurias esse condonandas potius, quam ulciscendas*; usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta* (b) *exolescunt*.

Quid demum sibi vult à Brevis Epilogo?

R. Indicat, apta quædam & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse quæcumque fusius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla vero expeditum & facile, idcirco opere pretium est aliquot Christiæ exemplum hoc loco subijcere.

S. II.

(a) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.*

(b) *Ital. hanno fine, vanno à terra.*

§. II. Chriæ verbalis in hanc Virgillii
sententiam, *Æneid.* 10.

Breve & irreparabile tempus.
Omnibus est vitæ. . .

A Laudativo.

CUM optimo cuique Poetæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci; hoc est, ut delectando doceat, & docendo delectet: neminem tamen adhuc legi Poetam hac in re poetarum principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum ceteros omnes ante se & post se Græcos Latinosque Poetas facile viucit elegantia, suavitate, judicio, splendore, numero delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimeque de illo dictum olim fuerit, *Mussas & Apollinem* non aliter in suo choro loqui, *Jovemque ipsum*, si sit Poeta, non alio modo loquuturum; verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc assequutus est, ut optimus vitæ virtutisque magister jure merito possit à nobis appellari.

Inter cetera vero documenta, ad vitam instituendam & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poema, saluberrimum in primis est atque laudabile, quod ait *Æneidos* libro decimo de brevitate temporis, fluxaque & caduca mortalium vita.

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profecto: tam exiguum tamque arctum vivendi curriculum nobis à natura circumscriptum est, ut vix bene lucem ingressis sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda: Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus (a), vita, minimumque est hac pæne nullum intervallum illud, quod ortum inter & occasum nostrum interjacet. Fugit retro levis hora,
tru-

(a) Ital. *dietro à sui andiamo sì matù, è sì perduti.*

32 *Elementa Rhetoricæ.*

truditur dies die, præcipiti causa fugaces anni se se mutuo pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper & inopinata: quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione vocari.

A Causa.

Neque vero est cur adeo parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præterquam quod enim vita, si scias uti, satis longa est, præterea ea certa stabilique lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem pœnamque justissimam: hanc esse mortalium conditionem ac sortem: humana omnia caduca esse & fluxa atque mobilia; nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse: definitum esse cuilibet certum quoddam breveque temporis spatium ad felicem in cœlo vitam promerendam? Cumque olim amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in sæcula bene multa propagaretur, eam nostris flagitiis sceleribusque breviorē effecimus: *Semotique prius tarda necessitas leti corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra vero cum semel post miseræ hujusce vitæ decursum terreni corporis contagione solutus erit noster animus, cum demum inter felices spiritus ævo sempiterno perfruemur in cœlo, nulla jam amplius pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio temporum, nec ætatum commutatio: nullus jam erit neque horarum lapsus, nec fluxus dierum, nec annorum sibimet mutuo succedentium cursus. Sed eodem semper hærentes & felicitatis & temporis vestigio, stabili certaqué beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum Deo ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! O numquam satis deplorandam sortem nostram! si æterna hæc solidaque obliti nihil nisi umbras imaginesque consecutemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æstimare, qui demum aliud est fragilis hæc fugaxque vita, nisi levis quidam fumus

mus, qui puncto temporis evanescit? nisi præceps torrens, qui cum vano strepitu celeriter effluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui mane oritur, vespere floret, & nocte cadit? nisi umbra quædam & larva inanis, quæ nostras effugit manus,

Par levibus ventis, volucrique simillima somno (a)?

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab omni memoria Christianos illos Heroes virosque sapientissimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefessis curis redemptam compensarunt. Testes appellare possem tot virgines, tot viros principes, tot nobiles adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem atque inconstantiam pertæsi, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere, & voluptatum illecebras, ac pernicioſa rerum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cum dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos admonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loquitur: *Brevēs dies hominis sunt.* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cum amicum sapienter sic admonet:

(b) Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Et alio loco: *Quid brevi fortes jaculamur ævo multa?*

Hoc denique sentiebat Phædrus, cum in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem: Abiturus illuc, quo priores abierunt.

Quid mente cæca miserum torques spiritum?

A Brevis Epilogo.

Cum igitur adeo breve tempus sit, adeoque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordiæ, neque segnitæ; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos; miseros esse, qui se per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate certemus, & tamquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter haurramus.

§. III.

(a) *Æneid.* 1. (b) *Epist. lib. 1.*

34 *Elementa Rhetorica.*

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. OMnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvo
bene. 3. Levis sit patientia, quidquid
corrigen est nefas. 4. Magnas inter opes inops.
De amaro. 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem
circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur
fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse
supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit,
à Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: sero medicina paratus.
14. Otia si tollas, periere cupidinis arcus.
15. Dicitur beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.
16. — Paupertatemque ferendo
Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides. 19. Crescit amor nummi,
quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repente
stultior. 21. Res est sacra miser. 22. Nobi-
litas sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine
magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat
suum, aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor
a tergo Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum, o quantum est in rebus ina-
ne! 28. Virtutem videant, intabescantque relicta
De sceleratis.

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est quidquid donatur (a) egenis;
Quas dederis, solas semper habebis opes.
30. Non est, crede mihi, sapientis dicere, vivam:
Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

Ex

(a) *Legitur Amicis.*

31. Crescit in aduersis virtus: in) Hæc igitur ut illa id genus argumenta per tractare si velis, facies sedulo quod supra dictum est
1. Laudabis breuiter auctorem Sententia; 2. Placius & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Afferes causam aliquam quam ob rem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum conflictione, & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singularem quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitulis rem ita se habere concludes.

Quomodo nam tractandum est Chria actiua?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis; eadem enim est utriusque ars, eademque plane regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria actiua separatim ac seorsim tractarem.

Idem plane dicito de Chria mixta.

CEA. P. U. T. I. V.
De Amplificatione.

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsus ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt; Amplificatio, inquit, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat; & in maius attollit. Puerilis pinguis, & (b) prestigitio ac Sophistica potius quam Oratore digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendacio caliginibusque pigmentis (c) supra meritum vel ita ingerit, ut tremum facere aiebat Spartanorum rex Agesilaus. Ego pessimum eum suturem arbitror semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem com-

(a) Isocrates pater eloquentiæ dictus à Tullio, au-
xit annos centum. (b) Ital. Giocoliere. (c) Ital. bol-
letti, ornamenta.

36. *Elementa Rhetoricæ.*

modius longè definimus, *Amplificatio est gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia vero sub obscura & obliqua sententiâ videri posset hæc definitio: & quia vis & facultas Oratoris potissimum in amplificando consistit; idcirco definitionem illam & totam ampli-
ficandi artem planius & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur tibi videntur hæc verba; Gravior quædam affirmatio?

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignitatem & amplitudinem, vel indignitatem & atrocitatem, pondere verbarum & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos auresque prætervolet, ut ferme sit cumbres leviter ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat affectus, & audientium memorie penitus insideat.

Cedo illud re quodpiam exemplum Amplificationis huiusmodi?

R. Habes. luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela poterat Dido simpliciter & nude Æneam appellare *durum, inhumanum, ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mihi Virgilius Æneidos Lib. IV.

Talia dicentem jam dudum aversa tuetur.

Huc illud volvens oculos, totumque pererrat,
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:

Nec tibi Diva (a) Parens, generis nec Dardanus
(b) auctor;

Perfide: sed tuus genuit te cautibus horrens

Caucasus; Hyrcanæque admovent ubera tigres;

Sic etiam Libro 8. poterat Æneas exiliter & jejune dicere se amissam conjugem Creusam clamoribus maximis per noctis tenebras appellasse: verum rem ita verbis exaggerat;

Ausus quia etiam voces jactare per umbram,

Implebi clamore vias, mæstusque Creusam (c)

Nequidquam ingeminans iterumque iterumque
vocavi.

Quo-

(a) *Venus.* (b) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.* (c) *Creusa Priami & Hesubæ filia, Æneæ Conjux, Ascanii mater.*

Quotuplex est amplificatio?

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu, quod idem est, alia sit rebus ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

S. I. De amplificatione rerum.

Quot modis fit amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum; seu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparationum & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium & inter se pugnantium contradictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita sigillatim persequantur.

S. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio: seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est amplificatio per congeriem definitionum sive à definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variae ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curiae ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis consilii publici, caput turbis, ara sociorum, fortis omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid poesis, quid amicitia, quid vita hominis, qui Deus ipse.

S. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum.

Quid est amplificatio per congeriem adjunctorum?

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis ac circumstantiis similiter coacervatis. Cicero 2. Agraria: *Ego qualem*
Ku-

Kalendis Januariis acceperim Rempubl. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis Consulibus designatis, initia esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspitione ac perturbatione iudiciorum, infirmatione rerum judicatarum novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur.

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubriter admodum & tragice lamentatur, coacervando funestissimâ prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel innox subsequuta sunt.

Ille (a) etiam extincto miseratus (b) Cæsare Romanam.

Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula (c) noctem.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita si lentes
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ:
Infandum! sistunt omnes, terræque dehiscunt,
Et moestum illacrymat templis eburnæ, æraque
sudant,

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiserationem in primis, idoneum, tu consulito, si me audis.

S. IV. De amplificatione per congeriem, seu enumerationem partium.

Quid est Amplificatio ab enumeratione partium?
R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquid in suas partes distribuitur, seu dum rebus aliquis partes vel omnes, vel præcipuæ certe quidem, singulatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: *Omnes memores, etiam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen à Reip. celerantur. Legati, qui una fuere, alienati. Tribuni militum, inimici: Centuriones, & si qui ex*

(a) Sol. (b) Subaudi, est. (c) Dictatore Julio Cæsare à conjuralis occisa solis globum diu subeant, dum apparuisse narrant: Ptolemaeus, & Plinius.

tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissæ abs te, sed dissipatæ, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, laceratæ Athenæ; Apollonia exinanita; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excissa; Locni exusti; Athamanum gens vendita; Mædædonia condonata barbaris; Ætolia amissa; Dolopes finitimi; que montani oppidis atque agris exterminati; Cives Rom. qui in his locis negotiantur, te unum solum suum defeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt.

Ovidius lib. II. Metamorph. dilatat sententiam hanc:

*Rex Midas omnia quæcumque tangit,
in aurum convertit.*

Lætus abit, gaudetque malo Bercynthius heros (a),

Pollicitique fidem tangendo singula tentat.

Vixque sibi credens, non alta fronde virentem

Illice detraxit virgam; virga aurea facta est:

Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro:

Contigit & glebam; contactu gleba potenti

(b) Massa fit: arentes Cereris decerpit aristas;

Aurea messiserat. Demptum tenet arbore pomum;

(c) Hesperias donasse rutes: si postibus altis

Admovit digitos, postea radiare videntur:

Ille etiam liquidis palmas ibi laverat undis;

Unda fluens primis (d) Danaën eludere possit:

Sic etiam Maffejus Latinæ linguæ elegantia munditiæque nulli inferior, Urbis Venetiæ pulchritudinem præstantiamque per partium enumerationem describit in vita S. Ignatii, omnibus picta & posita artis coloribus.

Venetiarum descriptio per enumerationem partium.

Venetiarum urbis, in recessu intimo sinus Adriatici, ea regio ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclytæ urbi & ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porro æstuariis (e) majores minoresque Eu-

(a) Midas Phrigiæ rex, ubi mons Bercynthus.

(b) Auri moles. (c) In earum hortis erant aurea poma.

(d) Jupiter in auream pluviam mutatus, illam delusit converso in prætium. Deo. Hor. t. (e) Ita. Lago dove stagnan dell' acque pel flusso del mare.

ripi totam urbem intereursantes, variis meandris ac flexibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem fere mari, aditus sit, egregio sane vel artis, vel naturæ miraculo. Inde vicorum, insularum & pontium ingens numerus: ut qui diutius ibi versati non sunt, viarum locorumque modo varietate, modo similitudine sæpe fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica & privata loca quemlibet haud ita magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum.

Quid est Amplificatio per congeriem causarum, & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ & effectus multi conglobantur; ut si diceres cum celebris artis magistro: *Querere multis modis veritatem esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitio, luxuria dominabatur; segnes erant magistratus, populus ipse molli otio-que segnitie diffuebat. Expecta igitur damna longe graviora. Exhauriemur pecuniæ, jacebit spreta Religio, fures impune grassabuntur, &c.* Ex hoc eodem loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium *Æneid.* 8.

Quid memorem infandas cædes, , qui facta Tyranni (a)

Efferat? Di capiti ipsius generique reservent.

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,

Componens manibusque manus atque oribus ora.

(Tormenti genus) & sanie tabeque fluentes,

Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius
noc-

(a) Mezentius immanissimus Tyrrhenorum, seu Etruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.

noctem egregie describit *Æneidos* 4. amplificando res varias, quæ noctem ferme consequuntur. Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem Corpora per terras, silvæque & sæva quierant *Æquora*, cum medio volvuntur sidera lapsu, Cum tacet omnis ager, pecudes pictæque volucres, Quæque latus late liquidos, quæque aspera dumis Rura tenent; somno (a) positæ, sub nocte silenti, Lenibant curas & corda oblita laborum.

s. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

Quid est Amplificatio per comparationes, similitudines, & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas, v. g. cum Tullio in Pisonem: *Ego non te recordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo (b) Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas cum Martiali, in improbum quendam Gaurum, qui sua lutulenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare.

In Gaurum.

Quod nimio gaudes noctem producere vino,
Ignosco; vitium, Gaure (c), Catonis habes.
Carmina quod scribis Musis & Apolline nullo,
Laudari debes: hoc (d) Ciceronis habes.
Quod vomis (e), Antoni, quod luxuriaris (f),
Apici:

Quod fur es; vitium, dic mihi; cuius habes?

Fit amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit *Æneid.* 11.

Quam facile accipiter saxo sacrales ab alto

Con-

(a) *Positæ*, id est, *jacentes*. Somno autem lenibant curas &c. (b) *Orestes Agamemnonis filius, furis agitato fuit ob Clitemnestram matrem occisam. Athamas Thebanorum Rex, furis etiam agitato.* (c) *Cato Uticensis quam sæpe mero inculpavit, testis Horatius.* (d) *Cicero non bonus Poeta fuit.* (e) *Qui frustis vinolentis gremium suum & totum tribunal implebit.* (f) *Apicius bello celebratissimus.*

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprehensamque tenet, pedibusque eviscerat
uncis,

Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Itemque in Libro septimo, ubi Reginæ Amatæ
(a) furorem ac circum cursationes depingit lepidissima turbinis verbere à pueris agitati similitudine.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro, vacua atria circum,
Intenti ludo exercent: ille actus habena

Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
(b) Impubesque manus, mirata volubile buxum,
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (c) agitur, populosque feroces.

Addite denique pulcherrimam istam juvenis
(d) Pallantis à Turno occissi cum flosculo decerpto comparisonem, quam Scaliger quovis nectare dulciorem non veretur appellare.

Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt,

Qualem virgineo demessum pollice florem.
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

s. VIII. De Amplificatione per confictionem contrariorum.

Quid est *Amplificatio per confictionem contrariorum* & *inter se pugnantium*?

R. Est ea, quæ plura contraria per antitheses opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimi insidiare; utilissimos prudentissimis; ebriosos sobriis: dormientes vigilantibus? Indidem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem & Gabinium Consules: Quæ latrones igitur, si quidem vos Consules? qui prædones? qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna specie, magna majestas Consulis. Non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum

se-

(a) *Amata Regis conjux.*

(b) *Impuberum, id est, puerorum turba.*

(c) *Regina Amata.*

(d) *Erat Evandri Regis filius. Æneid. II.*

secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.

Sic etiam Seneca (a) in Thyeste:

Quem dies vidit veniens superbum,

Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen antiqui in Alexandri magni tumulum:

Sufficit huic tumulus, cui non suffecerat orbis:

Res brevis huic ampla est, cui fuit ampla brevis.

Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta Santolius Victorinus admirabiles Sauctorum virtutes amplificat per congestas antitheses (b)

Illis summi fuit gloria despicī,

Illis divitiæ pauperiem pati.

Illis summa voluptas

Longo supplicio mori.

s. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?

R. Est ea, qua oratio velut per gradus videtur augeri & ascendere, donec ad summum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eo per incrementum deducit, ut verba explanando criminum non ultra suppedient: *Fuscus est, inquit, tincte civem Romanum: prope patricium necare: quid dicam in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam quomodo per gradus & per incrementum assurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucium: *Magna vitæ pars elabitur male agentibus: maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dicaturi; postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum (c) delibamus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata,

(a) *Tragœdia sic inscripta, actu 2. vers. 614.*

(b) *In hymno de Sanctis Monachis*

(c) *Ital. Anticipamento.*

ta, seu *metaphorica*. 2. Per verba superlata. 3. Per verba *synonyma*. 4. Per verba gravia & illustriora. 5. Per *periphrasim*, seu *circumlocutionem*. 6. Per *repetitionem*.

§. X.

FIT igitur primum *Amplificatio* verborum per verba *metaphorica*, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiore efficiendam.

Quid est metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v. g. si dicas *Pratu ridere*, *parietes gestire gaudio*, *aliquem esse ira incensum*, *inflammatum cupiditate*, *errore lapsum*; voces illæ omnes sunt *metaphoricæ*, quia tribuunt pratis & parietibus risum & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem plane dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur *amplificatio* per *Metaphoram*, si cum Virgilio dicas de *Ænea irato*:

(a) . . . Irarumque omnes effundit habenas.

Vel si dicas de Didone:

(b) . . . Magnoque irarum fluctuat æstu.

Qui habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis ac fluctibus, tribuit *Æneæ* & *Didoni*. Item si de homine impavido & imperterrito dicas cum Oratio in *Odis* (c):

Illi robur & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci

Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

2. **FIT** *Amplificatio* per verba superlata, hoc est quæ veritatem superant, & plus dicunt quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de *Julio Cæsare*, in oratione pro *Marcello*: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes*. Itemque cum dicit de *Pompejo* in oratione pro *lege Manilia*: *Qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam alii legerunt: plures Provincias*

(a) *Lib. 12.* (b) *Lib. 4.* (c) *Lib. 1.*

ciæ confecit, quam alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non (a) offensionibus belli, sed victoris; non stipendiis, sed triumphis est erudita.

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius *Æneidos* lib. 12. cum de Turni equis dixit per Hyperbolem.

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Item cum de equum divina Palladis arte

Ædificant.

Sed nusquam magis indulsisse videtur huic sehemati (b) quam cum Amazouem (c) Camillam laudans libro septimo dixit per verissimam hyperbolem:

*Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tument
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.*

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba synonyma?

R. Fit per congeriem verborum & sententiarum idem pene significantium: ut cum ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quam multa sint hic verba idem pene significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sanè Synonymorum coacervatio acrem in primis & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis in exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam:* & ex duobus hisce Virgilii versibus *Æneidos* libro primo, ubi Ilionæus *Æneæ* fortis adhuc ignarus, sic de illo ad Didonem:

*Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria; nec adhuc crudelibus occubat umbris.*

§. XIII.

(a) Ital. *sinistri incontri.*

(b) Ital. *Figura.*

(c) *Camila Volscorum Regina bellicosissima, quæ turno adversus Æneam tulit auxilium.*

§. XIII.

Quomodo fit Amplificatio per verba graviora, & Illustriora?

R. Fit cum adhibentur verba splendida, quæ rem significantius exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum & sonans esse videatur: cujusmodi sunt ista: *Polluerat stupro sanctissimas religiones; Senatus gravissima decreta periegerat.* Itemque illa in Verrem: *Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicanium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum iudicium adducimus.*

Eiusdem etiam generis sunt magnifica illa Virgili verba de Didone moritura.
*Atrepida & ceptis immanibus effera Dido,
 Sanguineam volvens aciem, maculisque tremantes
 Interfusa genas, & pallida morte futura.
 Interiora domus irrumpit limina, & altos
 Conscendit furibunda rogos enseque recludit
 Dardanium, non hos quæsitum munus in usus*

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim, seu circumlocutionem?

R. Fit cum longiori verborum ambitu circuituque dicimus quod brevius & simplicius dici poterat. Ita Cicero pro Milone, cum gravius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circuituione mollire: *In quos incensas ira; vitamque domini desperantes cum incidisset; hæsit in pænis, quas ab eo seroti fideles pro domini vita expellierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur *Æneid. 12.* cum pro hac una voce *Moritur*, sic ait:

*Olli dura quies oculos & ferreus urget
 Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.*

Et in *Ecloga prima*, ubi pro hac voce *jâm advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi:

*Et jam summa procul villarum culmina fumant.
 Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.*

Nota Periphrasim apud Poetas esse frequentiore, quam apud Oratores. Quos si non idonea sit,

sit, vel si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia* (a).

§. XV. De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo sit Amplificatio rerum?

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatus causa, sive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel in medio dictionis. Ut cum ait Tullius: *vidi enim, vidi penitusque perstexi*. Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accusant ii, qui in fortunas ejus invaserunt: Causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sexti Roscii bonum fuit: Causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: Causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit; Causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat.*

Quantopere vero valeat Repetitio ad addendam vim pondusque orationi, & ad affectus ciendos, discere poteris ex sequentibus exemplis. Priora tria sunt ex heroicis Ovidii Epistolis, in quibus, si quid judico, præ ceteris omnibus illius operibus, elegantiae, ingenii & eloquentiae lumen quoddam elucet: in primo sororem Annam sic compellat infelix Dido:

Anna soror, soror Anna, meæ malè conscia culpæ.

In altero Demophoontem (b) ita compellat Phyllis:

Credidimus blandis, quorum tibi copia verbis.

Credidimus generi, numinibusque tuis.

Credidimus lacrymis: an & hæ simulare docentur?

Hæ quoque habent artes, quaque jubentur eunt.

In tertio conjux Herculis Dejanira cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justitiae doloris voces erumpit identidem:

Im-

(a) Id est Sermonis redundantia. (b) Demophoon Thesei ex Phædra filius, à Phyllide Lycurgi Regis filia hospitio & lecto susceptus, data prius futuri conjugis fide.

Impia quid dubitas Dejanira mori?
 Hei mihi quid feci? quo me furor egit amantem?

Impia quid dubitas Dejanira mori?
 Illita (a) Ne sejo misi tibi texta veneno,
 Impia quid dubitas Dejanira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua quæ Amplificationem ornant Schemata, sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus supra dictum à nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopopejam, Apostrophem, interrogationem, ceterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.

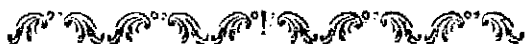
DUO sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tirones, dum orationem amplificanti. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter, & perexiguè consecretantur; quod certè est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim rectè monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuitè enucleandum, quia hic locus grandia potius, quam exilia, minutaque requirit.

Alter scopulus est illorum, qui ad exemplum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus dicas, quod vim & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosam, inquit Tullius Libro i. de Oratore, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?* Et ut sapientissime præcipit Horatius in Arte Poetica: sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ: voces ipsæ ultrò sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent.

Verbaque provisam rem non provisæ sequuntur. Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tironi peccandum sit in alterutram partem, malim

(a) *Centauri Nessi veste qua indutus Hercules in furorem versus est.*

lim certè ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam copiaque verborum, quam eorundem jejunitate atque inopia; quia, ut optime notat Tullius, nimia hæc & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stilo atque exercitatione brevi depascetur.

APPARATUS,

SEU PROÆMIUM

RHETORICÆ.

Rhetoricæ Proæmium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim & universe, prolusionis more quæri possunt.

1. Quæ sit natura & finis Rhetoricæ.
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis & utilitas Rhetoricæ.
5. Quibus rebus ac subsidiis possit facile comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetorica?

R. Est ars, seu disciplina bene dicendi; hoc est ornate, gravitèr & copiosè loquendi. Ita Quintilianus, lib. 2.

Unde nomen suum traxit Rhetorica?

R. A voce græca (a) dico, loquor, unde (b) Orator, & (c) ars Oratoria.

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam & nunquam fallentibus præceptis continetur.

Quæ-

(a) ῥῆτο. (b) ῥήτωρ. (c) ῥητορικὴ.

50 *Elementa Rhetoricæ.*

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis sententiis, verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ & animadversio peperit artem. Cum enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent; alii contra insulsè omninò & malè; extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius: qui causas illius indagaret sedulò: atque ita rem sensim ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tutò ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum, atque profectum?

Quid differunt inter se Rhetor & Orator?

R. Hoc differunt, quod Rhetor sit, qui benè dicendi præcepta tradit; Orator vero sit is, qui accommodatè ad persuadendum dicere potest: tametsi erretur persæpe in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus Artis Oratoricæ?

R. Est persuadere dictione, hoc est, disserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quodnam est officium Oratoris?

R. Est dicere appositè ad persuadendum; quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis & argumentatione; delectamus ornatò, illustri & apto dicendi genere; flectimus amplificatione & affectibus. Docere necessitatis est: delectare suavitatis; movere vero, seu flectere victoriæ: atque hic demùm est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus & perfectus Orator, qui cum appositè dixerit ad persuadendum, hoc est, ad docendum, delectandum & movendum: re ipsa tamen, sive auditoris vitio, sive quacumque demùm alia de causa non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

Quenam est materia cujusque artis in genere?

R. Ea est, circa quam versatur Ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quenam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omninò est in rerum natura, de quo
or-

ornatè, elegantè & copiosè disputare non possit Orator. Ut enim observat Cic. 2. de Orat. *Bene dicendi Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ materiam esse (a) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis: alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæeratur generatim atque universè. *Sitne bellum gerendum, vel pax faciendæ?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur *Hypotesis* & *causa* sive *controversia*, ea est quæ universalem quæstionem restringit ac revocat ad certas quædam personæ, temporis, loci, rei que circumstantias: ut, si quæeratur. *Sitne hoc anno nobis pax faciendæ, iis, quæ ab hostibus feruntur, legibus ac conditionibus.*

Quæstio autem, sive finita sit, sive infinita, dividitur quadrifariam: primo in quæstionem cognitionis & actionis. Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratia: ut *Quæ sit causa defectus solis. . . . sitne terra major quam luna?* Quæstio actionis ea est, cujus finis est aliquid efficere, ut. *An liceat vim vi repellere. . . an sit inimicis ignoscendum?*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipuè venit in controversiam: incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum sive causarum, in quibus versari potest Orator?

R. Tria. Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur *Epidicticum*.

Quid spectatur in genere judiciali?

R. Accusatio & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

R. Suasio & dissuasio.

Quid

(a) Τὸ ἐκείνου.

52 *Elementa Rhetoricæ.*

Quid in exornativo?

R. Laus, & vituperium. Unde generis iudicialis finis est æquitas; deliverativi utilitas; demonstrativi honestas. Iudiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum; Demonstrativum vero circa præteritum simul & præsens.

§. III. De partibus Rhetoricæ.

Quæ & quæ sunt primariæ partes Rhetoricæ?

R. Quatuor; Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronuntiatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes: 1. Argumenta invenire: 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronunciare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuunt; sed nos cum Aristotele illam ad pronuntiationem revocamus.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ valeant, tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est Dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est Elocutio?

R. Est idoneorum verborum & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis ac corporis ea moderatio, quam res inventæ ac verba requirunt.

§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quenam est Rhetoricæ dignitas, vis & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba, libro 1. de Oratore: *Quid est, inquit, aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine existere unum, qui id cum omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possis, aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolitata? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, iudicium, religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti?* Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur.

De

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illæ, quas diximus Rhetoricæ partes, comparari poterunt?

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum acutos, ad oruandum uberes, ad memoriam firmos ac diuturnos. Ex parte vero corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit quæ dedit natura; supplet quæ illi desunt: quæ vero redundant luxuriantque, castigat atque coercet. Uno verbo; certissimam, veluti digito, monstrat viam, quæ ad eloquentiam toto perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R. Conservat & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes aliique sexcenti.

Quid est Exercitatio?

R. Est assiduus usus & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stilus est optimus dicendi effector, & magister*, Triplex est autem exercitationis genus, nempe *Scriptiōis, actionis & memoriæ*.

DE IMITATIONE.

Quænam est imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut; optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si recte fiat, multum affert ad eloquentiam, & parci admodum imitari sciunt, ut par est; ideo de imitandi ratione fusius aliquid & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quænam igitur est vera rectaque imitandi via & ratio?

R. Multiplex.

I. Cavē vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Non daturus progeniem vitiosiorē*, sed deligatur imitandus summus aliquis &

excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poetis forme Virgilius, qui ceteros omnes Poetas longo post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est*. In oratorio vero arte deligatur unus Cicero, de quo, quam tritum ac per vulgatum, tam verum est illud Quintilianii dictum: *Ille sciat se profectus, cui Cicero valde placere coeperit*; & in quem bellissime cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox *Ingenium*, quod solum Populus R. par imperio suo habuit, & ut non minus splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur*.

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si, v. g. Scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus sese ipse videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lectitabis idemtidem, ut illarum assidua lectio Tulliani stili germanum tibi saporem & gustum aspergat.

Ut vero semper habeas in promptu selectissima quæ subindo possis imitari luculentissimorum auctorum loca; copiosum, summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait; *O imitatores servum pecus*; & ut à bene multis fieri video, qui cum picarum, aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu vero quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditæ & emunctæ naris hominibus apareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibi que propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibi que illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo si vim ac pondus sententiæ retineas: verba vero omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius *Virtus est una al-*

(a) *Controv. Lib. 2.*

tis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefactari potest. Hanc egregiam Tullii sententiam vide quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius: cum dicit de homine probo & in colenda virtute constanti:

(a) Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Sic etiam cum dixisset idem Cicero Philippica nova, *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servio Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovidius Lib. 13. *Metamorphoseon*, ubi Ulyssem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota (b), Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis hæres:
Tuque tuis armis, nos potiremur, Achile.

Secundo si eadem ferme servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. g. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illarum ædium Dii Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodeundum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mehercule tirunculi: Quousque tandem, homo nequam atque improbe, interperanter abutere divina patientia? Quandiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? nihil ne te impendentia mortis pericula, nihil inferorum pœnæ, nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi iudicis tribunal, nihil illius os vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis, &c.

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras incisæque & totum orationis ductum, ac filum potius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. gr. Cicero Philippica II. *Non placet Antonio consulatus meus, at placuit P. Servilio, ut cum primum nominem*

(a) Ode 4. lib. 3.

(b) Sic appellati vetustissimæ Græciæ populi.

nem ex illius temporis consularibus qui primus mortuus est: Placuit Quintus Lutatius Catulus, cuius semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit. Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores Litteræ, quas omnium ordinum ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quarto laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel ampliando fusius uberiusque dilates. Ita cum Virgilius dixisset 1. Georgicorum:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram instituit.

Hunc eundem locum imitando, fusius more suo amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres unco gleba dimovit aratro:

Prima dedit fruges, alimenta que mitia terris:

Prima dedit leges: Ceteris sunt omnia munus.

Contra vero cum à Tullio fusius ac uberius dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello:

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrabere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum juvant. Maximum vero partem quasi jure suo fortuna sibi vindicat, & quidquid est prospere gestum, id plane omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert; tibi cedit; tuam esse totam ac propriam fateatur. Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegit Poeta egregius.

Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar;

Cæsar, parcendi, gloria tota tua est.

Quinto, laudabitur imitatio, si quæ ab Oratoribus scripta fuere, sollerter transferas in orationem adstrictam. Ita facile crediderim cum M.

(a) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum
æſ-

(a) *Fuit orator & criticus celeberrimus sæculo 16.*

æstimatore, Virgilianum illum versum,
Quamquam animus meminisse horret, luctuque
refugit.

Ciceronem imitatum fuisse. Ita enim ille Philippica XIV. scripserat in Antonium: *Refugit animus P. C. eoque dicere reformidat, quæ Lucius Antonius in Parmensium libe-
ris & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quo ne Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbano quodam & liberali joco dicebat. Sic etiam Virgilius, acer & diligens Græcorum imitator, in Æneide Homerum est imitatus, & in Bucolicis (a) Theocritum. Sic Terentius ex Menandro & ex Aristophane tam multa inexit in Latium. Ita Horatius Pindari (b) Callimachi que vestigia persecutus est in suis odis, & nominatim in tertia quarti libri:

Quem tu Melpomene semel

Nascentem placido lumine videris, &c.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet à se similem scriptam fuisse. *Quam esse totius Turraconensis Rerum.* Sic enim (per ludum opinor) dictare consueverat.

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris: ut ait Quintilianus Lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris; & ut etiam admonet vetus proverbium; Invenire, rem admodum difficilem esse; præfacilem vero, inventis addere.*

Ita Virgilius, cum exiliter admodum ac jejune de Hectore dictum fuisset à veteri Poeta Ennio (c);

①

(a) Theocritus Poeta Syracusanus scripsit Græco idyllia in genere bucolico laudatissima.

(b) Callimachus nobilis Poeta Græcus vixit post Alexandri tempora. (c) Ennius Poeta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum & amplius ante Ciceronem annis.

O lux Trojæ, germane Hector,

Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eandem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Lib. secundo:

O lux Dardaniæ, spes o tidissima Teucrum,

Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus, Hector, ab Oris Expectate venis? ut te post multa tuorum

Funera, post varios hominum urbisque labores.

Defessi aspicimus? quæ caussa indigna serenos

Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

Hunc eundem Ennii Virgiliique de Hectore locum apertissime imitari conatus est Seneca in (a) Troade, ubi viduam illius Andromachen ita loquentem inducit:

Cum subito nostros Hector ante oculos stetit.

Non qualis ultro bella in Argivos ferens, postulat

Grajas petebat facibus Idæis rates:

Nec cæde vasta quali in Danaos furens, simulat

Vera ex Achille spolia simulata tulit.

Non ille vultus, flammeum incedens iubar;

Sed fessus, ac dejectus & fletu gravis,

Similisque nostro, squalida obiectus coma.

Quæ imitatio, quamquam non infelix, tui vide tamen quantum à Virgiliana distet. Verum quan-

to inferior Virgilio videtur in hoc loco Seneca, tanto saue jure videbitur Ennio superior in hac

altera ejusdem imitatione in eadem Troade:

Columnen patriæ, mora fatorum,

Tu præsidium Phrygibus fessis,

Tu murus eras, humerisque tuis

Stetit illa decem fulta per annos:

Tecum cecidit, summusque dies

Hectoris idem patriæque fuit.

Hunc Enniannam imitationem aliquando mirantibus amicis festive admodum respondit Vir-

gilius, se ex Enni stercore gemmas aurumque colligere.

Cum vero assidua hæc diligensque veterum

imitatio vitio illi verteretur, ut fit ab invidiis &

obtreptatoribus, cumque illi malevolentiae livore

suffusi palam jactarent in vulgus, illum pre-

raque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso

calumniatoribus os obstruere, illosque penitus

elinguere reddere consueverat Virgilius: Cur non

ipsi quoque eadem furta, tentarent? Verum intellec-

turos, facilius esse Herculi clavum detrahere; quam

Ho-

(a) Tragedia sic inscripta.

Homero vel unum eripere versum illumque ad rem suam accommodare.

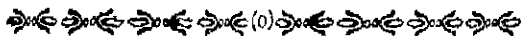
Ratio tamen quædam est Tyronibus præsertim adhibenda, ne, dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient, & in pejus aberrant, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirifice, sed sobrie tempestatem ita descripsisset Virgilius *Æneidos* primo:
Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque pro-

cellis
Africus; & vastos volvunt ad litora fluctus.
Eripiunt subito nubes cælumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentat omnia mortem.

Hunc Virgilli locum cum sibi vel imitandum, vel superandum proposuisset Lucanus immodico quodam calore raptus, suoque nimium velificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pejus.

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo litore sergunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,
A magno venire mari: mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit inventio; quia tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectu origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latine (a) loquendi Libro, quem Ciceroni nominatim nuncupavit: & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longe facilior quam cura rerum, quæ spectat ad Inventionem, liquet profecto nos Tyronum commodis utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoricæ quasi limine vestibuloque paullis perhæremus, priusquam in intima penetralia pedem (b) ansimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati consulatur nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primo de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyrunculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertio tractabimus de Stilo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CA-

(a) Cic. in Bruto.

(b) Perult. producta pro audeamus.

CAPUT PRIMUM.

De Figuris, seu Schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis: seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus: cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam: *Vivis, & viris non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis morientis (a) verba:

.... Moriemur inultæ?

Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.

Aut hæc ejusdem Didonis:

Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nefotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in (b) sententia & sensu ipso; aliæ in verbis tantum. Quia vero res prius animo menteque concipiendæ sunt, quam verbis exprimantur; ideo de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, ante dicendum nobis est, quam de figuris verborum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

Inter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectandum. Initium faciamus ab his, quæ ad movendum; seu ad animos flectendos, præcipue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

Cur ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quod vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere.

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, rei que magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione 1. in Catilinam, per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit,*

(a) *Æneid.* 4.

(b) *Δέξωσ' αὖτις δαρυῖας.*

git, *Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit. Et oratione 2. in Antonium: O miserum me! consumptis enim lachrymis, infixus tamen animo hæret dolor.*

Exclamatio adjunctam ferme habet aliquam ex hisce interjectionibus: *o! heu! ah! vab! prob Superi! prob Superum, atque hominum fidem!* Persæpe tamen subauditur interjectio ut si dicas, *Miserum me! vel Hocceinæ Sæculum!* Veteres pro interjectione *o*, sæpe adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Me castor! Medius Fidius!* Catullus.

Chartis.

Doctis, *Jupiter! & laboriosis.*

Heu & Eheu triste aliquid & molestum indicant. Ita (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris!* Virgilius vero *Æneidos 4.*

... Tunc Carthaginis altæ

Fundamenta locas, pulchramque uxoribus urbem
Extruis; heu regni rerumque oblite tuarum.

Prob adhibetur sæpe ad ostentandum. Ita Terentius! *Prob Deum atque hominum fidem, quid est si non hæc contumelia est?*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Cælio: *Prob Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut (c) connivitis, aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Sta pro Sylla: *O miserum & infelicem diem illum, quo Consul omnibus sæturis P. Sylla renunciatus est! O fallacem, o volucrem fortunam! O cæcam cupiditatem! O præposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex lætitia voluptate ad luctum & lacrymam redierunt! Et pro Milone: O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiæ exclamando captat (d).*

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt

Accipere, aut quid jam misero mihi denique restat?

Ali-

(a) Quasi dicas per adem Pollucis. . . ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.

(b) De Officiis. (c) Ital. Chindere gli occhi. (d) *Æn. 2.*

Aliquando etiam lætitiā, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. g. Cicero ad Atticum (a) *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas; quibus evangelia quæ reddam, nescio, deberi quidem plane fateor.* Evangelia vero (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia & supplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito à Christianis *Evangelium* appellatum est saturiferum illud nuntium à CHRISTO veracissimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; Ita (b) Tullius: *O præclarum custodem ovium; ut ajunt lupum!* & in Pisonem: *O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paullum; rusticum Marium: nullius consilii pares istorum amborum Consulum, qui triumphaverunt!*

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (c) Schemā, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquandiu quid sibi agendum dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (d) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat; quos ne quo nomine quidem appellare debeam scio, Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium auspiciūque abnuistis, Sacramentis religionem rupistis. Hostes? corpora, vora, vestitum; habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia; animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit (e)

En quid agam? rursus ne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex.
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Justa sequar.

An

(a) Lib. 2. Epist. 8. (b) Philip. 3. (c) Habitus, figura. (d) Decad. 3. (e) En. 4.

An Tyriis omniq[ue] manu stipata meorum
Insequar? Et quod Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo.

Denique sequitur electio, quæ fit nimirum, cum
is qui dubitat, subito consilium capit, quasi obor-
ta sit nova quadam luce.

Quin morere, ut merita es, ferroque averte
dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejus-
dem Schematis exemplum in Oratore: *Utrum dif-
ficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem ro-
ganti, an efficere id quod rogare, diu multumque,
Brute, dubitavi. Nam & negare ei quem unice deli-
gerem, cuique me carissimum esse sentirem; præ-
sertim & justa petenti & præclare cupienti, durum
admodum mihi videbatur; & suscipere tantam rem
quantam non modo facultate consequi difficile esset,
sed etiam cogitatione complecti vix arbitrabar esse
ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque
prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitatio-
nis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum
in *Annalibus*: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scri-
bam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii
me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie sen-
tio, si scio.*

S. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis
indicat, fit cum alicujus sive Dei, sive hominis
opem imploramus. Hoc Schemate, minime in mo-
dum utitur Tullius pro rege Dejotaro: "Quam-
obrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fi-
dem, & constantiam & clementiam tuam libe-
ra, ne residere in te ullam partem iracundiæ
suspiciemur. Per dextram te istam oro, quam
Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam,
inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præ-
liis, quam in promissis & fide firmiorem. Tu
illius domum inire, tu vetus hospitium renova-
re voluisti: te ejus Dii Penates acceperunt; te
amicum & placatum Dejotari Regis aræ focique
viderunt.

Vehemens est etiam, atque flexamina (a) Pali-

(a) *Palinurus* *Æneæ* navis gubernator, qui somno
oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.

nuri ad *Æneam* obtestatio apud Virgilium *Æneid.* 6.

Quod te per cœli jucundum lumen & aures,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, stygiamque innare paludem)
Da dextram misero; & tecum me tolle per undas.

Hæc figura, præ ceteris, vehemens est, & in perorationibus potissimum solet adhiberi.

s. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum imprecamur alicui, vel etiam nobismetipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive. Ita non modo nequam & improbus, sed etiam fatuus & amens es?* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis (a),

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.
Vel pater omni potens adigat me fulmine ad umbras,

Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolvam.

s. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

Quid est Interrogatio?

R. Fit cum interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quærendam, quam ad urgendum instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis, *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sane interrogationibus Catilinam multo acrius punit Cicero, quam si frigide diceret: *Pateat, Catilina, tua consilia, conjuratio tua omnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat.* Similiter poterat dicere Virgilius: *Ipse ego te vidi Damonis, pessime caprum Excipere insidiis, multum latrante Lycisca.*

Sed plus spiritus nervorumque habet hæc interrogatio (b):

Non

(a) *Æneid.* 4. (b) *Ecl.* 3.

66 *Artis Rhetoricæ Lib. I.*

Non ego te vidi, Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis?

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili Reipublicæ tempore conficere? Confecit; huic præesse? Præfuit; rem optime dicto suo gerere? Gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini adolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singulari innocentia, æquitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

s. VII. De Præteritione & Reticentia.

Quid est Præteritio?

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore & deliciis fuisse, fit cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ita Tullius suum Pompejum magnifice laudat per præteritionem:

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas, ille res quantaque domi militiæque, terra marique, felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo civēs assenserint, socii obtemperarint, hostes obediērint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam. . . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatiniū: *Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc præmium tua indignitas, ni adolescentiæ turpido obscuritate & sordibus tuis tegatur.*

Præteritioni vicina est & affinis Reticentia apositopæsis Græce dicta, quæ fit cum orationem abruptimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quæ latet, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

*Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.*

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius *Æneid. I.* ubi Neptu-

nus

(a) *Sat. 8.*

nus ventos tumultuantes sic increpitat:
 Jam Cœlum terramque meo sine numine venti.
 Miscere, & tantas audetis tollere moles?
 Quos ego... sed motos præstat componere fluctus.
 Post mihi non simili pœna commissa luetis.

Aposiopæsi utimur ob pudorem, ut Virgilius in ecloga 3.

Novimus & qui te....

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, & Exornatio, (nam tria hæc vocabula unum atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eandem sententiam variis modis versamus, ut altius in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: „An mihi i, si, ut „quidam putant, fuit mors æquo animo oppeten- „da? quid? tum mortem non fugiebam? an erat „res ulla, quam mihi magis optandam putarem? „tam eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers „consilii, aut ingenii? nihil audieram, nihil vide- „ram, nihil ipse legendo, quærendoque cognove- „ram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, glo- „riæ sempiternum? quem esset omnibus definita „mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati „debetur, patriæ potius donata, quam reservata „naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissi- „mos homines hanc contentionem fuisse, ut alii „dicerent, animos hominum sensusque morte res- „tingui, alii autem tum maxime mentes sapien- „tum ac fortium virorum, quum è corpore ex- „cesissent, sentire ac vigere? quorum alterum fu- „giendum non esse, carere sensu; alterum etiam „optandum, meliorem esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem, vel narratam, vel probatam. Ut cum Virgilius, post narratos classis Trojæ labores, sic exclamat sententiosè (a):

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sic etiam Lucretius lib. 1. post commemoratum

(a) *Æneid.* 1.

tum exemplum Agamemmonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum,

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute. *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant: eandem accusant (a) adeptam; tanta est inconstantia, multitia atque perversitas.* Sic etiam Virgilius, postquam apura, in melle conficiendo, industriam laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florum, & generandi gloria melis. Itemque hoc 2. Georgicorum.

... Adeo à teneris consuescere multum est.

Et alio in loco, de crudeli atque impio Polymnestore loquens (b):

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro

Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

C A P U T II.

De Figuris ad delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

*Q*uid est *Apostrophe*?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quam instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hac tanta virtus ex hac urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hac urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus; hunc & hujus socios suis aris, cæterisque templis, à tectis, urbibus, à mœnibus, à vita fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, la-*

(a) Alii, adepti, quæ lectio videtur melior.

(b) *Aeneid.* 3.

trones Italice, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimatas, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad beluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus.

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albani tumuli atque luvii, nos inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obruta aræ, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales.* Poetis porro nihil familiarius est, quam illa ad res sensu carentes Apostrophe. Ita Dido moriens *Æneid.* 4.

Dulces exuviae, dum fata, deusque sinebant, Accipite hanc animam, meque his exsolvit curis.

Quenam sunt Apostrophes regulæ?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuscula.

2. Tametsi multis videatur, Apostrophem in ipso dicendi principio nequaquam adhiberi posse, interdum Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ Catilinarie: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

3. Fas est Poetis solius metri causa, Apostrophem adhibere. Ita Ovidius lib. 3. Tristium:

Nunc ego jactandas optarem sumere pennas,
Sive tuas (a), Persiu; Dedale, sive tuas.

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis?

R. Est Figura, qua res ita (b) graphice describuntur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videantur. Splendidum in primis ac illustre illius exemplum habes in septima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflamatus scelere & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum re-*

pen-

(a) *Perseus Jovis filius, Talaribus à Mercurio donatus, Andromedam liberavit.* (b) *Ital. esattamente, è quas i pittorescamente, è a pennello.*

pente (a) hominem corripere, atque in foro medio nudari ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.

Nihilo inferior est Virgiliانا illa de Mœxentii equo Hypotyposis, quam merito mirantur omnes (b):

Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat ejectoque incumbit cernuus armo.

Hypotyposim creberrime solent usurpare Poetæ ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit *Æneid.* 8.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro
Brontesque, Steropesque, & nudus membra
Pyræmon.

..... Alii ventosis foliis auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu, gemit inpositis incudibus antrum.
Illi inter sese, multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

§. III. De Prosopopœia.

Quid est Prosopopœia?

R. Prosopopœia est fictio personæ, seu Schema, quæ personæ mortuæ vel absenti, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus, per quamdam licentiam oratoriam; v. g. cum inducimus loquentem Urbem, Provinciam, Angelum, Beatum, parietem, aliaque id genus. Talis est apud Lucanum celebris illa Prosopopœia patriæ; quæ Julio Cæsari juxta fluxum Rubiconem apprensus, illum à civili bello dehortatur (c)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa Duci Patriæ trepidantis imago
Clara per obscuram, vultu mœstissima, noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsariæ lacera, nudisque adstare lacertis,

Et gemitu permissa loqui: Quo tenditis ultra?
Quo fertis mea signa vir? Si jure venitis,
Si ciyes, huc usque licet.

Sic

(a) *Gavium Civem Romanum.*

(b) *Æneid.* 10. (c) *Lib. I. Pharsaliæ.*

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit: "Quæ (patria) tecum „Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi „per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni mul- „forum necesse, tibi vexatio direptioque sociorum „impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negli- „gendas leges & quæstiones, verum etiam ad „evertendas perfringendasque valuisti. Superiora „illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut „potui, tuli: Nunc vero me totam esse in metu „propter te unum (a) quidquid increpuerit, Ca- „tilinam timeri: nullum videri contra me consi- „lium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, „non est ferendum. Quamobrem discede, atque „hunc mihi timorem eripe: Si verus, ne oprimar, „si falsus ut tandem aliquando timere desinam. „Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, &c.

Venustissimum est & aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Prosopopæjam sic alloquitur uxor mortua:

Immatura perii; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.

§. IV. De Ethopæja.

*Q*uid est Ethopæja?

R. Ethopæja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia; mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustinus (b) Catilinam omnibus artis coloribus egregie pingit in illa Ethopæja, tantopere omnium consensione laudata.

Ethopæja Catilinæ.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inedia, algoris, vigiliæ, supra quam cuique credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus: satis eloquentiæ, sapientiæ parum. Vastus ani-

mus,

(a) Ital. Che per ogni romor, che si senta, s'abbia à temer Catilina. (b) In bello Catilinario.

mus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari sordidique mores mirabiliter exprimit, (a) dum illum inducit hæc servo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave quemque alienum in ædem intromiseris.
Si quispiam ignem quærat, extinguere volo,
Ne caussæ quid sit, quod te quisque quæritet.

Tum aquam effluxisse, dicito: si quis petet
Cultrum, securim (b), pistillum, mortarium,
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant;
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit Terentius, dum ait: *Novi ingenium mulierum - Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro.* Et alio loco in *Heau.* 2. 2. 11. *Nosti mores mulierum: dum* (c) *moliuntur, dum comuntur, annus est.*

Ethopœja dividitur in *Prosopographiam*, & in *Ethopœjam* proprie dictam, de qua jam egimus.

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultus ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum, cultum (d) habitumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum lapide pingit, crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læsus. Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor, in suo illo eximio de *Iudrica dictione* libro Socratis, habitum, os, figuramque depingit.

Socrates *Æsopo* non absimiliis deformitate corporis fuit: utpote (e) simis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris (f), obeso ventre (g), repandit cruribus, quem propterea recte Alcibiades cum Sileno & Satyris etiam forma & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscus (h), gibbosus (i), ven-

(a) In *Aulularia*. (b) Ital. *pestello*.

(c) Alii alia; ego sic. *Macchinano*, è *studio la maniera di abbiagliarsi*. (d) Ital. *portamento*.

(e) Ital. *Schiacciato*. (f) *Pieno, panciuto*.

(g) *Strambo, sbilenco, storto*. (h) *Gobbi*.

(i) *Tripposi, panciuti*.

ventriosos, claudos, similesque eorum eo ferre diaciores esse hominibus ceteris, quo sunt vitilis corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum majorem: sive quod sæpius lacesiti propter suam fœditatem assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia & Ethopœja proprie dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calphurnium pingit (a) Tullius: *Consul ipse parvo animo & pravo: tantum (b) cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis quam faciliis ridiculus: à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

CAPUT III.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesis.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis, sive oppositio, est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur: cujus rei splendidum in primis & illustre exemplum habes in Catilinaria; *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus, postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibi imparem, facere ludit per Antitheses (c).

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es idem.

Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (d).

Fri-

(a) *Ad Atticum.* (b) *Ital. Burlone, o faceto in quella sorta fantastica, e sdegnosa di burle, ch' è propria degli stitici* (c) *Lib. 12.* (d) *Metamorph.*

74. *Artis Rhetoricæ Lib. I.*

*Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.*

Sic etiam Justinus (a) Agathoclem, Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam transferentem, laudat per Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret: & qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insularet.* Ejusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde proVecti, ad nobiles quosdam Juvenes, qui forte tumultuabantur: *Audito Juvenēs senem, quam juvenem senes audivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis: *Privatus illi census erat brevis, commune magnum; & post illum (d) Seneca:*

Curæ leves loquuntur, ingentes stupent.

§. II. De Sustentatione.

Quid est Sustentatio?

R. Est figura, qua Orator, ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, arrigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, incertosque quid dicturus sit, ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiānum mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit... expectate facinus quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium.*

Habes salsum & facetum Sustentationis exemplum in Martialis Lib. 6.

In Lupercum:

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,

Inveni, noceam qua ratione tibi.

Irascar, licet usque voces, mittasque; rogesque

Quid facies, inquis, quid faciam, veniam.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator, causæ suæ confidens, deliberat cum illis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium hujusmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero summam causæ suæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos*

(a) *Agathocles Siciliae Tyrannus, patre figulo natus. Lib. 22. (b) In Hyppolito.*

vos consulo quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitis, quod ego mihi necessario capiendum intelligo. Et pro Cæcina: Quæro si te hodie domum tuam redentem homines armati, non modo limine, tectoque adium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohiberent, quid acturus sis?

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quo Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cælio: O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? Et prima Catilinaria: Quamquam quid loquor! Te ut ulla res frangat? Tu umquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditare? Tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit.

Filium unicum adolescentulum

Habeo. Ab! qui dixi habere me? Immo habui, Chreme Nunc habeant, necne, incertum est.

CAPUT IV.

De Figuris verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est, à sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ut cum dicimus: Lætæ segetes. Prata rident. Geminos duo fulmina belli Scipiadas, &c. Figuræ vero, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cum ait Tullius: O tempora! O mores! Et alio loco, Abiit, excessit, evasit, erupit.

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel (b) Orationis à propria significatione in alienam immutatio, cum virtute ac dignitate; ut cum dicitur: Mulus pro Stupido; vel Laterem lavare, pro Frustra laborem sus-

(a) *Vox composita, quæ Græce sonat, se ipsum puniens; vulgo Noioso à se stesso.*

(b) *Εἰς ἄλλωζις λόγῳ ἐπὶ τὸ πρᾶσιον. Arist.*

suscipere, instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute ac dignitate, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi veritatem & dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca (a), *verto*: ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hæc autem Inventio fit multiplici, variaque ratione, sed quatuor potissimum modis: unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

S. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quo vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur, ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt*. Vox illa, *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem, cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quandam similitudinem & affinitatem.

Hunc porrò usum ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellenda frigoris causa primum reperta, postea etiam adhiberi cœpta est ad ornatum corporis & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiæ causa primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus: adeò ut non minus latè pateat Metaphora, quam similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur, 1. à Divinis; ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (b)

*Tetrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.*

2. Su-

(a) *ἰσέπιο*.

(b) *Lib. 2.*

2. Sumitur ab elementis, ut cum dicitur à Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenti, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.*

3. Metaphora sumitur à stipibus, plantis & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est inia altissimis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefacturi potest.*

4. Sumitur à rebus arte manūque factis. Ita (a) Appion ille, contra quem Josephus scripsit vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus vero Rhetor eximius, appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ Pila* fuit vulgo nuncupatus, quod nempe variis fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui sollerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas lepide agebat, *Argentum habere* (b) *in numerata*, Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cum ait apud Virgilium Palinurus:
Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumera-
rabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigilla-
tim, hominis esset otio intemperanter abutentis.
Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus
enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commodè
possunt revocari.

Primo fit Metaphora, cum à re quapiam ani-
mata ad rem aliam animam verbum transferi-
mus: ut cum ait Titus Livius: *Scipionem à Cato-
ne solitum allatrari*: quæ vox *Allatrare*, cum pro-
pria sit solius canis, tribuitur tamen homini non
inconcinne. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob
mores vulpinos, hoc est ob calliditatem, atque
versutiam, vulpem appellavit, Lucæ, cap. 13.
Itē, & dicite vulpi illi.

Secundo fit Metaphora, cum inanima pro alis
inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*;
Grenum pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel
si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrahamus.*

Tertiò, cum inanima transferuntur ad animata;

ut
(a) Appion Grammaticus Alexandrinus vixit
tempore Tiberii. (b) Ital. *In contanti.*

ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum; & cum ait Catullus:

O qui flos es juvenulorum!

Quartò, denique præcipuam quamdam venustatem habet, cum rebus inanibus sensuque carentibus sensum quandam, animosque, ac veluti vitam daturus; ut cum ait Virgilius!

—— Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario: *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladis agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora?

Quanam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?

R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptæ. Talis est ista, quam damnant Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ Glauca*; itemque ista: *Saxa mundi* (b) *verruca*, id est, *repes*. Horatius quoque ob eandem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibacui (c):

Juppiter hibernas cana nive conspicuit Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius quam metaphoram à sputo mutari? Hoc eodem humilitatis, & ut dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (d) Tertulliani Metaphora, qua diluvium appellat *Naturæ generale* (e) *lixivium*.

2. Vitiose dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt, vel longius accersitæ, vel quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas: *Syrtim Patrimonii, Charibidem bonorum*; quod profecto duriusculum est, & à Tullio juro damnatum. Quod si verearis, ne durior paulo & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *Ut ita dicam... quasi... pane*. Si ita loqui fas est, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatam*, poterit audacior videri hæc translatio: si vero dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatam*, duriuscula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter ad-

mo-

(a) *Araxes Armeniae fluvius*. (b) Ital. *Porri*.

(c) *Sat. 5. l. 2.* (d) *Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris & vehementis ingenii, floruit initio tertii sæculi*. (e) Ital. *Liscia*.

modum monet idem Tullius, *Perecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit: v. g. si Orator dicat cum Virgilio *Volutas pennis remigare*; ut si cum Horatio dicat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poetis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet: nam ut modicus illius usus maximopere delecta, ita immodicus non parum affert satietatis atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles inter se conjungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint, incendio aut ruina fiunt, quæ est inconsequentia rerum foedissima. Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua si-bique consentanea translatione Rhetorum præcepto non adeo severè à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii (a):* Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit: Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ propriè mansuescunt, & circumluantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura.

§. IV. De Allegoria.

Quid est Allegoria?

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud reipsa intelligitur, undè non absurdè vocatur *Diversiloquium*; quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem

(a) *Epist. I. lib. I.*

nem Allegoria: Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas; aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.

Illustris est & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, lib. 1.

O Navis, referent in mare te novi
Fluctus! O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nunc vides ut
Nudum remigio latus

Et malus celeri saucius Africo,
Antennæque gemant? ac sine funibus
Vix durare Carinæ
Possint imperiosius

Æquor? Non tibi sunt integra linthea, &c.

In hac eximia allegoria navim pro Republica, fluctus pro civili bello: portum pro pace concordiaque; remigium pro militibus; nautas pro magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu transuominatio, est troporum omnium vastissimus atque usitatissimus. Fit autem quatuor potissimum modis: 1. Cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor & auctor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne; Cicero, aut Virgilius, pro scriptis illorum; dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; Virgilius: *Onerantque canistris dona laboratæ Cereris*; id est panis. Et Georgicorum lib. 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romanorum millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cum possessor usurpatur pro re possessa, ut cum ait Virgilius *Æneid.* 2.

Jam

Jam proximus ardet

Ucalegon.

Hoc est, domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia cum sumuntur effecta pro causis, ut scelus pro scelerato ipso: Ita Comicus; *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ita Virgilius 2. *Æneid.*

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus; ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ita Cicero 1. in Verr. *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes, se se hoc uno Pratore per triennium pertulisse.* Fit etiam cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poetis valde familiare est: Ita timor dicitur fugax; mors dicitur pallida; morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum & mortis. Sic Horatius: *Pallida mors æquo pulsui pede pauperum tabernas Regumque turres.* Sic Virgilius: *Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.*

3. Fit Metonymia, cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, Cælum pro cælestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. *"Testis est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam, multis undique circumiectam periculis, non terrorē belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internectione, patefactum est."* Ubi *Italiam* pro *Italīs*, *Siciliam* pro *Siculis* &c. usurpavit.

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fascēs pro Magistratu. Ita Cicero in Pisonem.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Huc refert, cum hæc vox nomen ponitur pro re ipsa: ita Livius lib. 1. *ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

Quid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores, æque ac Poetas valde usitatus & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto, v. g. mureo pro ense; tectum pro domo; puppis vel carina pro navi integra; Ita Virgilius *Æneid.* 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius (a): *Vos meæ charissimæ animæ, sæpissime ad me scribite.* Eodem refer vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu (b).

Aut (c) *Ararim* Parthus bibet, aut *Germania* (d) *Tigrim*.

Et rursum *Æneid.* 12.

Fontemque ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum plures usurpantur pro *Uno*; ut, cum ait Tullius *Nos populo inposuimus, & Oratores visi cupimus*; licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. g. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ sit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie, ut *Eurus*, vel *Aquilo*, pro quolibet vento, *Sabellicus* sus, pro quolibet sue, *Myrtoum*, vel *Carpathium* mare, pro *Mari* quocumque. Sic Maro:

Dentesque (e) *Sabellicus* exacuit sus.

Ita *Juvenalis* pro quolibet hominē frugi, *Curium* appellat:

Qui (f) *Curios* simulant, & (g) *Bacchanalia* vivunt.

Con-

(a) *Epist.* 14. lib. 14. (b) *Eclog.* 1.

(c) *Arar.* Ital. Senna, fluvius est Gallie.

(d) *Tigris* Asiae fluvius insignis, sic dictus à velocitate. (e) *Sabelli* seu *Sabini*, populi Italiae.

(f) *M. Curius* vir frugalis & optimus civis,

(g) *Bacchanalia* *Bracchi* festa, in quibus Romani *æpulae* & *libidini* indulgebant.

Contra vero genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila*.
 ———Prædamque ex unguibus ales
 Projecit fluvio.

§. VII. De Ironia.

Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ Socrati adeo fuit in deliciis, est figura, qua aliud plane dicimus, quam verba ipsa significare videntur. Quando v. g. quempiam simulata laudatione sale ac ingeniose perstringimus; nimirum aliud aperte dicendo, aliud vero innuendo: unde recte vocatur à Quintiliano, *Diversiloquium*, *dissimulatio*, & *illusio*, ut sonat Græca ipsa ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia, vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronuntiatione facere quidem; ut si dicas: *O præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æque ac stolidam Ægyptiorum superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, felle bovemque: sed plantas etiam ipsas, uti porrum & cepe, divinis prosequerantur honoribus, salse cavillatur hac faceta & eleganti Ironia Satyræ 14. Oppida tota (a) canem venerantur; nemo Dianam;

Porrum & cepe nefas violare, aut frangere morsu. O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stulti sumus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æque animo ferre nemo potest; luget Senatus; mæret Equester Ordo; tota civitas confecta senio est; squallent municipia; afficiantur Coloniae; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nulum habemus: quod sciam, quam lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgo (b) bardus & imbellis habebatur, facetissime ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (c) Menippæ, qua factum

(a) *Latrator anubis.* (b) *Bardus*, idem ferme ac *stultus* (c) *Menippus*, Cynicus Philosophus, mordacibus *Satyris* notus, unde *Satyræ Menippæ.*

tuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. (1) porro vocatur, quasi si dicas Metamorphosin in cucurbitam, ad significandum hominis insulsi-
tatem; est enim (2) Græce *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poetas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philo-
sophus.

Funite Aetus,
Fingite luctus:
Clamore forum
Cordatus homo,
Fuit in toto
Quo non (a) alius
Dicere causas,
Parte audita,
Quis nunc iudex
Audiet anno?
Sed relicta,
Iure silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,
Tibi jam cedit,
Qui (b) dat populo
Cretæa tenens,
Cadite mæsti

Venale genus,
Lugete novi,
Qui concusso
Lucra (c) fritillo.
Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchre
Quo non alius
Fortior orbe...
Defsete virum,
Potuit citius
Una tantum
Sæpe & neutra.
Toto lites
O Caussidici,
Vosque Poetæ
Vosque in primis
Magna parastis.

De Regulis Ironiæ.

Quæ sunt Ironiæ Regulae?

R. Duæ. 1. Enim, quæ ambigua voce continen-
tur, Ironiæ, eæ præcipuum quendam leporem
ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque
videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ita Ne-
ronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum
gloriabatur, non infacete lusit Foeta Romanus,
teste Suetonio,

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem (d): sustulit ille patrem.

Ita (e) Plagiarium ridet Martialis libro secundo:

Car-

(a) *Claudius erat homo insanissimus.*

(b) *Fritillus, vulgo Rossolo, in cui si agitano, dadi nel giuoco dello Sbaraglino.* (c) *Minos Rex olim Cretæ, magnus erat aleator, & de alea li-
trum scripsit.* (d) *Matrem Agrippinam interfecit Nero.* (e) *Plagiarius est qui aliena scripta pro
suis venditat.*

(1) Α παρολολύτῳσις. (2) κολοκύττα.

Carmina Paullus emit, recitat sua carmina Paul-
lus:

Nam quod emas, possis dicere jure tuum.

Sic etiam in virum & uxorem eidem patibulo
suspensos eximie lusit (a) Poeta recens:

Ecce iugo nexi pendent vir & uxor eodem;

Hoc merito possis dicere conjugium.

2. Ironia, fieri solet adhibendo voces illas, sci-
licet, nimirum, si Superis placet, nempe, illas,
inquam, adhibendo cum amara quadam & fal-
sa vocis inflexione. Ita Terentius: *Id populus sci-*
licet, & apud Virgilium Dido *Æu.* 4.

Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est
amarulenta quædam irrisio, & truculentum ge-
nus Ironiæ, quæ fit cum magna quadam acerbi-
tate & contumelia, quia quispiam hosti crudeli-
ter insultat, ut apud Virgilium, Trojano à se in-
terfecto per Sarcasum insultat victor Turnus:

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam metire jaceps. Hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, fuerunt: sic mœnia condunt.

Id est, Ironia inter Sententiarum figuras nu-
merari, ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liqueat enim perspicue Iro-
niam semper esse Tropum, cum semper voces à
propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne, & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est ani-
mus Oratori, dum utitur Ironia; neque est justa
causa, cur fallatur auditor, si paulum modo
intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non
solet, cum homo callidus & versipellis per Me-
taphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hos-
ce quatuor omnino revocantur: ut Metalepsis ad
Metonymiam; Antonomasia, & Syllepsis ad
Synecdochen.

CA-

(a) Joannes Commirius è S. J.

CAPUT V.

De Figuris verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt figuræ verborum proprie dictæ?

R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut, mutatis illis, figura tollatur; v. g. hæc sententia. *Amantes sunt amentes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *amante*, dicas *stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam, inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloques ordine, manet Schema.

Quot modis fiunt figuræ verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis; 1. Per adjectionem; 2. Per detractionem; 3. Per similitudinem.

S. I. Figuræ per Adjectionem.

Quænam verborum Figura fiunt per adjectionem?
R. Octo præcipue; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia, Traductio, Polysyntheton.

Quid est Repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo sæpius inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nil nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic magnitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?*

Quid in Repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus ac vitiis, estque Schema planè venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum, sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulo clauditur oratio: ut in Antonium Cicero: *Deletis tres exercitus P. C. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quæ repetitionem simul & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem ver-

verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a) Tullius: *Quis legem tulit? Nullus. Quis maiorem partem populi suffragiis privavit? Nullus. Quis comitiis præfuit? Nullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per Complexionem insectatur, lib. 9.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,

Quod me Roma legit, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod turba semper in omni
Monstramur digito; rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, tribuit quod Cæsar uterque
Ius (b) mihi natorum, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe
est,

Parvaeque in urbe domus, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod sum jucundus amicis,
Quod conviva frequens, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod amamur, quodque pro-
bamur.

Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Verum figura hæc, quia maxime ferit oculos
uti præcedentes, idcirco parce admodum & in
loco est adhibenda.

Quid est Conduplicatio?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurium iteratio,
sive initio orationis, sive in fine, sive alibi. Ut
cum ait Maro:

Nunc, nunc insurgite remis:
Hectorei socii.

Et libro nono, cum ait Nisus:

(c) Me me: adsum qui feci, in me convertite fer-
rum.

O Rotuli. Mea fraus omnis.

Quid est Gradatio?

R. Gradatio, sive (d), est figura, qua per quos-
dam quasi gradus vel ascenditur ad summum,
vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ci-
ceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, ni-
hil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam*
non

(a) *Pro Lege Agraria.* (b) *Magna illis præmia
erant constituta, qui tres aut plures habebant libe-
ros, v. gr. in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc
jus Martiali concessum fuit, tametsi nullos haberet
liberos.* (c) Subaudi: *Occidite.*

(d) *καίμας.*

non videam, planeque sentiam. Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: majus quidquid molliatur: longe maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiscere; si stas, ingredi; se ingrederis, curre; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in *Eclogis*:

Torva læna lupum sequitur: lupus ipse capellam,

Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in *Miloniana*: *An vero vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestra peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc Schema poetis est valde usitatum. Ita *Plautus*:

Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt.

Stulti, stolidi (a), fatui (b), fungi, blenni (c), buccones,

Solus ego omnes longe ante eo stultitia & moribus indoctis.

Quid est Trāductio?

R. *Trāductio*; seu *Polyptoton*, ut ajunt Græci, est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait *Tullius* pro *Archia*: *Pleni sunt omnes libri, plena sapientium vocēs, plena exemplorum vetustas:* vel cum ait *Ovidius*:

Spectatum ornate veniunt, spectentur ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton?

R. *Polysyntheton*, seu, ut alii malunt, *Poly-syndeton*, est Schema conjunctionibus abundans, ut, *& justitiā, & liberalitate, & fortitudine ceteros omnes Imperatores superavit.* Itemque apud *Virgilium* (d):

Ascaniumque, patremque meum; juxtaque Creusam,

Alterum in alterius mactatum sanguine cernam.

s. II.

(a) *Fungus*, Sciocco. (b) *Blennus*, Pazzo.

(c) *Buccones*, Baggiani, quei che si lodano da se.

(d) *Lib. 2.*

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figure, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunc-cine hominem? hunc-cine impudentiam? hunc-cine audaciam?* Supple *feremus*. Et apud Virgilium (a):

At vero Rutulis impar ea pugna videri

Jamdudum, & varia misceri pectora motu.

Ubi profecto vides intelligi *cœpit*, & *cœperunt*. Itemque libro 1. *Sed vos qui tandem?* Subauditur *estis*. Eodem pertinet illud Maffei: *Ex eo tempore Tiro vanis agitari terroribus: dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis*, supple *cœpit*.

Quomodo fit adjunctio?

R. Fit adjunctio, quando uni verbo plurima nomina substantiva respondent. Ita Cic. *Vicit pudorem Libido, timorem audacia, rationem amentia*. Sic etiam Virgilius *Æneid.* 3.

(b) Trojæna interpretes Divum, quæ numina Phœbi,

Qui tripodas (c) Clarii lauros: quæ sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ.

Quomodo fit Disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particulæ tolluntur, ut incitatio feratur oratio; ita Tullius: *Hæc studia litterarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur*.

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt figure per similitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?

R. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, qua voces pæne similes (d) colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvo animo & pravo: facie magis*

(a) *Æneid.* 12. (b) *Helenus priami filius, Rex idem, & Phœbi Sacerdos*. (c) *Apollo dictus clarus ab urbe Claro Apollinis oraculo nobili*.

(d) Ital. *Corrispondentisi*.

gis quam facetiis ridiculus. Et alibi: Exaratore factus orator.

Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est:

Litigat, & podagra Diodorus, Flacce, laborat:

Sed nihil patrono porrigit: hæc (a) chiragra est.

Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri Epigrammate de Venere:

Orta (b) solo, suscepta solo, patre edita cælo,

Æneadum genitrix hic solo habito alma Venus.

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. (*) *Quæ nocent, docent.* Ejusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Facilius erit ridere, quam imitari.

Delectat in primis, & ferit, hoc Schema, si parce ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si vero frigidas allusiones, ut non raro fit, venietur orator, ineptus nimirum erit & putidus.

Quid est Similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut cum ait Cicero: *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (c) fecit:

Animula vagula, blandula

Hospes comesque corporis,

Quæ nunc abibis in loca

Pallidula, rigida, nudula:

Nec ut soles, dabis locos!

Quid est similiter desinent?

R. Fit, cum orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero pompejum laudans: *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit* (d).

§. IV.

(a) *Qua nimirum manus ipsi constringit, me quid patrono largiatur.* (b) *Venerem e maris spuma natam fabulantur Poetae.* (c) *Apud Aelium Spartianum in vita Hadriani* (d) *Pro Lege Manilia.*

(*) *μαδνηματα, ποδηνματα.*

§. IV. Appendix de transitione.

Quid est Transitiō?

R. Transitiō, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo fit ut apte copulata inter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt transitionis genera?

R. Duo. Transitiō enim vel est perfecta, vel imperfecta. Transitiō perfecta est, qua breviter monemur quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmodi est ista pro lege Manilia: *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitiō imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age, nunc illa videamus, iudices, quæ consecuta sunt.*

Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla: quoniam videmus in inveniendis hujusmodi Transitionibus solere Tirones non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præfendo dicendum esse videatur. 2. Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo. 3. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram. . . 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. . . 5. Verum ubi rerum testimonia ad sunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad (a) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres Conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet. 8. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod

(a) *Lupercalia Festa solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Luperis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperi sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus:*

quod tu non audeas?) 10. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa, quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Judices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde oratio mea, proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis Judices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omitamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quod facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis tibi: neque enim præ lachrymis jam loqui possum; & hic se lachrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emeruisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenieris id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum & conclusum. 19. Plura de illo Archipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi. 20. Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblectationis, illa necessitatis. 23. Hæc mihi fere in meum veniebant, quæ dicenda putarem de natura Deorum. 24. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, homines natura quanto omnes anteirent animantes. 25. Longa est oratio, multæque rationes, quibus deceri potest. 26. Sed quid ego longinqua commemoro? 27. Intelligo quam scopuloso, difficilique loco verser. 28. Sed quid ego his argumentis utor, quasi res dubia, aut obscura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potius maxima. Jam verò quanto majus videbitur? 30. Multa hujusmodi proferre possem: sed genus ipsum videtis. 31. Nolo in hac re multus videri. 32. Sed quid ego hæc aut tam levia, aut tam minima recorder? 33. Itaque fateamur necesse est nihil difficilius esse. 34. Quid

Loquar, quanta ratio in bestiis appareat? 35. Jam vero ista etiam notoria, quanto se opere custodiant bestiae. 36. Multa praetereunda sunt, & tamen multa dicuntur. 37. Vereor ne hoc quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora ac quotidiana praetermittere. 39. Illud tamen, quamquam ad exitum festinet oratio, praetermittere nullo modo possum. 40. Verum haec missa facio; illud quaero. 41. (a) De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum aetates persequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. 45. De (b) statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam. 46. Haec de haedo: quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam. 48. Sed (c) ut omissio principio, rem ipsam aggrediamur. 49. (d) Hactenus de principe; quod sequitur demonstro. 50. (e) Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis numquam intermittis studia doctrinae? 51. Utinam vero mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52. Hic, hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite. 53. Sed haec utcumque ferenda: hoc vero quis ferat? 54. Audistis gravissima: audite nunc graviora. 55. Sed haec privatim: nunc quae publice gesta sunt videamus. 56. Verum haec missa facio: illud quam... 57. Nihil jam dico de isto scelere. 58. Postularet hic locus ut dicerem de....

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito breviores hasce formulas, particulasque connectentes.

His adde; accedit his; huc accedit, quod: Huc pertinet; eodem pertinet; Jam vero quid dicam; Age vero explicemus nunc; His simillimum est? Postularet hic locus ut dicerem; Restat ut dicam; Nunc vero superest; Ex quo debet intelligi; Quid quod ausus est etiam? Omitto domes-

ti-

(a) Ex Cicerone ad Herenium, vel potius ex Cornificio. (b) Ex Varrone. (c) Ex Seneca.

(d) Tuetonius, & Caligula. (e) Ex aliis.

licas tuas sordes; Nam illud quid attinet commemorare? Ita est quemadmodum dixi.

CAPUT VI.

De Periodo.

Quid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis & absoluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quoddam veluti vinculo connectis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca (a), quæ significat ambitum, atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ, ubi ait: Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbelle quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omnino debeat; unde etiam vocatur principium. Medium vero ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronunciari.

§. I. De partibus Periodi.

Quanam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur, *Membra* Græcè *Cola*: minores vero appellantur *Incisa*, Græcè, *Commata*.

Quid est membrum periodi?

R. Membrum, sive Colon, est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum ac imperfectum; v. g. (b) *Antequam de republica, Patres Conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror*: ecce tibi Periodi membrum: neque enim hic sensus orationis conquiescit: Habebis Periodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum; *Exponam vobis breviter consilium & profectionis & reversionis meæ.*

Quid

(a) *περίοδος.*

(b) *Philip. I.*

Quid est incisum?

R. Incisum, sive Comma, est pars membri; quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. g. (a) *Nihil est, mihi crede virtute formosius; nihil pulchrius; nihil amabilius*: ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum est crebris id genus incisis, & articulis suam orationem distinguere.

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ita Cicero per incisa Pisonem increpat, illumque (b) cæsim, ac punctim, ut ita loquar, objurgat & ferit: *Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.*

s. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est Periodus bimembris, sive dicolos; alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive retracolos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti (c), & his omnibus ad bene de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ.

Nam cum antea per ætatem bujus auctoritatem
lo-

(a) Cic. (b) Ital. *Di punta, e di taglio.*

(c) *Pro Marcello.*

loci contingere non auderem : statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in oratione pro A. Cæcinnâ : *Si quantam in agro locisque desertis audacia potest ; * tantum in foro atque judiciis impudentia valeret : * non minus in causa cederet A. Cæcinnâ Sex. Æbutii impudentiæ, quantum in vi facienda cessit audaciæ.*

s. III. De legibus ac regulis Periodi.

Quænam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce.* 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu & circulo Periodus concludatur.

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus ** simplex*, sive *monocolos*: Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanims sententia Demetrii Phaleræi (a), Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait: *Quatuor membris plenum formare videbis Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.*

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius: cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur; ac nihilo tamen minus orbe quodam, cir-

(a) *Hermogenes Tarseneis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante ætatem 24. & in extrema inscitia consenescit.*

circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (a) *Archia Poeta*:

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego confitcor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse: carum rerum omnium vel in primis hic (b) A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet.

S. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quamnam est prima ratio amplificandæ Periodi? R. Tirones nullo negotio Periodos fundent; si habeant ad manum, & in promptu particulas vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes, quæ necessariam quamdam habent cum aliis subsequenteribus afinitatem, v. gr. *Etsi, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non, minus*: quibus respondent, *tamen, veruntamen, nihilominus, ita tamen, toties, tantum, talis, eo, quam*.

In quavis enim Periodo partes duæ sunt, Protasis nimirum & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo & attollitur. Apodosis vero est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur particulae, suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodossi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro *Cecinna* supra S. II.

Quamnam est secunda & tertia ratio amplificandæ Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait, ironice nimirum, *Clodium de-*

(a) *Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium & eloquentiam civitate donatur à Romanis.* (b) *Aulus.*

deferri à Senatu, ab Equestri ordine à (a) Municipiis, à (b) Coloniais, ab Agris denique ipsis.

3. Facile dilatatur Periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem & per interpretationem, quæ fit cum res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

5. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus; sed est numerus ille in harmonia & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

---Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in Ecloga 6.

Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.

Numerus autem Oratus est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est in poematibus & canticis: sed ita dissimulata latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quædam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, suavis admodum est auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia, pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit.* Peribit funditus omnis venustas, si inverso numero dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari frangique viribus ac ferro.* Quid item suavius hac altera Cic. sententia in Philip. 2. *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere? Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse possint.* Abibit vero decor omnis, si sublato tam eleganti numero dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imitere facta.* Tanti nimirum est certa quædam moderatione numerorum explere seu—

(a) Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.

(b) Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum. Colonia fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.

sententias : ideoque , ut optimè notat Quinctilianus , *Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur , nisi numeris vibrata fuissent.*

s. VI. Regulæ sex , quibus reddi potest numerosa Periodus.

QUÆ de varia collatione pedum ac mensurarum , & de optima ratione miscendi inter sese Dactylos , Spondæos , Anapestos , Jambos , Creticos , Molossos , Choræos , & Dichoræos tradunt Aristoteles , Tullius , Quinctilianus , ceterique artis magistri , sunt egregia illa quidem , & Oratori perfectò numquam satis commendanda. Veruntamen , ut aperte & ingenue loquar , animadverti jamdudum difficilioribus hisce & salebrosis , ut ita dicam , præceptionibus valde defatigari Tironum animos & illorum industria retardari solere potius , quam adjuvari.

Quapropter , ut animorum satietati fastidioque occurratur , operæ pretium me facturum existimavi , si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem , & faciliores aliquot , brevesque regulas ad omnium captum , & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quænam est prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus , si syllabæ breves ac longæ sic temperentur alternenturque quodammodo , ut neque copia brevium incitatio ac celerior feratur oratio , neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem : *Domuisti gentes immunitate barbaras , multitudine innumera- biles , locis infinitas , omni copiarum genere abundantes , &c.*

Aliquando tamen , ex arte & industria , syllabæ breves , vel longæ , sine illa , quam dixi , mixtura coacervantur , ad rei , de qua agitur , vel celeritatem , vel tarditatem exprimendam . & oculis quodammodo subjiciendam . Ita Virgilius *Æn.* 5. remigantium nauturam impetum , naviumque velocitatem , Dactylorum crebri- tate depingit.

Inde ubi clara dedit sonitum tuba , finibus omnes :
Haud mora prosilire suis : ferit æthera clamor
Nauticus.

Item celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto:

—It clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula cam-
pū (a)

Tarditatem contra egregie imitatur hic versus lib. I.

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Quænam est secunda regula numerosam efficiendi periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa; v. g. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contra vero crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit atque subsultat oratio, v. g. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quænam est tertia regula?

R. Cadet numerose Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: *Quos amisimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoria.* Nam qui locus quietis ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxime moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.

Quænam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: *Ob-epsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.* Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, iudices, aras (b) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri.* Et in 4. Catil. *Id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lumentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.*

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat periodus, fugiendus est asperior litterarum & vocabulorum

(a) *Æneid.* 8.

(b) *Fonteji* soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant.

rum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cum durius ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars studiorum*. . . . *Rex Xerxes*.

2. Cum verbi prioris ultimæ syllabæ sunt primæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait: *Res mihi invisæ visæ sunt*. Itemque cum dixi in carmine:

O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cum eadem littera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebrius iteratur; quæ est illud Ennii Poetæ:

Africa terribili tremuit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeo tritum.

O Tite tute (a) Tati tibi tantu tyranne tulisti?

4. Cum similiter cadentibus ac desinentibus frequenter utimur, ut *amatrices*, *adjutrices*, *prædigiatrices fuerunt*.

Tria tamen sunt, quæ Tirones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ne, dum numero loqui volunt, infarciant, ut persæpe fit, inania quædam complementa & (b) ramenta numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne dum oratorum numerum quærunt, invidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim Heroici; vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus è Societ. Jesu in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta di Goltmario Pepugios Marsigliano*: allatis locis ipsis præclare docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati inorigerantes, omnis interea retardetur impetus visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus aver-tatur. Quapropter hæc aliæque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio hac in re negligentia ne, an nimia sollicitudo sit peior.

Quenam est ultima numerosæ Periodi Regulæ?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio

— (a) Tati est vocatibus a Tatius, ii.

(b) Ital. *Riempiture*, *masure*, *e'simul*, etc.

quam maxime distet à vernacula ; hoc est , ut verba , per inversam , quam vocant , constructionem ita trajiciantur : ut quod reipsa prius est , fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius .

Et quoniam trajectory illa constructio ita est propria Latinæ Linguae , ut omnis illius vis atque elegantia , ac quasi natura & indoles in eo potissimum sita esse videatur ; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere .

Exempla selecta constructionis trajectory.

1. Quos amisimus cives , eos Martis vis percussit , non ita victoriæ . *Cic.*

2. Habet magnum dolorem , unde cum honore discesseris , eodem cum ignominia reverti . *Cic.*

3. Frater tuus quanti me faciat , semperque fecit , esse hominem qui ignoret arbitror neminem . *Cic.*

4. Quod cuique temporis datum est ad vivendum ; eo bene utatur .

5. Mea lenitas si cui solutior via est , hoc expectabat , ut id , quod latebat , erumperet . *Cic.*

6. Quam quisque novit artem , in hac se exerceat .

7. Fac quæso , qui ego sum , esse te .

8. Quæ res in civitate duæ plurimum possunt , hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore , summa gratia & eloquentia . *Cic.*

9. Fere quem quisque locum pugnando ceperrat , eum , amissa anima , corpore tegebat . *Sallust.*

10. Id sibi negotii credit solum dari , populo ut placerent quas fecisset fabulas . *Terent.*

11. Quas credis esse has , non sunt veræ nuptiæ . *Terent.*

12. Quam rem vitio dent , quæso , animum advertite .

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerose dicendi .

QUÆ de Periodis numerisque , post Aristotelem , Ciceronem & Fabium , accurate præcepimus hactenus , non eo dicta sunt à nobis , quo Tiro in dinumerandis pedibus syllabisque dimentendis consenescat : quod sane nec magni , nec felicitis foret ingenii . Verum hæc apte numeroseque dicendi facultas non est profecto tanti laboris , quam prima fronte videtur esse . Nihil enim

enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mol-
lissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus,
ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem
rationem & ad aurium voluptatem motumque
animorum facile mutatur ac vertitur.

*Qua ratione, utique numerose scribendi facultas
parabitur?*

R. Duplici potissimum. 1. Si Tiro numerosas
aliquot & volubiles Tullii sententias non legere
modo, sed elata etiam voce pronunciare assues-
cat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus,
illæ, quas affert Quinctilianus: *Omnēs prope civi-
tates virtute, gloria, dignitate superabat. Itemque
ista: Patris dictum sapiens temeritas filii compro-
bavit: qui numerus ita placuit populo, inquit
idem Tullius, ut hac audita periodi clausula,
clamorem ingentem sustulerit.*

2. Parabitur numerose dicendi facultas, si nu-
merum illum & quasi concentum imitatione ac
stylo caveris exprimere; quod quidem exercita-
tione atque usu, qui est optimus dicendi magis-
ter, non ita difficile consequeris: *Ut enim qui in
solo ambulat, sensim coloratur, inquit Tullius: ita
cum istos libros lego, sentio orationem meam illo-
rum quasi cantu collocari.* Sed de Periodo satis hac-
tenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

C A P U T VII.

De Stilo Oratorio.

OMnem hanc de Stilo doctrinam hausimus in
primis ex aureolo illo libello Demetrii (a),
cui vulgo Phalerei cognomen tribuitur, & ex
egregia Longini (b) commentatione de Stilo mag-
nifico: Quod utrumque opusculum Tirones, si
me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar,
diurnaue manu versabunt, Verum quæ illi præ-
cep-

(a) *Demetrius Phaleræus facundia nobilis, annos
decem præfuit Athenis, & statuis 360. æreis fuit
honoratus; postea vero ejectus, fugit in Aegyptum
ad Ptolemæum Lagum.* (b) *Longinus Zenobiæ Pal-
myrenorum Regiæ magister & consiliarius, ab Im-
peratore Aureliano necatus, quod audaces Zenobiæ
ad ipsum Aurelianum litteras scripsisset.*

cepta, quantumvis egregia confuse tamen ac permixte tradunt, nos faciliiori ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum & communem intelligentiam sic accommodata.

Quid est Stilus?

R. Stilus, si primam vocis vim & originem spectes, est acus; seu instrumentum quo in cæratæ tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stilus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis confirmatione usurparetur.

Quot sunt Stilorum genera?

R. Stilus, seu orationis character, triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis, sive tenuis; qui etiam infimus dicitur. 3. Mediocris, sive æquabilis.

§ I. De Stilo sublimi.

Quid est Stilis sublimis?

R. Stilus sublimis illè est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quæ est illud morientis Didonis (a). Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in *Æneam* (b).

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor, Perfide: Sed duris genuit te cautibus horrens Caucasus, Hyrcanæque admovent ubera tigres.

Vel, ut ait Ovidius in eandem sententiam:

Te lapis & montes, innataque rupibus altis

Robora; te sævæ progeniere feræ.

Laudatur plurimum in hoc genere celebris illa Alexandri Magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum Rex Darius obtulisset. Ego vero, inquit (c) Parmenio, acciperem si Alexander essem: Et ego, inquit Alexander, si Parmenio essem.

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: Nunciate Darii gratiarum actionem apud hostem supervacuum esse: me, quæ fecerim clementer & liberaliter, non amicitia ejus tribuisse, sed naturæ meæ:

Bel-

(a) Lib. 4. (b) Dido *Æneæ*.

(c) Parmenio unus, è fortissimis Alexandri Ducibus, & amicis, postea ab illo occisus.

Bellum cum captivis & feminis gerere non soleo. Armatus sit oportet, quem oderim.

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: *Nondum (a) l'eminam equavimus gloria: & jam nos laudis societas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies; ut cum ait: *Etasces licetioris junua Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidentque submiserat: Habes etiam in paucis hisce Ovidii verbis, aliisque similibus non paucis: Jam seges est, ubi Troja fuit.*

§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.

Quonam pacto conciliari poterit?

R. Duobus potissimum modis. 1. Si nobilissima quæque rei, de qua loqueris, adjuncta, seu circumstantias consideres, illamque inspicias, qua parte illustrior est atque speciosior, cetera vero sileas atque dissimules: ut olim Apellus, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni laterre tantum altero (b) ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit, illustrissima illius adjuncta mira quadam arte seligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum, perambulantem maria, soloque nutu fluctus iratos pacantem, describit Virgilius *Æneid.* 1. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat; Collectasque fugat nubes, solemque reducit:

Atque rotis summas levibus perlabitur undas.

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus illustribus desumptæ, mirum in modum faciunt ad Stili granditatem atque magnificentiam; ut cum Virgilius (c) ait de Augusto Cæsare:

*. . . . Cæsar dum magnus ad altum,
Fulminat Euphratem bello.*

Et cum ait Cicero pro Marcello: *Nullius est tantum flumen, ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit. Aut cum ait Horatius: Cuias laqueata circum tecta volantes.*

3. Sti-

(a) Semiramis Nini Assyriorum Regis, uxor Ægyptum, Æthiopiam, Indiam, &c. subegit.

(b) Ital. In profilo. (c) Georg. 4.

3. Stili magnificentiam facile consequeris, si legas assidue auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum, cujusmodi sunt Cicero Catilinaria secunda, secunda Philippica, in Verrem, in Pisonem, pro Milone, præcipue sub finem: Virgilius, præsertim *Æneid.* lib. 1. 4. & 6. Lucanus, Cornelius in Gallicis Tragediis, &c.

§. III. De Stilo simplici.

Quid est Stilus simplex?

R. Stilus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quænam sunt dotes Stili simplici?

R. Præcipue illius dotes sunt perspicuitas, nitor atque munditia. Verecundus ac parcus in illo debet esse troporum ac Schematum usus: vehementiores vero figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopœja, aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Stili simplicis exempla passim invenies in Phædri fabulis, & in Virgilio *Eucolicis*, ut cum ait *Ecloga* 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus

Pastores ovium teneros depellere fœtus.

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram: sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stilo mediocri.

Quid est Stilus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimem inter & infimum: Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est, neque est subtili ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimum ac simplex: sed, ut ait Tullius; *Est Stilus quidam interjectus, intermedium, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum; in neutro excellens, variusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stilus floridus atque politus*, quod nimirum in hunc præcipue mediocrem Stilum omnes verborum veneres ac

venustates, omnes sermonis delitiæ soleant illigari. Absolutum hujusce Stili mediocris exemplum habes in Virgilii Georgicis: v. g. cum ait Lib. I.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;

Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pingia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,
Seu plures callor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas,
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

s. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.

Quandonam utenaum Stilo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cum tria sint Oratoris Officia, docere, delectare & movere; Stilo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico vero ad movendum, & ad affectus concitandos.

Præterea Stilus simplex, seu infusus convenit comœdiis; magnificus aptus est tragœdiis; mediocris vero in historia est adhibendus: qua quam Cæsar simplicem potius quam mediocrem Stilum usurpavit; quod nempe Commentarios potius scripsit quam Historiam, ut notat Tullius in libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stilus simplex; Georgicis convenit Stilus mediocris; Epico vero poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stilus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stilum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem plane dicito de Comœdiis, quæ altius assurgunt aliquando, ut monet Horatius in Arte Poetica:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stilus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stilum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur, maxime sit

aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius, *Magna graviter, mediocra temperate, humilia subtiliter efferat.*

s. VI. De Stilo vitioso.

Quænam sunt præcipua vitia in Stilo vitanda?

R. Vitiosum esse Stilum: 1. Tumidum, & inflatum: 2. Puerilem ac frigidum: 3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. Denique succum & sanguinem.

Quid est Stilus tumidus & inflatus?

R. Ille est, qui verbis ac sententiis supra modum intumescit. Id genus sunt illi Imperatoris (a) Neronis inepti versiculi, quorum tumorem jure ridet (b) Persius Satyra 1.

Torba (c) Mimialloneis impleunt cornua bombis, Et raptum vitulo caput oblatura superbo

Bassarides, & lyncem Mænas dextra corymbis
(d) Evion ingeminat: reparabilis advocat echo.

Quid est Stilus frigidus?

R. Stilus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur. cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur à Magistris artis: *Centaurus seipsum equitans. . . . Auro magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis, vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora: quale est illud Mæcenatis: (e) *Femina cirro crispat, & labris columbat, incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur*: vel si sicut indecore translata, qualia sunt ista, quæ dantur (f) Cornificius; *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis*: vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (g) Syri de ciconia:

Pie-

(a) Nero malus poeta, Bacchas scripsit & saltavit. (b) Consule ipsum Persium. (c) Bacchæ mulieres dicebantur Mimialloneæ, vel Bassarides, vel Mænades, hoc est, insanæ. (d) Evon, evion, Bacchantium furentium voces. (e) Femina, inis, cōscia.

(f) Auctor libri ad Herennium.

(g) Publius Syrus mimorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore J. Cæsaris.

Pietatis cultrix, gracilipes (a), crotalistria,
Avis exul hiemis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidae sint
& hyperbolicæ, qualis est ista lippis ac tonsori-
bus nota, quam referunt Plutarchus, & Casius:
"Minime mirandum est si Dianæ Ephesiæ tem-
plum conflagraverit, qua nocte natus est Ale-
xander. Quippe Dea in ipso Olympiæ matris Ale-
xandri partu, obstetricandi laboribus & curis
districta, ignem non valuit restinguere."

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum
fuit à Plauto de Sene avaro, in Aulularia:

Suam rem perdisse, seque eradicarier:

Quin Divum atque hominum clamat continuo fi-
dem,

De suo tigillo fumus si qua exit foras.

Quid est Stilus fluctuans ac dissolutus?

R. Ille est qui sine articulis, sine numero, siue
arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto co-
hæret; quod sane vitium Tironibus est valde fa-
miliare. Hujusmodi autem affert Cornificius:
"Socii nostri cum belligerare vellent, profecto
ratiocinati essent etiam atque etiam quod pos-
sent facere, siquidem sua sponte facerent, &
non haberent hinc adjuutores multos & malos,
& audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui
magna negotia volunt gerere."

Quia est Stilus siccus, & exsanguis sive aridus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque orna-
menti, neque succi. Hoc Stili genus vulgo (b)
Frontoni tribuitur.

s. VII. De Stilo Laconico & Asiatico.

Quid est Stilus Laconicus?

R. Est Stilus argutus, perbrevis, & acutus,
quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit
à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur, ac
Lacedæmonii, quibus Stilus ille erat in deliciis,
& quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquot exempla Stili Laconici?

R. I. Hosti aliquando per atroces ac longiores
lit-

(a) Quasi Crotalum voce imitant. Crotalus au-
tem est Italus Naccara.

(b) Fronto Marci Aurelii magister; qui illi sta-
tuam à Senatu decerni curavit.

litteras ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba responderunt Spartani, *si*, hoc est, *si potes, si per nos tibi licet.*

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica voce, *non.*

3. Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum Ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati litteram ad amicum: *Mitto ad te sicus hibernas. Mirare in illis vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum litteris, victo Pharnace Ponti Rege, Mitridatis filio: *VENI, VIDI, VICI.*

Porro brevitās illa loquendi imperiosum quiddam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificique prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quam in luce; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti Lacedæmonii, cum ad Philippum, interposita nescio qua offensione, bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacedæmonii Philippo: Dionisius Corinthi.* Multo enim fortior, & ut Lucretii verbo utar, penetrabilior illa brevitās fuit, quam si ita dixissent: *Memento Dionysium Tyrannum tui prorsus similem, regno fuisse pulsum ob ambitionem ac turbulentum ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi.* Videto ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatem studeas opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, cicadæ apud vos humi canant,* cum significare vellet totam illorum regionem à se devastatam iri.

Quid est Stilus Asiaticus?

R. Ille est, qui furiosi quodam orationis am-
bi-

(a) *Philostratus Philosophus, qui Apolinii Tyrannæi vitam Græce scripsit, sed elegantius quam verius.*

bitu circumscribitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusorem illum stilum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis tam pauca dicunt. Hunc porro stilum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia.

De ratione Stili comparandi.

Stilus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententia: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur & quodammodo versutior sententia.

De sententia id generatim & universe dici potest: in ea spectandum esse primum, ut sit vera; deinde ut sit perspicua; postremq; ut sit argumento idonea, & ad rem de qua agitur accommodata. In conformatione vero sententiæ, qua una maxime Stilus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorundem elegantia: 3. Nexus: 4. Collocatio.

Quomodo cognosci & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

Ad verborum proprietatem & elegantiam penitus cognoscendam, adjumenti multum asferent, 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis Liber *De sermone Latino, & modis latine loquendi*. 2. Libellus à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantius latinæ locutionis* appellat, 4. Liber à Laurentio Valla elaboratus, *De latini sermonis elegantia*. 5. *Delectus Latinitatis* Mureti, & *Elos Latinitatis* Pompey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De latinitate falso suspecta*: nec opus posthumum Vavassoris: *De vi & usu quorundam verborum*.

Præcipue vero & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Silvii Progymnasmatis ad illius calcem editis.

Sunt autem Silvii Progymnasmata trecentæ obser-

(a) *Hadrianus Cardenalis floruit initio sæculæ 16.*

servationes eximiae, de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tironibus per necessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexat., & apta eorundem collocatio.

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in stilo, nihil hians & absonum, nihil dissolutum & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuent huc illuc: sed ut omnes sententiæ singulæque earum partes certo interse nodo numeroque cohaereant.

Valde profuerit in eam rem legere auream Horatii Tursellini libellum: *De Particulis Latinæ locutionis*. Habebis etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est de *Particulis*; sed Tursellino longe multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda sunt Silvii Progygnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam quæ paulo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stilus optimus?

R. Duabus maxime rebus: primo, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorundem imitatione. Diximus in *Elementis de Imitatione*: nunc vero superest, ut de *Lectione* & de *Librorum delectu* videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quandam delectura in Latinis auctoribus legendis & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor nempe uti hominum apud Poetas. Sed Poetis, ut verbis ipsorum utar,

Aurea prima sata est ætas.

. Sublitque argentea proles,

Auro deterior, fulvo pretiosior ære.

Tertia post illam successit ahenea proles.

. De duro est ultima ferro.

Latinæ vero linguæ ætates ordine contrario procedunt. Nam, ferrea ad æneam, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quæ-

Quenam nuncupanda est ferrea Linguae Latinae ætas?

R. Ad ferream ætatem refert Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duillii, quæ hodieque visitur Romæ; itemque Saliarum hymnos Nævii Pompilii, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos; cujusmodi est v. g. randidulum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapatilia comisse Fani Cusiones*. . . . *Donnus Cerusus Deivos Janos tenet.* (a) Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Fani* vero *Cusiones* sunt curiones seu sacerdotes Jani; *Donnus Cetusus* est bonus creator; *Deivos* adhibetur pro Divos, ut nemo non videt, & *tenet* pro venit.

Eodem refert vetustissimum illum versum de Saliarum exaltationibus.

Præsul ut amptuat, & volgu redamptuat olli.

Hoc est; cum Saliorum antistes & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis.

Et volgu redamptuat olli.

Amptuare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam Latinæ Linguae ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quenam est ætas Linguae Latinae?

R. *Ænea* ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eamdem ætatem pertinet.

Ennius ingenio Maximus, arte rudis.

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius, *Ma-lus Latinitatis auctor*, inquit Tullius Totum porro tempus illud; quo florere Andronicus. Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latinæ Linguae ætatem poteris nuncupare.

Quenam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comædiis; & Cato de re rustica. Terentium vero ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus; quamquam nonnullis, ob illius

Ar-

(a) *Lautissima erat Saliorum cœna, unde Her-tius*: Nunc salaribus ornare pulvinar Deorum

Tempus erat dapibus, sodales.

Archaismos, secus visum fuerit, sed immerito. Hanc vero argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguae possumus appellare.

Quænam demum est aurea Latinæ Linguae ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, esque magni Ciceronis ortum inter & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores ac Rhetores, Cicero & Cornificius, auctor, ut verissimillimum est: quatuor librorum, ad Herentium, qui vulgo adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar, A. Hirtius, qui scripsit commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius, (a) Vellejus, vulgo dictus Paterculus, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, rei que rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum vero illud tempus quasi virilem Latinæ Linguae ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt; ac ante omnes Tullium, *coelestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, quique, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur*. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.

Quanta vero cura ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit quod dicam. Fuit cum existimaret *inhibere remos*, idem esse ac retinere; & auriga equos inhibet, ut cursum sistat; sic etiam remos inhiberi, dum sustinentur. Postea vero ex nautis didicit inhiberi remos, cum remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus; minime cessandum putavit, donec At-

(a) *Vellejus Paterculus fuit Prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus Paterculus pro pater cujus.*

ticus & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur: Quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (a): "Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet: est enim verbum totum, nauticum: quamquam id quidem sciebam: sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges iussi. Id non esse ejusmodi didici heri; cum ad villam nostram navis appellaretur; non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id à (b) retentione remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi forte mutavit."

Quod si de vocula una ita laborabit Tullius, nihil mirum si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sane quam præclare de utroque senserit Tullius, liquet ex his quæ de utroque scripsit, ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: *Secutus sum, non dico Cæcilium (maius enim auctor Latinitatis est) Sed Terentium, cuius fabella propter elegantiam putabantur à C. Lelio scribi.*

De Cæsare vero sic idem in Bruto: "Etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste detracta: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt

(a) *Epist. 21. lib. 13.*

(b) *επιλογὴς.*

„Iunt illa (a) calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit.“

Quinam Latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R. Cum Fabio, *Ut quisque erit. Ciceronis similimus*; Quales sunt Phædrus, Cornelius Nepos, Livius, Curtius, & alii quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævo vivere, vel non ita magno distant intervallo.

Degustari etiam poterunt, sed parce & sero, receptiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt imitati, & quomodo sit imitandus, ipsi exemplo esse poterunt. Quales sunt Muretus, Mantius in epistolis illis, quas ante senium scripsit, nam ceteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus, Bembus, Maffæus pictus atque politus, Bunellus, Turselinus, Longolius, Perpinianus, Vavassor, Petavius.

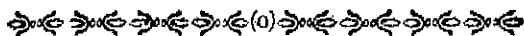
Post obitum Augusti, incorrupta illa, quam dixi, latini sermonis integritas sensim adulterari cœpta est, & quasi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique & aliorum querimoniis liquet. In decrecente illa ætate sunt inter Oratores ac Rhetores, Fabius Quintilianus, Plinius Junior, &c. Inter Historicos Suetonius, Justinus, &c. Inter Poetas Lucanus, Persius, Silius, Juvenalis, Statius, Martialis, Seneca. Inter Philosophos vero Seneca, Plinius Veronensis, & inter Grammaticos denique Asconius, Agellius, &c.

Denique à temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desiit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris, quos omnes tu vitabis summopere, si sapis.

FINIS LIBRI PRIMI.

AR-

(a) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in cincinnosque crispantur. *Inurere* vero *calamistris* metaphorice dicitur pro *vanum atque immodicum ornatum ad bibere*, Ital. *Infrascare, imbelletare*, &c.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hactenus de Figuris ac Tropis, de Periodo & Stilo. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventionem, sine qua, teste Tullio, frivola erit & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad ideam faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus exercitandis.

De Argumentis & locis oratoriis.

Quid est argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem: ut, si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Unde sumuntur Argumenta, sive rationes ad aliquid probandum?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat *Argumentorum sedes*, in quibus latent, & ex quibus sunt depromenda. Quapropter, si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent loci illi, & ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcirco vocantur *Intrinseci*, seu *insiti*: alii sunt extra ipsam rem, de qua quæstio est: unde etiam vocantur *Extrinseci*, seu *remoti*. De utroque illo genere, ac de primo præsertim, quod majus quoddam monumentum habet ad eloquentiam, accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

CAPUT PRIMUM.

De Locis intrinsecis.

Quot sunt loci orationis intrinseci?

R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Conjugata, Genus, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, Effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est Definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquid rei quæ definitur, commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unice proprium ac peculiare, & tum demum habebis optimam definitionem; v. g. *Rhetorica est ars bene dicendi*: quot sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus: quod vero sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit & mutila tua definitio, jure ac merito poterit tibi contingere quod olim Platoni contingit. Desinierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes & implume*. Diogenes Cinicus, homo dicax & Academicorum irrisor, gallum implumen ac dudum in mediam Platonis scholam projiciens, En, inquit, hominem Platonis.

Estne eadem definiendi ratio Logicis & Oratoribus?

R. Longe diversa. Logici enim jejune, breviter, ac sicce rem definiunt per genus & differentiam: v. g. *Homo est animal rationale*: Orator vero liberius & ornatus hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximum opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot modis fieri solet Descriptio, seu Oratorio Definitio?

R. Sex potissimum modis fieri solet. 1. Per partes, in quibus res ipsa constat; ut si dicas; *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositio-*

tio-

tione, elocutione, & pronuntiatione.

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientiae labes, vitæ perniciēs, naturæ dedecus, orbis ruinæ, odium Dei, &c.*

3. Definitio fit per negotiationem & affirmationem; cum nempe primum dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit; & hæc definiendi ratio Ciceroni perfamiliaris fuit. Ita Pilonem probat, non fuisse Consulem. "Tu „in littoribus, in toga & prætexta esse Consula- „tum putas? Quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te Consule, esse voluisti. Hujus te Clodia- „ni canis insignibus consulatum declarari putas? „Animo consulem esse oportet, ut consilio, fide, „gravitate, vigilantia, toto denique munere consulatus. *Et pro domo sua*: An tu Populum Rom. „esse illum putas? constat qui ex iis, qui merce- „de conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant Magistratibus? ut obsideant senatum? op- „tent quotidie cædem, incendia, rapinas? . . . „O speciem dignitatemque Populi R. quam nationes exterae, quam gentes ultimæ pertimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. „Illa fuit pulchritudo Populi R. illa forma, quam „in campo vidisti, tum cum etiam tibi, contra „Senatus, totiusque Italiae auctoritatem & studium dicendi potestas fuit."

4. Definitio ab adjunctis. Ita Chymicam artem non minus vere, quam lepide definiēs: *Shymia est ars sine arte, cujus principium est mentiri, medium laborare, finis mendicare*. Ita Virgilius famam describit ab adjunctis (a):

Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox se se tollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubia condit.

Monstrum horrendum, ingens: qui quot sunt
corpore plumæ.

Tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures,

Tam ficti praviq̃ue tenax, quam nuntia veri.

5. De-

(a) *Æneid.* 4.

§. Definitio fit venuste per similitudinem atque Metaphoras, ut si dicas cum (a) Petrarcha, *Pulchritudinem esse blandum hostem, dulcem rapto-rem, tortorem fraudulentum, laqueum pedibus, oculis velum, &c.* Observa tamen, Metaphoricis id genus definitionibus caute admodum utendum esse & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*, ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ ac leges enumerationis partium?

R. Tres præcipuæ: 1. Regula hæc est; affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: *Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit, qui è ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? Deinde de ejus justitia: cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Et de temperantia sic loquitur: Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, &c.*

Ita etiam (b) Lactantius Dominiæ mortis acerbicatem; singularum partium cruciatu, pie, æque ac eleganter probat:

Com-

(a) De remediis utriusque fortunæ; Petrarcha Patria Florentinus, Aretii natus, ingenio, eloquentia, & poetica facultate sui sæculi facile princeps, floruit sæculo 14. (b) Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi, Constantini Magni filii præceptor.

Compresos specularē oculos, & lucē carentes,
Afflictasque genas, arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus;
Cerne manus clavis fixas tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: Cerne inde cruorem
Purpureum, fossosque pedes, arctusque cruentos,
Electe genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Sic Juven. Sat. 3. per partium enumerationem
ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur:
Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor (a)
Aliptes,
Augur (b), Schœnobates, Medicus, Magus; om-
nia novit.

Græculus esbriens; in cœlum jusseris, ibit.

Quenam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus &
singulis partibus negetur totum. Sic probat Tul-
lius Antonium non esse Consulem: *Negat (c) D.*
Brutus Imperator; negat Gallia; negat cuncta Ita-
lia; negat Senatus; negatis vos, Qui igitur illum
Consulem, nisi latrones, putant?

Cedo ultimam regulam enumerationis partium?

R. Ut negatis partibus recte negetur totum
nulla tibi erit prætermittenda pars, quoad ejus
fieri poterit. Ita Martialis vetulam quamdam
proba, esse edentulam:

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælia, dentes,

Expuit una duos tussis, & una duos.

Jam secuta potest totis tussire diebus:

Nihil istic, quod agat, tertia tussis habet.

s. III. Notario Nominis & Conjugata.

AD unum & idem caput duos hosce locos pro-
pter affinitatem revocamus. Quamvis porro
uterque ille locus, propter levitatem, non adeo
valere videatur ad persuadendum, quia tamen
non parum valet ad delectandum & ad oratio-
nem lepore aliquo ac sale condiendam, idcirco
ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui
verborum originem, & significationem inquit,
ut

(a) *Aliptes, qui Athleas ungit.* (b) *Schenobates,*
funambulus. Ballatore sulla corda.

(c) *Decius Brutus.*

ut *Senatus* nomen traxit à *Senibus* : *Consul* vocatur is, qui *consult* patriæ : ergo *Piso* nihil minus quam *Consul* est : & *Ovidius* in *Fastis* *Victimam* sic appellari dicit à vincendo, & *hostiam* ab *hoste*. *Victima*, quæ dextra cecidit *victrice*, vocatur. *Hostibus* à *domitis* *hostia* nomen habet.

Quandonam posissimum utendum est *Notatione nominis*?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut jocum aliquem, non scurrilem ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verris* jocosè lusit *Cicero*, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus : *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *fanum* *adisti*, quod non *eversum*, atque *extensum* reliqueris? Sic etiam *Chrysogonum* in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent *Anagrammata*, cujusmodi sunt ista : *Amor*, *Roma*, *Maro*: *Logica*, *Caligo* : *Ursula*, *Laurus* : *Prudentia*, *tarde pui*, *Maria Virgo*, *mira Virago* : *Divus Alexius*, *diu exul à suis* : *Quid est veritas*, est vir qui adest : *Maria Magdalena*, *grandia mala mea* : *Sacramentum Eucharistiæ*, *Chara Ceres* mutata in *Jesus*, &c.

Quamquam ut ingenuè dicam quod sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari; quæ scilicet laborantis magis sunt, quam elegantis ingenii partus. Et, si me audies, vana hæc crepundia relinques *Judæis*, qui multi sunt in observandis exilibus litterulis, & apud quos nata opinor *Anagrammata*, & ab illis ad nos usque, infelici contagione, derivata.

Quid sunt *Conjugata*?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo varie conjunguntur, seu commutantur, ut *Sapiens*, *sapientia*, *sapienter*, *Imperium*, *imperator*, *imperare*. Ex hoc *Conjugatorum* loco *Cæsarem* ingeniose admodum ita laudat (b) *Tullius* : *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante equi-*

(a) *Verrès* homo libidinosus, & avarus, cum in *Sicilia* triennium *Prætor* fuisset repetendarum accersatus fuit à *Siculis*. (b) *Pro Marcello*.

aequitate, & misericordia viceris: hodierno vero die te ipsum vicisti. . . . Nam cum ipsius victoriae conditione jure omnes victi occidissemus, clementiae tuae judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, à quo ipsius etiam victoriae conditio, visque devicta est.

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius:

Aurea nunc vere sunt saecula. Plurimus auro:

Venit honos, auro conciliatur amor.

In hoc idem genus facere lusit Martialis Epigr. lib. 2.

Hostem cum fugeret, se (a) Fannius ipse peremit.

Hic (rogo) non furor est, ne moriari, mori?

Ad eundem locum pertinet illud in Pisonem.

Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis & Senatus.

Est & illud (b) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: Homo sum; humani nihil à me alienum puto.

Eodem quoque pertinet venustissimum illud Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuae in hortulo Simplicium Collegii Parisiensis S. J.

Vitales inter succos, herbasque salubres

Quam bene stat populi vita salusque sui.

§. IV. Genus, & species, seu forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet justitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, sedes, argumentum à genere.

R. Præsto est: *Temperantia est virtus, ergo est amanda.*

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis cum à specie fit transitus ad genus, seu ut vulgo loquuntur, cum hypothesis revocatur ad thesim. Hujusce loci luculent-

(a) *Fannius Cæpio proscriptus, quod in Augustum conjurasset, cum fugeretur percussoribus, se ipse interemit. Sic mori vinci est, inquit de illo Seneca.*

(b) *In Heautontimorumenio.*

lentum habes exemplum in Oratione pro Archia Poeta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suscepissent, (quod est hypothesis) rem ad thesim revocavit, hoc est, poesim & studia humanitatis generatim & universe laudavit, ut latiore orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur quo artificio ab hypothesis transit ad thesim.

Laus Archiæ Poetæ à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc Poetæ nomen, quod nulla umquam barbaries violavit, saxa & solitudines voci respondent: bestię sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moveamur (a)! Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chi suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, post mortem etiam expectant. Nos hunc vivum, & qui voluntate & legibus noster est, repudiabimus?

Quod est vitium quod in genere tractando vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantius abuti Tirones, dum Thesim longius trahunt, quod nempe res sic communior faciliorque, & multorum trita vestiglis; v. g. si de justitia, vel de charitate sermo sit, illi sese in virtutis laudes universe ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, tedium affectis auribus ac fastidium usque ad satietatem ingerent. Tu igitur, si sapis hoc vulgare vitium fugies:

Nec circa vilem patulumque moraberis orbem (b).

Ne in te jure cedat lepidum illud Martiali dictum:

Jam die, Posthume (c), de tribus capellis.

Ubinam præcipue locum habet argumentum à genere?

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium.

(a) *Homerus Poetarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim asserunt.*

(b) *In arte Poëtica. (c) Ineptus causidicus, qui ad alia omnia abibat, quid causas postularet.*

ciptum, à quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

Quid est Species, seu Forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facile intellige speciem esse, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur. Vocatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. g. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, en Species; sive Hypothesis:

s. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium collatio, atque convenientia in aliqua re; v. g. est similitudo inter avarum & hydropem; quia licet avarus & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis leoni rugienti; quia homo iratus & leo rugiens sunt duæ res valde inter sese disparæ, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra & gloria sunt res diversissimæ; in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero, *Gloria est umbra virtutis*.

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, civi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent*. Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio (a):

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,

Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quia est discriminis inter similitudinem & comparisonem?

R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant: comparisonem vero pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine vero nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quæ-

(a) *Trist. lib. 1.*

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ita si agatur de constantia: quæres quid vel maxime resistat, & occurret tibi *rupes, adamas*, dicesque cum Virgilio de rege Latino (a): Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto vultus sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Quid est Dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimile dissimile colligit; ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Et lib. 2. de Oratore: *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa tenentur, ceteræ vero artes suis se certis quibusdam finibus contineant.* Hunc locum à Dissimili lepidissime tractat Catullus, cum ait carmine 5.

Soles occidere & redire possunt:
Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Ad hunc eundem locum pertinet hæc Horatiana sententia:

Damna tamen celeres reparant cœlestia lunæ:
Nos ubi decidimus,
Quo pius Æneas, quo (b) Tullus dives, & Aucus,
Pulvis, & umbra sumus.

s. VI. Contraria & Repugnantia.

Quid sunt Contraria, seu Opposita?

R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt; vel si fuerint in eodem, necessario inter se pugnant.

Quot sunt contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia & Contradicentia.

Quid sunt Adversa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut *virtus & vitium, bellum & pax, sapien-*

(a) Lib. 7.

(b) Tullus, cognomento Hostilius, tertius Romanorum Rex, illi successit Aucus Martius.

pietia & stultitia. Cicero Philip. 2. "Attende
 „paulisper, cogitationemque sobrii hominis pu-
 „ctum temporis suscipe... Nego quidquam esse
 „medium. Confiteor, eos, nisi liberatores Populi
 „Rom. conservatoresque Reip. sint, plus quam
 „sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam
 „parricidas esse: siquidem est atrocius Patriæ
 „parentem, quam suum occidere. Tu, homo sa-
 „piens & considerate, quid dicis? Si parricidæ,
 „cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, &
 „apud Populum Rom. semper appellati? cur M.
 „Brutus, te referent, legibus est solutus, si ab
 „urbe plus quam decem dies abfuisset? cur pro-
 „vinciæ Cassio & Bruto datæ, &c. Non igitur
 „homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio
 „sint."

Quid sunt Relata?

R. Sunt ea, quæ se invicem ita spectant, ut al-
 terum sine altero esse non possit, ut *Pater & fi-
 lius; dux & miles; Magister & discipulus; domi-
 nus, & servus; qui dat, & quid accipit.* Ita Mar-
 tialis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facete iocatur
 in Sosibianum quemdam, qui suum patrem *Do-
 minum* inepte omniino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandeque fateris,

Dum dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cice-
 ro, in oratione pro Marcello: *Ex quo prefecto in-
 telligi debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum
 in accepto tanta sit gloria.* Huc denique pertinent
 hæc verba Veneris, arma pro filio suo Ænea
 poscentis à Vulcano:

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia?

R. Sunt habitus & ejus privatio: ut *vita &
 mors; lux & tenebræ; scientia & inscitia; paupe-
 ries & divitiæ.* Ex privantibus ingeniose argu-
 mentatur Martialis in quemdam:

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius umquam.

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem Poetæ
 lib. 5

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane,

Dantur opes nulli nunc, nisi divitibus.

Quid

(a) *Sosibianus ex adulterio nobis Matronæ cum
 servo natus, illius matronæ vinum, cujus filius pu-
 tabatur, dominum blandiendo vocitabat.*

128 *Artis Rhetoricæ Lib. II.*

Quid sunt Contradictoria?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum affirmat idem de eodem: Ut, *Milo insidiatus est Clodio, Milo non est insidiatus Clodio.*

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quod sunt Adjunctorum genera?

R. Tria vulgu numerantur; 1. Adjuncta rei, ut *locus tempus*, &c. 2. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo, difformitas; robur, vestis, habitus*; Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quam longe lateque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cum ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (a) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhorrantis. Liv. lib. 21.

Dextra lævaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis major ac volentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac viventibus transitæ. Hic vobis vincendum aut moriendum, Milites, est. . . Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illius timidus & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemque certa desperatio, ne abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oportere. Si hoc bene fixum omnibus destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis. Nullum incitamentum

(a) *Hannibal Amilcaris filius, Carthaginensium Dux, qui sæpius Romanos vicit.*

tum ad vincendum homini à Diis immortalibus acrius datum est.

Cicero autem ab Adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat : "Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus : loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum viui in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fædam, sed etiam auditu ! Si inter cænam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret ? In cœtu vero Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cultis vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit."

Porro memoriæ iuvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuere comprehensa :

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quomodo, quando,

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur. *Ubi* locum demonstrat. *Per quos* indicat adjuutores & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet quam sæpe res facta fuerit. *Cur* causam & finem designat. *Quomodo* modum ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid est Antecedentia?

R. Sunt ea, quibus possitis, necesse est alia consequi; ut, Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo; ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est; ergo gravissime plectetur à iudice.

Qui sunt Consequentia?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur. Sic autem argumentum duces à consequentibus: *Est copia fructum; ergo & Horum fuit. Cicatricem gerit; ergo plagam accepit. Cicatrix enim & fructus*

(a) *Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commode.*

etus plagam & flores consequuntur. Quia verolocus ab Antecedentibus & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium.

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cuius aliquid fit; ut vulnus est causa mortis, cruitas est causa morbi, &c.

Quotuplex est causa?

R. Quadruplex enumeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis & finalis.

Quid est causa materialis?

R. Ea est qua aliquid fit, aut compositus; ut marmor est materia, seu causa materialis statuae, lapides sunt materia, domus corpus est hominis quasi materia.

Quid est causa formalis?

R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distinguitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & à ceteris animantibus distinguitur;

Quid est causa finalis?

R. Est id, cuius gratia aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax: cum propter victoriam & pacem bellum suscipiatur. Beata in cælo vita est causa finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quidem, ut beatam in cælo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus à Causa efficienti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intemperantia effectum corpus tradit senectuti; ergo diligenter vitando.* Ab hoc loco senectutem contravituperatores ita defendit idem Tullius: *Caret epulis, ajunt, extructisque mensis & frequentibus poculis; caret ergo vinolentia, crudelitate & insomnia.* Ita Ovidius Ægysthi adulterium à causa efficiente, nempe ab otio.

Quæritur, Ægysthus (a) quare sit factus adulter?

In

(a) Ægisthus Thyestis filius, stupratus Clitemnestra, ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus.

In promptu causa est : desidiosus erat.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatio rem,
Res non par ta labore, sed relicta;
Incundissime Martialis, hæc sunt:
Non ingratus ager; focus perennis;
Lis numquam (a); toga rara; mens quieta;
Vires ingenue; salubre corpus;
Prudens simplicitas; par es amici;
Convictus facilis; sine arte mensa;
Nox non ebria, sed soluta curis:
Non tristis thorus, artamen pudicus:
Somnus qui faciat breves tenebras:
Quod sis, esse velis, nihilque malis;
Summum nec metuas diem, nec optes.

Quomodo argumentatur à Materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale, ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius solis regiam commendat à materia, Metamorph. lib. 2.

Regia solis erat sublimis alta columnis,

Clara micante auro, flammæque imitante (b)

Pyropo:

Cujus ebur nitidum fastigia summa regebat:

Argenti biformes radiabant lumine valvæ.

Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa formali?

R. Sic dices: animus hominis est immortalis; ergo mors non est timenda. Excellentis est animi natura: ergo voluptatibus, servire non debet. Ita Cicero: "Si considerare velimus, quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus quam sit turpe disfluere luxuria, & delicate ac molliter vivere; quamque honestum parce, continentur, severe, sobrie."

Quomodo denique argumentandum est à causa finali?

R. Ita probabis cum Tullio, insidias Miloni struxisse Clodium. quod nempe multas ex illius in-

(a) Rara urbana officia, salutationes, obsequia, ad quæ obeunda togis utebantur.

(b) Pyropus non est gemma, aut carbunculus, ut vulgo male creditur; sed genus æris ductilis, cui admixta est quarta pars auri.

interitu sibi polliceretur utilitates. "Quoniam
 "igitur pacto probari potest, insidias Miloni fe-
 "cisse Clodium? Satis est quidem in illa tam au-
 "daci, tam nefaria bellua, docere magnam ei
 "causam magnam spem in Milonis morte posi-
 "tam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cas-
 "sianum: *Cui bono fuerit*, in his personis valeat;
 "& si boni nullo emolumento impelluntur in
 "fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone
 "interfecto Clodius hoc assequebatur, non modo
 "ut Prætor esset, non eo Consule, quo sceleris
 "nihil facere posset; sed etiam ut his Consuli-
 "bus Prætor esset, quibus, si non adjuvantibus,
 "at conniventibus certe, sperasse se posse rem-
 "publicam eludere in illis suis cogitatis funeri-
 "bus, &c.

Denique ex quatuor illis causis simul junctis
 commendare poteris celeberrimum templum Je-
 rusalemitanum: Causa efficiens erit Salomon,
 sapientissimus idem atque ditissimus, & alii
 peritissimi artifices, qui in illo elaborarunt. Cau-
 sa materialis erunt pretiosi lapides, ligna cedri-
 na, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa
 structura & pulchritudo templi. Finalis erit sum-
 mi Dei cultus, in cujus honorem fuit exstructum.

§. X. Effecta.

Quid sunt Effecta?

R. Effecta, seu effectus sunt ea, quæ oriun-
 tur ex causis. Hunc locum mirifice tractat Tul-
 lius libro de senectute, ubi funestos voluptatis
 effectus ita describit:

Voluptatis incommoda ab affectibus.

Accipite optimi adolescentes veterem oratio-
 nem (a) Architæ Tarentini, magni in primis &
 præclari viri, quæ mihi tradita est, cum essem
 adolescens (b) Tarenti cum Quinto maximo Nul-
 lam capitaliorem pestem, quam voluptatem cor-
 poris hominibus dicebat à natura datam: cujus
 voluptatis avidæ libidines temere & effrenate ad
 potiundum incitarentur.

Hinc

(a) *Archita Philosophus Pythagorycus, natus tem-
 pore Platonis.* (b) *Tarentum urbs magnæ Græciæ
 à Taranto Neptuni filio condita.*

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. stupra vero & adulteria & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini sive natura sive quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset; huic Divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere.... Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

R. Est (a) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis communi est; ut, *Catonem licuit sequi bellum civile, igitur & Ciceroni licebit.* Commune est enim ambobus bellum civile.

Quot sunt comparationum genera?

R. Trias. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium à pari.

Quomodo a. guntur à comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori valeat etiam in minori; ut cum ait Cicero in Antonium: *Quid faceres cum tua, cum alienæ tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem ferent, si parentem non scit suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ego posse negem leniri Cæsaris iras,

Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo fit argumentum à comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori; ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum militibus uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2.

Ut

(a) Cic. in Topic.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Ut se ipsum serves, non expergisceris?

Quomodo fit argumentum a comparatione parium?

R. Fit cum contendimus, id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in (a) culeum deiciatur in profuentem: ergo qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat orat. pro L. Syll. "Si „conjunctio patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem quum videas honore „hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum, „non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? „quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes „de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari hoc iudicium „& ornari, causamque defendi huius innocentis „vides?

CAPUT II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Quinam sunt loci extrinseci?

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti* & *assumpti*, sunt illi, qui nullo modo pendent ab arte ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, quapropter ab Aristotele recte vocantur (b) *Argumenta inartificialia*, seu *arte carentia*, non quod omnino sint expertia, cum potius illorum tractatio summum requirat artificium; sed quod non eruantur ex rebus ipsis & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruantur, & auctoritate sola nituntur, itaque sunt inartificiosa, quod attinet ad Inventionem; non vero quod spectat ad usum atque tractionem.

Quot sunt loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano: Leges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jusjurandum, Tormenta, Testes.

Quo-

(a) Ital. *Otre, sacco di cuojo.*

(b) *Τῶν δὲ πῶτερον, αἱ μὲν ἄτεχνοί ἐσιν.*
Rhetor. lib. i. cap. 2.

Quomodo argumentandum est à Legibus ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impune violentur; juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque ac sollemnem formulam; v. g. *Si quis hominem, dolo malo, morti (a) duit parricidu esto.*

Si lex tibi adversetur, illam ita refutabis, & infringes: Dices 1. Vel antiquatam fuisse legem, & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio; *Tunc mihi etiam legis (b) Porciæ mentionem facies?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimirum occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuspiam utilitatis gratia, licere interdum à legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamento jussisset suum poema comburi; supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges juberent) noluit tamen obtemperare Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis.

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies.

Quid est fama seu Rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo vulgi, si-
ne ullo auctore ac capite dispersus; seu, ut ait
Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet
auctoritatem, nisi irrepserit malitia, vel nimia
quædam, ut fit, credulitas.*

Quomodo tractandus est locus à Fama?

R. Si tibi causæque tuæ faveat fama, dices
magnam esse vim atque auctoritatem famæ, cui
optimus quique tam impense studet. Dices po-
puli vocem esse quoddam quasi oraculum, quod
vix unquam fallere possit. Usurpabis in primis
aureum illud Plinii dictum ad Trajanum: *Sin-
guli decipere ac decipi possunt; nemo omnes nemi-
nem omnes fefellerunt.*

Con-

(a) Vox abroleta pro det.

(b) Lex Portia à M. Porcio lata contra eos, qui
civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.

Contra vero, si tibi, causæque tuæ rumor ad-
versetur, erit amplificanda verbis famæ levitas
atque inconstantia, quæ sæpe viris integerrimis
maculas amat aspergere. Dices, ex opinione ma-
gis, quam ex veritate res æstimari solere. Usur-
pabis autem, Senecæ, opinor, sententiam: *Per-
sini argumentum turba est*. Dices cum Juvenali.
Sat. 1.

Dat veniam Corvis, vexat censura columbas.

Addere denique poteris de fama cum Virgilio.
Æneid. 3. & cum Tertuliano etiam, in Apologe-
tico, quod nimirum sit:

Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

Ita Tullius pro Plancio iudices obsecrat, ne
disseminatis rumusculis idem habeant: *Illud
unum vos magnopere oro atque obsecro, cum hujus,
quem defendo, tum communis periculi causa, ne fic-
tis quæstionibus, ne dissimulatio displiceatque sermo-
ni formis innocentium subjicienda putetis.
Nihil est tam molire, quam maledictum; nihil fa-
cilis emittitur; nihil citius excipitur, nihil latus
dissipatur.*

Quid sunt Tabulæ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia tes-
timonia scripto exarata, quibus pacta, conventa,
contractus, codicilli, stipulationes, testamenta,
& alia id genus continentur.

Quid est Jurjuramentum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu
religioso facta, & Deo optimo Maximo in testem
appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23.
*Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Maxim. domum,
familiam, remque meam pessimo (a) loco afficias.*
Quod si forte juramenti ndem velis infirmare, di-
ces cum eloquentissimo illo (b) Massinæ Sacer-
dote Salviano, *Plures invenias qui sæpius perje-
rent, quam qui omnino non jurent.* Et rursus Sal-
vianus lib. 4. *Si pejeret Francus, quid novi facit?
Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse,
non criminis.*

Quid sunt Tormenta, sive quæstio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extor-
quetur à reis. Valet ut plurimum locus ille ad fa-
cien-

(a) Leto, ita lapides antiqui.

(b) Salvianus scriptor eloquentissimus, Treviris
natus, floruit Mussiliæ sæculo quinto.

eiendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateatur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculosam esse fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est bene multos innocentes vi tormentorum ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpe fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam: MENTIETUR, qui ferre poterit; MENTIETUR, qui ferre non poterit. Ita etiam Cicero pro Sylla: *Quæstiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus, quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quæritor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati locis relinquatur.*

Quid sunt testes?

R. Sunt quid de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres ac primarii: 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsus testimonium dicant.

Porro testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare ac Pompejo.

. . . . Quis justius induit arma,

Sci-

(a) Hugo Grotius Batavus, vir summæ & exquisitissimæ litteraturæ, obiit anno 1645.

Scire nefas. Magno se iudice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus à Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas. 1. Testes esse homines vel infames, vel leves ac futiles, vel servos, domesticos, amicos, aut quomodo-
cumque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum
ipsis cohærere, sed pugnantia loqui. 3. Si gra-
viores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis & ar-
gumentis, illorum testimonii subtilitatem de-
monstres. 5. Denique si dicas Testes illos esse ho-
mines infamæ sortis, atque egentissimos, qui
facile subornari potuerint.

C A P U T I I I.

De secunda Inventionis parte, seu de motibus
excitandis.

ORatoris munus ac partes sunt primum ut per-
suadeat, doceatque audientium animos: dein-
de ut eosdem moveat, inflammet ac flectat. Di-
ximus in prima hujusce libri parte de argumen-
tis ad docendum, & ad fidem faciendam ido-
neis. Postulat nunc instituti nostro ratio, ut mo-
tum, sive affectuum concitandorum fontes ape-
riamus: dicamusque qua ratione faces ac stimu-
li sint auditorum animis subjiciendi, quod est
in Oratore præcipuum. Siquidem homines affec-
tibus magis, quam ratione ducuntur, & quod
approbant bonum non semper amplectuntur;
exemplo Medæ illius Ovidianæ (a):

Video meliora, proboque:

Petiora sequor. . . .

Sed antequam affectus omnes sigillatim perse-
quamur, pauca quædam, ut fit, de illorum na-
tura numeroque præmittamus.

Quid est affectus?

R. Est animi sentientis, ex opinione boni, vel ma-
li nata commotio. Vel, ut clarius dicam, est qui-
dam animi impetus, quo impellimur vehementius
ad aliud vel appetendum, vel aversandum.

Quot sunt affectus?

R. Sunt qui cum Stoicis quatuor tantum sta-
tuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem*
& *gaudium*; & duos circa malum, scilicet *tristi-*
tiæ

(a) *Metamor. lib. 7.*

tiam & metum. Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolentque, gaudentque.* Eisdem (a) Boethius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle:
Pelle timorem:
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Philosophi verò longè plures statuunt affectus de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deindè, quomodò sint excitandi quam accuratissime præcipiamus.

S. I. De Amore & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quo alicuì bene volumus, ei-que benefacimus, non nostra, sed illius causa. Ubi vides tres omnino esse germani amoris conditiones ac dotes. 1. Est, ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltem quæ bona esse arbitramur. 2. Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus nisi duntaxat, sed etiam pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger: Tu si ex animo forte velis (b) cui benefactum. Addas operam: sola cadaver est voluntas.

3. Conditio est, ut ita simus animati, non propter propriam utilitatem, sed illius causa, quem diligimus. Nam, ut ait (c) Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.*

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia vero requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus, pulchre respondit: *Anima una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ ac viæ præcipuæ sunt, 1. Excellens quædam & rara virtus. Ita Ilionæus Trojanorum Orator præclaram *Æneæ*

vir-

(a) Severinus Boethius, ingenio, eruditione & poesia nobilis, capite truncatus à Rege Theodorico ann. 626. (b) Cui pro alicui. (c) De Natura Deorum.

virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, *Æneid.* 1.

Rex erat *Æneas* vobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero *Miloni* benevolos mirifice facit judices ab ejus in patriam beneficentia: *Hicne vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur?* &c. Sic etiam ventorum Rex *Æolus*, commemoratis Junonis erga se beneficiis, suum erga illam gratum ac memorem animum testatur (a).

Tu mihi quodcumque hoc regni, tu Sceptra, Jovemque

Concillas, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nulla te magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox, *Si vis amari, ama.* 4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; Unde rex *Evander* apud *Virg.* lib. 8.

.... Sed cunctis altior ibat

Anchises. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.

Quid est Odium?

R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuivis patebunt Odii fontes, quod erit à contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitis, ab improbitate superbiaque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud *Cornelium Tacitum* in *Agricolæ* vita, ubi magnanimus ille *Galgacus* suorum *Britannorum* animos adversus *Romanos* hac eximia oratione irritare conatur.

Galgaci Oratio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defcère terræ, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occideas satiaverit. Soli omnium opus atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus Imperium; atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos

sues

(a) *Æneid.* 1.

suos natura carissimos esse voluit: Hi per delectum, alibi servituti auferuntur. Conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitem polluntur. Bona fortunasque in tributum egerunt, in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro à Dominis aluntur. Britannia servitutum suam quotidie emit, quotidie pascit, &c.

S. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive timor?

R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quenam sunt artes & industriae concitandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuntietur malum aliquod magnum ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix aeternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longe remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium (a):

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitates ita describit: "Videor mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus (b) Cethegi in vestra cæde bachantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique R. de vestris conjugibus ac liberis, de fanis ac templis, de libertate ac salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter."

Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans, apud Virgilium lib. 2. timorem suum sic exponit ab imminuentis calamitatis magnitudine: Succedoque oneri: dextræ sed parvas Julius Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:

Po-

(a) *Æneid. l. 2.* (b) *Cethegus unus e principibus conjurationis Catilinariæ.*

Pone subit conjux. Ferimur per opaca locorum,
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque ad verso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum; & pariter comitique onerique ti-
mentem.

3. Concitandi metus industria, & ars hæc est,
si proponatur malum, non publicum dumtaxat,
& commune, sed privatum & proprium. Solent
enim nos privata multo magis tangere, & acio-
ris doloris sensu ferire, quam publica: etsi ho-
mines vulgo videri malint publico potius dolore
moveri, quam suo.

Hoc probe intellexerat olim nobilis ille Græcus
Histrio, nomine Polus, qui Athenis acturus fa-
bullam Sophocis, cum repræsentandus esset dolor
Electræ gestantis cineres Orestis, cranculum eruit
è sepulcro cineres, ossaque filii, quem amave-
rat unice, urnamque derulit in scenam, & cum
lugere videretur aliena mala, defiebat sua. Ita
A. Gelius lib. 7.

Quid est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

*Quanam sunt incitamenta, animum ad spem eri-
gentia?*

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & mag-
nitude boni: 2. Præsidia certa ad illud compa-
randum, qualia sunt opes, vires, industria, pru-
dentia, amici, adversariorum imbecillitas & fa-
vor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam
victoriæ spem excitat sane luculenter, 2. Catil-
lin. *Instruite nunc, Quirites, contra has tam præ-
claras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestros-
que exercitus, & primum gladiatori illi confecto &
saucio Consules Imperatoresque vestros opponite,
deinde contra illam naufragorum ejectam ac debili-
tatam manum, florē totius Italiæ, & robur edu-
cite.* Hinc etiam Æneas suorum animo, mirum in
modum erigit, & bene sperare jubet, Æneid. 1.
O passi graviores, dabit Deus his quoque finem.
Vos & (a) Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
(b) Accessis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos, mœstumque timorem
Mittite; forsā & hæc olim meminisse juvabit.

Per

(a) *Siciliam, aut Æthnam.*

(c) *Accessis pro accessistis per syncipen.*

Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendi nus in latum; sedes ubi fâta quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosinet rebus servate secundis.

Ad spem pertinet Audacia, seu confidentia, quæ est affectus quidam animi adversus futurum malum, quamvis arduum ac difficile, quod tamen vinci possit, consurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes. Ita magnanimus Hannibal, trajecto Rhodano, Italiam recta petens, suos milites hortatur, apud Livium Decade 3. ut obstructarum nivibus Alpium difficultates superent, Romanorumque vires contemnant; *Quid aliud Alpes esse creditis quam montium altitudines? Fingite altiores Pireneis. An teuras aliquas cælum contingere, & inexpugnabiles humano generi esse creditis?* & alio loco: *Cum eo nimirum hoste res est nobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorem Latinorum animos ad pugnam accendit, *Æneid. 1.* In manibus Mars ipse, viri; nunc conjugis esto Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto Facta Patrum, laudesque; ultro occurramus ad undam,

Dum trepidis egressisque labant vestigia prima.
AUDENTES fortuna juvat.

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, *Æneid. 12.*

Tum vero Augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus; primusque Tolumnius Augur,

Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi
Accipio, agnoscesque Deos: me me duce ferrum
Corripite, o Rutuli.

5. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia?

R. Est dolor animi & ægritudo quædam ex malo alterius, præsertim immerito laborantis. In hoc excitando commiserationis affecto, triumphare solet magni Oratoris industria. Si quidem, ut vulgo dicitur; *Lacrymæ auditorum sunt*

sunt laus Oratoris vel maxima.

Quænam sunt artes ad misericordiam concitandam idoneæ?

R. Variæ ac multiplices sunt artes. Prima est, si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad ciendam misericordiam valet hoc Virgilii (a):

Nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis insula textit.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim benemeritis fuisse ostendatur. Hoc artificio mire usus est lenior Horatius apud Livium, ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum, ab imminenti morte liberaret.

Oratio P. Horatii ad populum pro filio parricidii reo.
Livius lib. i.

Huncceine, quem modo decoratum, ovantemque victoria, incedentem vidistis. Quirites; eum sub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possunt. I lictor, colliga manus, quæ paulo ante armatæ Imperium Populo Romano pepeterunt. I, caput obnube liberatoris hujus urbis: Arbori infelici suspende verbera, vel intra (b) Pæmerium, modo inter illa pila, & spolia hostium: vel extra Pæmerium, modo inter sepulcra Curiatorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta seditate supplicii vindicent.

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristitia quædam recentis miseriæ signa, monumentaque ob oculos auditorum ponantur, ut cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut movet Horatius ad Pisonem.

Segnius irritant animos demissa per aures,

Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus. . .

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus ac gladiis perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas è vestigio provolaverit. Sic Cro-

(a) *Æneid.* i. (b) Ital. *Spazio tra le mura, o l'abitato, ec.*

fidis Clodovæi filia dure & inclementer habita marito Alarico Visigothorum rege, cum sudarium suo imbutum sanguine ad fratres suos Francorum reges misisset (a), immane illud bellum excitavit, quos res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum descenderet Aquilium, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit è pectore, & adversas senis cicatrices iudicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura.

Aspicias utinam quæ sit scribeutis imago!

Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.

Perque genas lachrymæ stridum labuntur in ensem,

Qui jam pro lachrymis, sanguine tinctus erit.

s. IV. De Ira & Indignatione.

Quid est Ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele sic illam definire: *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendæ cupiditas, eum dolore conjuncta.* Unde non maximopere differ ab odio, quod est *Ira quædam inveterata.*

Quomodo excitatur & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgiliū Æneid. 1. tantopere effervescit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebe filiam Ganymedi Trojano postpositam:

Manet alta mente repostum

Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

Et rursum in eodem libro suam iram sic suscitatur, eadem Juno:

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquā nūmen Junonis adoret,
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis vero est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementius solet irasci. Cujus rei mirabile in primis

(a) Gregorius Turonensis, lib. 3. cap. 10.

mis est exemplum Narsētis eunuchi, rei militaris gloria præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversus Totilam Gothorum regem, cum invidia quorundam, à Justino Imperatore Italiæ præfectura fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi femina, virulento hujusmodi fuisset impetitus convicio: *Narsētem eunuchum ad pensa lanasque cum feminis esse relegandum*; illud adeo acerbè tulit, ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator & Coniux dum viverent, nulla vi industriaque retinere possent. Ac paullo post, evocatis in Italiam Longobardis: Imperatori magnam Italiæ partem ademitt.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secundas res bonæ alterius, qui hac felicitate judicatur indignus: ut apud Maronem Eclog. 1.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit!
Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud Eccl. 8.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam (a) gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hoc differt, quod indignatio sit tantum in indignos, eo quod fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indigne malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur Indignatio?

R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis in quem indignamur vitia, cum viri, cui ante fertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatiniū: *Atque illud tenebrosissimam tempus inouitæ ætatis tuæ patior latere...* Deinde com-

-(a) Gryphus genus ferarum omnino fabulosum, cum aliis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo Grifo.

memorat, ut homo vilis & obscurus paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati repuunt* (a), *tribules execrantur*, *vicini metuunt*, *affines erubescunt* (b), *strumæ denique ab ore improbo demigrarunt*, & aliis jam se locis collocarunt. Quasi nempe adeo sit impurus, ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem aversentur.

Similiter Horatius indignationem concitat adversus Menam Pompeji magni liberum in hac Oda cedro linenda:

Licet superbus (c) ambules pecunia,

Fortuna non mutat genus.

Videsne, sacram (d) metiente te viam.

Cum bis ter ulnarum toga,

Ut ora vertat huc & huc euntium

Liberrima indignatio?

Sectus flagellis hic (e) triumphalibus,

Præconis ad fastidium;

Arat falerni mille fundi jugera,

Et (f) Appiam (g) mannis terit:

Sedilibusque magnus in primis eques,

Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax apud Ovium, quod Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere.

..... Agimus, prohi Juppiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses?
Præmia magna peti fateor: sed demit honorem
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sic licet hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

s. V.

(a) Ex eadem tribu. (b) Ital. *Sorosole*.

(c) *Menas*, cum ab hero Pompejo defecisset ad Augustum, ab illo Tribunus, militum fuit creatus.

(d) *Via sacra* dicta, quod ad Jovis templum & Capitolium recta duceret.

(e) *Judicia de servis*, ac furibus exercebant tres iudices, qui triumviri capitales dicebantur.

(f) *Via Appia* Roma Brudusium usque pertinebat; nomen traxerat à Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat. (g) Ital. *Barberetti*.

5. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia, est motus oppositus iræ: neque aliter definitur quam *ira remissio atque mitigatio.*

Quenam est ars conciliandæ clementiæ?

R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansuetudo, primo ingenua quadam culpæ confessione ac dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad iudicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnitet; ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut ignoscas oro: si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulchre ait Ovidius lib. 3. *Tristium:*

Corpora magnânimo satis est prostrasse Leoni;

Pugna suum finem, dum jacet hostis, habet,

Adde poterit cum Virgilio tritum illud lib. 6.

..... Romane, momento

Parcere subjectis & debellare superbos.

3. Ad declinandam iram maxime sunt adhibendi, qui minus habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujusmodi sunt pueri, feminae, senes, sacrorum antistites. Ita legimus id sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere fuisse repente mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu, Romulum inter & Tacitum fœrus ictum fuisse. Item Volturnia & Vetusta Marium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxio proposito dimoverunt.

4. Facit plurimum ad iram molliendam, si scias, & captes molles additus, & commoda fandi tempora; quale est tempus convivii, ludi, fausti alicujus successus, victoriæ, festivitatis ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ; ut recte monet Juve-

(a) *Artaxerxes, in sacris codicibus dictus Assuerus.*

venalis hisce versibus aureis Satyræ 13:

..... Quippe minuti

Semper & infirmi est animi, exiguique voluptas

Ultio; continuo sic collige quod vindicta

NEMO magis gaudet, quam femina.

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non dedita opera, non dolo malo peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum: sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum: "Atque hoc C. Cæsaris iudicium, P. C. quam late pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato fuimus, nescio quo, reipublicæ mi-sero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros & sibi ipsis & patriæ reddidit, quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consensu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum."

S. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quod illi contigerit, sed quod nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, qui nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra vero Invidia vitiosa est turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius:

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria & propositis illustrium virorum egregiis, fa-

cinoribus. Ita Andromache *Æneidos* 3.

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur aura?

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
Et pater *Æneas*, & avunculus excitat Hector?

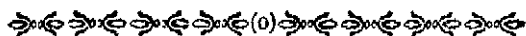
Ita magnus ille Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset: ejus gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunate*, inquit, *adolescens*, *qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris?* Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lachrymas tenere non posset. Quo animadverso Herodotus ejus patri dixit: *Tu sane beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

Concluduntur doctrinæ de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est, in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius, "Ut omnes motus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, atque inusti esse videantur. Meque enim facile est pericere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, collatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla est mens tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris."

Optime igitur monet Horatius in arte poetica:
..... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent.

FINIS LIBRI SECUNDI.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *rerum inventarum in ordinem distributio.*

Quænam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio ad fidem faciendam & ad motus excitandos, quam instructio exercitus ad pugnam ac victoriam; quam in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam & venustatem; quam in ædificio lapidum cæmentique apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in arte poetica:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res auditur libentius, audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius inhærent. Si vero negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis avimantibus conflatum, quod Artis initio scite pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur;

Velut ægri somnia, vanæ

*Fingentur species, ut nec spes, nec caput uni
Reddatur formæ.*

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiæ, hebetisque ac pituguis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, ut nihil sit primum, nihil secundum. Contra Vero nullum majus indicium artis & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hactenus sit de Elocutione, & de Inventionem, in quibus opus est in primis lepore atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione: seu quænam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgo quatuor assignantur:

Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidquam volumus impetrare, conciliandos esse animos eorum quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud quod petimus, & hoc est Narrationis, afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor dumtaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt indicari pervagatissimo hoc versiculo:

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto, peroro.

Verum, si recte res æstimare velimus, Partitio cum propositione revocatur ad Exordium: Confutatio vero redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & Confirmatio: reliqua vero faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium & Peroratio. Nunc vero de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT PRIMUM.

De Exordio.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur à Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idonee comparans ad reliquam dictionem.* Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipua quædam cura diligentiaque, præ ceteris orationis partibus est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui pro-

proprie telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. 1. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est exordium justum ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abrep- tus impetu, auditores repentinus & inopinatus motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere Catilina, patientia nostra, &c.*

Quomodo fit Exordium abrupto?

R. Fit primo per licentiam, seu per liberio- rem quemdam loquendi modum. Sicut apud Li- vium lib. 23. Mutius Scævola deprehensus in Porsenæ castris, ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere voluit; nec ad mortem minus animi est, quam ad necem fuit. Et facere & pati fortia Romanum est, Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petemium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accinge, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hosteni- que in vestibulo habes regiae. Hoc tibi juvenis Ro- mana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum præ- lium timueri: nisi tibi & cum singulis res erit.*

2. Fit per indignationem & increpationem, ut cum apud Livium lib. 2. cap. 40. veturia filium (a) Coriolanum sic alloquitur: *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad fi- lium venerim: captiva mater ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senectus traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti po- pulari hanc terram, quæ te genuit atque aluit! Non ti- bi, quamvis infecto animo, & minaci perveneras, ingre- dientis fines ira cecidit: non cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ita mœnia domus ac Pœnales mei sunt,*

(a) Martius Coriolanus plebis odio in exilium actus, patriæ bellum intulit.

sunt, mater, conjux, liberique? Ergo, ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum vel in summa aliqua gratulatione & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De Virtutibus ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes ac virtutes?

R. Quatuor vulgo recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitās.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. Ut sic ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contra vero vitiosum erit, si sit vulgare ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: hujusmodi Exordia lepide comparantur (a) Ephippio, quod equis bene multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. 3. Si sit procul accersitum, longiusque peritum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia similiter se habent ac

Humano capiti cervicem pictor equinam
Iungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caussidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit. *

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sic accuratum & acutum, sit aptum verbis & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti vestibula aditusque ad causam faciat illustres, inquit Tullius. Prima quippe

Ora.

(a) Ital. *sella*.

Oratoris commendatio proficiscuntur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui è portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, ne, quod sæpe contingit, Exordii nimis picti & nimis artificiosi splendore, ac concinnitate, (a) præstigiarum ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit Exordii verecundia?

R. In eo consistit, quo Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso tautopere laudavit Cicero; *Fuit enim, inquit, in L. Crasso pudor quidam quæ non modo non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. 1. de Oratore. *In principiis dicendi tota mente, atque omnibus artibus contremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans sibi-que præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitæ Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accomodatum, & ut inani verborum circuitione non producat longius quam par sit. Neque enim profecto cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, ut humili tugurio valvæ. Quod si fiat, bellissime sane quadrabit in enormia id genus præmia facetum illud Diogenis dictum ad (b) Myndios: qui suo oppidulo grandes & magnificas fores affixerant: *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores *sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo*, inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam orationi, ceteroqui longuæ, brevissimum, ut nonnulli solent, afögatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exi-

(a) Ital. *travvegole, gabbamenti.*

(b) Myndus oppidulum Carie, in Asia mironi.

exiguæ fores ; aut giganteo corpori Pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

Varij sunt fontes, unde derivari solet Exordium justum ad legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic erat sensus motus ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cælio exorditur à temporis insolentia: quippe die festo, contra quam fieri soleret, causam dicere cogeatur. Exordium Milonianæ dicitur 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. à persona Pompeji iudicis: 3. ab insolita iudicii forma. Pro Rege (a) Dejotaro, ducit Exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moenes etiam ipsius locis insolentia* (inquit Tullius) "quod tantam causam, quanta nulla unquam in discrepatione versata est (b), dico intra domesticos parietes, dico extra Conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tui ore vultuque acquiesco. . . . Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & discrepante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non taveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intueret forum, cælum denique testaret ipsum. . . . Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maxime debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia imminuat hanc perturbationem meam."

2. Ducitur Exordium à rotunda simpliciue rei expositione, sine fuce & calamistris, & sine ullo in spem artificiosa. Ita Cicero pro Ligario: *Invocatum*

(a) Hæc oratio privatim habita in ædibus Cæsaris.

(b) Dejotarus Gallogræciæ rex in bello civili Pompeji partes secutus, victorem Cæsarem cum exceperet hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.

rum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem, inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.

3. Ducitur Exordium à contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus; in quo sane est artis & industriæ plurimum. Ita Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primo videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquit, quas gessistis, milites, ineuntibus vobis, minime mirum est & desiderium quietis & satietatem gloriæ occurrere, &c.* Deinde mutata sensim vetificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Comptum habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in senatu pro Catilina loquitur apud eundem Sallustium ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis consultat, ab odio, amentia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.*

5. Duci potest exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetoricæ librum auspiciatur: *Sæpe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.* Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus:

*Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras an nullus inesset
Rector, & incerto fuerent mortalia casu.*

*Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos. Jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum*

Ut

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectans imperium, à militibus occiditur.*

Ut lapsu graviore ruant.

6. Præclare admodum trahunt Exordium à suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cic. Verri-
na 1. „Quod erat optandum maxime, Judices, &
„quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebant; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reip; tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reip. vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed & apud exterarum nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sunt, PECUNIOSUM hominem, quamvis sit nocens, nullum posse damnari.“

Denique exordium ab ipsis causæ visceribus, hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo sollerter jacenda argumentorum & affectuum omnia semina, quæ deinde retractata, fusius explicentur. Id vero non difficulter efficies si ex Fabii Quintiliani præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores ac judices sentire credibile sit; quis sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta maturè fuerint tibi, ipsa te magistra natura facillè docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

s. IV. De officio ac munere Exordii.

Quodnam est officium ac munus Exordii?

R. Triplex; ut nempe reddat auditorem benevolum, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius: 2. à persona adversariorum: 3. à persona auditorum, vel judicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorum benevolum à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem, & ingenium quemdam candorem ore potius & re ipsa præ se ferat, quam verbis ostentet. Poterit

rit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parce omnino ac sine arrogantiâ commendare; quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: "Si „quid est in me ingenii, judices quod sentio quam „sit exiguum: aut si qua exercitatio dicen- „di, in qua me non inficior mediocriter esse ver- „satum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab opti- „marum artium studiis disciplina profecta, à qua „ego nullum confiteor ætatis meæ tempus ab- „borruisse, earum omnium rerum vel in primis „hic A. Licinius fructum à me repetere prope „suo jure debet. Nam quoad longissime potest „mens mea respicere spatium præteriti temporis, „& pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde „usque repetens, hunc video mihi principem & „ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem „horum studiorum extitisse. Quod si hæc hujus „hortatu, præceptisque conformata, nonnullis „aliquando salutis fuit: à quo id accepimus quo „ceteris opitulari, & alios servare possemus, huic „quantum est situm profecto ipsi, in nobis, & „opem & salutem ferre debemus."

*Quomodo colligitur benevolentia ab adversario-
rum persona?*

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorum eloquen-
tiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur
suspecta judicibus: quod pulchrè admodum fa-
cit Cicero pro Quinctio: *Quæ res in civitate duæ
plurimum possunt; hæ contra nos ambæ faciunt in
hoc tempore, summa gratia, & eloquentia, quarum
altera, C. Aquili, vereor, alteram metuo.*

2. Si illos in odium & in invidiam adducere,
vitiis, quibus laborant, commemoratione,
conemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Casto-
rem, ne dicam sceleratum & impium: qui nepos
avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæ-
que suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem
tueri & tegere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque
probitatis ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum
pro Muræna diceret, Catonemque virum anti-
quæ virtutis haberet adversarium, non quidem
in ejus vita moribusque quidquam culpavit; sed
tamen, ut illi quomodocumque fidem detrahe-
ret,

(a) Castor Dejotari nepos ex filia.

ret, sectam Stoicorum cui se Cato totum addixerat, irridere cœpit: idque tam salse, tamque facete, ut iudicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit: *Quam (a) ridiculum habemus Consulem!*

Quomodo captabitur benevolentia à personâ vel auditorum, vel iudicium?

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem & dotes ceteras modeste commendet, ut in Exordio Miloniane, ubi Tullius Pompejum laudat à sapientia justitiâque, cum ait: "Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji sapientissimi & justissimi viri consiliuin, qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, cum telis militum dedere: nec sapientie, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare."

Immo ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cum pro se ipse diceret apud regem Agrippam, Actorum capite 25. "De his omnibus, quibus accusor à Judæis, rex (b) Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, maxime te sciente omnia, & quæ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones. Propter quod obsecro patienter me audias."

Quomodo paratur benevolentia à personâ clientis, sive illius, cuius causa agitur?

R. Si illius innocentiam virtutemque commendes: si illius calamitatem, amicorum inopiam & solitudinem conqueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semper ne laborandum est in exordio, ut capietur auditorum benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valde laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel dubiæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distinguit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis; *Honestæ*.

(a) *Plutarchus in vita Catonis.*

(b) *Agrippa ultimus Judæorum Rex, filius illius Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.*

nestas, intredibiles, dubias & humiles.

In humili quippe argumento se se maxima nonnumquam exercuerunt & ostentarunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit, & Lucianus, qui muscam laudavit. Inter juniores vero Majoragius scripsit encomium luti, Calcagninus, post Psellum, publicem prædicavit, Scaliger ansarem, Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit, Umbram Janus Douza præconio celebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius asinum pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minus gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole & latenter in auditorum animos irrepit.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione, promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel nobis, vel magis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius Od. 1. lib. 3.

Carmina non prius
Audita Musarum Sacerdos
Virginibus puerisque cano.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec à Tribuno plebis susceptam, neque à Consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam.* Hoc etiam egregie præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aerii mellis cælestia dona
Exequar. Hanc etiam (a), Mæcenas, aspice partem.

Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque Duces, totiusque ordine gentis

Mo-

(a) *Mæcenas apud Augustum gratiosissimus, poetarum patronus munificus.*

Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, ac tenuis non gloria. . . .

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos in ipso
dicendi initio semper polliceatur Orator: nec sic
incipiet ut (a) Mævius ille, quem ridet Horatius:

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

Multoque sane cautius mihi videtur facere, qui
cum Homero simpliciter & verecundè sic exor-
ditur:

Dic mihi, Musa, virum cautæ post tempora
Trojæ,

Qui mores hominum multorum vidit & urbes.

Quam si magnificentius sic incipias cum Lu-
cano:

Bella per Emathios plusquam civilia campos..

Aut si tumidum illud turgidumque imiteris

Claudiani præmium de raptu Proserpinæ:

Inferni raptoris equos, afflataque curru

Sidera Tærrario, caligantesque profundæ

Junonis thalamos audaci promere cantu,

Mens congesta jubet.

Quod si satis appareat, rem de qua agitur, esse
abjectam & exilem, plus efficiet Orator, si ro-
tunde statim & ingenuè profiteatur sese in re
omnino tenui laborare, quam si grandia nequid-
quam polliceatur, sed causæ tenuitatem æqui-
tate, vel necessitate, vel aliunde compensare
conabitur; ut Cic. Philippica 7. *Parvis de rebus,*
sed fortasse necessariis, consulimur, P. C. de Ap-
pia via & de (b) moneta.

2. Conciliandæ attentionis ratio est *petitio*; cum
scilicet auditores rogamus, ut studiosè ac dili-
genter velint attendere; ut Cicero; pro Sexto
Roscio: *Quapropter vos oro atque obsecro, judices,*
attente bonaque cum venia verba mea audiat.

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari
soleat attentio, satius tamen erit interdum illam
in ipso orationis decursu postulare; cum scilicet
auditoris animus, initio arectus & alacer, lan-
guescere incipit, & defatigatæ illius aures inci-
piunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit

Tul-

(a) Hic est ille Mævius, quem carpit, Virg. Qui
Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi.

(b) Vel de templo Junonis moneta reficiendo, vel
de pecunia cudenda.

Tullius pro Cluentio, dum sic ait: "Vos, quæso, ut adhuc me attente audistis, item quæ reliqua sunt audiat. Profecto nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu & silentio dignum, vestris studiis atque auribus esse videatur."

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus: 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut Orator desinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio ac satietate recedat. Atque in Oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc artis poeticæ verba:

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.

Quem vero aripuit, tenet occiditque legendo,

Non missura cutem, nisi plena cruoris (a)

hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in dua, vel tria ad summum capita perspicue partiaris, ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto à vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiat: Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator, & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.*

s. VI. De Propositione.

Quenam sunt Propositionis virtutes ac dotes?

R. Quinque vulgò assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit unaque, non vero multiplex, ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, numquamque satis inculcandi Horatiana præcepti:

De-

(a) *Hirudo.* Ital. sanguisuga, est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec evelli, nisi sanguine oppletus, potest.

Denique sit quodvis simplex dumtaxat & unum.

Quid est porro una simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una simplicique sententia, v. g. *Pax est conficienda, injuriæ sunt condonandæ, &c.*

1. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista; *Optum est fugiendum.* 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam velut in scopum metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiose & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, & quæ desperas tractata nitescere posse, reliquas. 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua uti irate placeat: quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat feriatque: v. g. trita est vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est, nihilque admodum dignum habet attentione.* Fiet vero nova & admirabilis: si dicas cum Chrysostomo, *Nemo læditur, nisi à se ipso, vel, Nemo miser, nisi qui velit.* Item vulgaris est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti;* itemque ista; *Mors minus dura accidit miseris, quam felicibus.* Fiet autem illico utraque nova mirificaque, si dicas, *virtutem plus interdum improbis debere, quam probis, & felicitatis genus esse infelicem mori.*

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cogitatione versantur, quemadmodum ista: *Stultorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quorum finis est aliquid efficere: ut, *ferenda sunt amicorum vitia,*

S. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimus de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. quia levat audiendi fastidium: recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus & intervallis distincta, ut ait (a) Rutilius in Itinerario:

Intervalla viæ festis præsta re videtur,

Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quenam sunt leges Divisionis?

R. Quattuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est, ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimirum concissa sit, ut loquitur Fabius, nimirum articulosa, offendet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artis & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusius & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

C A P U T I I

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu robora causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refellimus. Hinc liquet, Con-

(a) *Rutilius natione Gallus floruit sæculo quarto. Scripsit Itinerarium versu supra banc ætatem eleganti.*

Confirmationem esse præcipuam ac potissimam Orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque suadendi spem in ea maxime parte sitam esse. Unde *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione propriè dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?
R. Per argumenta & per argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est Argumentatio?

R. Est argumenti fusior & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accuratè dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maximè attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhaerent; imbecilliora vero collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut quid per se parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjiçietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species, seu quot modis retractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Enthymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epithemam*.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius.

Syl-

Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicitis, Quæ sic inter se conecuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus late patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, vero inter se ordine connexis: unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*.

Quenam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*. 2. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Assumptionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de *Inventione*, ubi luculenter demonstrat Cicero, Divina providentia mundum gubernari. Sed quod exiliter & jejune: dixisse Philosophus in hunc ferme modum: "Illud Divina providentia administratur, quod optime administratur: sed mundus optime administratur: igitur mundus Divina providentia administratur:" id ipsum Tullius Oratorio more ita pertractat:

Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Ec hæc est *propositio*.

Damus ea, quæ ratione igitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea quæ temere & nullo consilio administratur. Exercitus hic, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui stultitia & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est *Propositionis probatio*.

Nihil autem omnium rerum melius quam mundus administratur. Et hæc est *Assumptio*.

Nam & signorum ortus & obitus definitus quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modo quædam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutate quidquam nocuerunt. Et hæc *Assumptionis probatio*.

Quæ

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur illius probatio; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit: & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid vero intererit inter Rhetorem & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primo, quod Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori vero sufficiant, ut plurimum probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordine *formam* appellant; Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornent, figuris illuminet, artem denique totam diligenter tegat. Hinc acute admodum aiebat (a) Zeno Philosophus, *Logicam, seu Dialecticam similem esse pugno, seu manui explicatæ; Rhetoricam vero palmæ seu manui explicatæ, atque exporrectæ similem esse.*

Numquamne logicus & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoreis?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poetis, ut in illo Persii exemplo, sat. 5.

An quisquam est (b) alius liber, nisi ducere vitam

Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere, non sim

Liberior Bruto?

Qui profectò integer est Syllogismus, & ordinem cum plane servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in mortem argumentatur Persius.

Ne-

(a) Zeno Stoicorum inventor & princeps, floruit post Alexandri Magni mortem.

(b) Perfectus in Poeta Syllogismus.

Nemo magis liber est quam is cui licet ducere vitam ut vult:

Atqui mihi licet ducere vitam ut volo:

Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas; quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*: alia *Consequens*, v. g. *Omnes artes sunt expetendæ. Ergo eloquentia est expetenda.* Hinc est quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres:

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit,
(a) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat Enthymema, nec historias sciat omnes.

Vocatur, inquam, curtum, quod sit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata, quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*: v. g. "Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus; *vel* Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus à Milone."

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A mente concipere, cogitare, quod scilicet *tertia* propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus?

R. Illud est, quod fit à contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (b) Micipsæ ad (c) Jugurtham; *Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medæ apud Senecam:

Ser-

(a) Non loquatur ex arte & secundum præcepta Rhetoricæ. (b) Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius. (c) Jugurtha Numidarum rex à Pompejo victus.

Servare potui. Perdere num possim rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgo dicitur Orator quam Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus fere transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere, quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque (a) punctim, ut ajuat, cæsimque ferit. Unde *jaculum ac telum Oratoris* vocari solet. Vide quomodo Tullius Enthymematé feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat*: quasi si diceret; *Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

S. IV. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. Est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam: "Navis bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est nec cui argenteum, aut aureum rostrum est, sed quæ stabilis est, firma, velox & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est (b), Balthus, nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis est acies (c). Regula non quam formosa, sed quam secta sit, quæritur. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet quantum areret, aut quam multis salutetur, sed quam bonus sit."

Inductio non solum Oratoribus per familiaris est, sed etiam Poetis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic exemplum afferemus exemplum, quo infelix ille Poeta, dum exsularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:

Ardua per præceps gloria vadit ite.

Hec-

(a) Ital. *Di punta e di taglio.*

(b) Ital. *Cingolo, pendente.* (c) Ital. *Riga.*

Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset?

Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua (a), Tiphys, jacet, si non sit in æquore fluctus:

Si valeant homines (b), ars tua, Phœbe, jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequamquam interclusum esse debere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus

Threicia fretus cithara, fidibusque canoris,

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,

Idque reditque viam toties, quid Thesea, magnum

Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confirmandi causa sit inductio, iis quæ sumuntur simile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, qua ab uno simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant inquiri lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit. M. Horatii fortissimi viri, quæ nondum libera civitate, tamen popul. Rom. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse interfecit tam fateretur.* Similiter apud Virgilium Æneid. 1. Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam & Trojanos, quod palladii licuit in Ajacem & Argivos:

Pallas ne exurere classem

Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,

Unius

(a) Tiphys Argonautarum navis in expeditione colchica gubernator.

(b) Apollo medicinæ inventor.

Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei (a);

Est ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI. De Dilemmate.

Quid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrimque adversarium capiunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic belle omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem æquo animo esse tolerandum: *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur: si vehemens, certe brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium: *Legatos discernitis. Si ut deprecentur, contemnet: si ut impetrent, non audiet.*

Hoc eodem argumentandi modo recte damnatur Lucretia illa, quæ à Sexto Tarquino vi oppressa, sibi mortem intulit.

(b) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;

Immerita ex merita præmia morte capis.

Sin potius casto vis est allata pudori;

Quis furor est; hostis crimine velle mori?

Frustrâ igitur laudem capias, Lucretia: namque

Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio *his*, & à voce *sumptio*, *capio*, Quod nimirum utrimque capiat adversarium.

Qua ratione solvi solet Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: "Sacerdos quædam maximopere dissuadebat filio ne ad populum verba faceret; nam si injusta suaseris, iniquus habebis Deos iratos: si vero justa, iratos habebis homines." Hoc dilemma sic in matrem ipsam torsi ingeniosius adolescens: "Immo,

„in—

(a) Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis; terque fortis & furens.

(b) Renatus Laurentius in Comm. Tertull.

„inquit, expedit ad populum verba facere. Nam
„si justa dixerō, Dii me amabunt; si injusta, ho-
„mines.“

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illum Di-
lemma, unde se expedire uumquam potuerunt
(a) Areopagitæ, qui licet mortalium sapientissi-
mi vulgo haberentur, ortam tamen ex illo Di-
lemmate litem prorsus in judicatam reliquerunt.
Cum enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam se
quidam adolescens tradidisset, grandemque pe-
cuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus,
ea lege, ut primam omnium, quam esset habi-
turus, litem obtineret; jam plane ac perfecte
præceptis intimæ artis eruditus, mercedem om-
nino negat. Litem intentat illi magister. „Et de-
„bes, inquit, omnino mercedem, quo res cum-
„que vertant. Si enim vicerō, debes ut condem-
„natus: si viceris, debes ex pacto. Immo, inquit
„versipellis discipulus, quo res cumque vertant,
„nihil habebis. Si enim causam vicerō, ex judi-
„cum sententiâ nihil debeo; si verò causa cado,
„jam tibi ex pactis debeo nihil.“

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius par-
tem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid me-
dium inter duas propositiones intercedere. Sic
cum servus ab hero forte percussus, illum hoc
repentino dilemmate petisset: *Si sum improbus,*
cur mea uteris opera? Si probus, cur aut quorsum
tandem me percutis. Hoc dilemma sic in servum
acutè retorsit herus. *Non te percutio, quia probus*
es; sed ut ex improba fias aliquando bonus.

9. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubile.

HUC referri potest Crocodillus, de quo pauca
sunt hoc loco dicenda.

Quid est Crocodillus?

R. Est argumentationis species captiosa & fal-
lax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis ir-
retitos, inducit in fraudem. Vocatur autem Cro-
codillus, ob hanc, quam Poetæ finxere, causam.
Crocodillus oranti mulierculæ ut filium, dum
for-

(a) *Areopagita* Judices austeri & incorrupti, qui
Athenis in templo Martis judices erant causarum
capitulum.

forte juxta flumen ambularet, abreptum sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddat tibi, nec ne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quod nempe verum dixisset.* Mentiris, inquit vaser Crocodillus, *si enim reddidero, verum non eris locuta.* Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.

Huc etiam revocantur propositione, quas vocant *mentientes*, sive insolubiles, quæ se omniuo destruunt; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poetæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certe quidem Poeta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite & Epicheremate.

Quid est *Sorites*?

R. Est argumentatio, qua ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid inferitur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur à Tullio. Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum jocumque dictitabat, filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide agebat: *meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græciæ, Græcia Europæ, Europa toti orbi, Ergo filius meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & eorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur (b) Chrysippus, ut Socrates inductione & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondentem laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportet.

(a) Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti (1), id est, porticus, in quam convenire solebant. (b) Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.

(1) *ασωάς.*

tebit & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanissimum etymon in hac voce *cumulus*, *aceruus*, unde *sorites*, *argumentum accervale*.

Quid est Epichereima?

R. Est Enthymema contractum cujus duæ propositiones in unam conferuntur; ut *Sine causa dominum servus accusat*. In hac enim una propositione continentur hæ duæ. *Non debet servus temere & sine causa dominum incusare*; ergo *servus & Medicus Regis Dejotari non debet illum temere apud Cæsarem incusare*.

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam atque uberem tractationem in *Acroasibus* C. Viri Jacobi Facciolati.

C A P U T I I I.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit confutatio?

R. Fit primo negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus, aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro *Quinctio* rem negat aperte: *Negamus te bona Quinctii, Sexse Nevi, possedisse edicto prætoris*. Sic etiam pro *Roscio* perspicue demonstrat, patricidii crimen, cujus insimulatus *Roscus*, ab illius vita moribusque prorsus alienum esse, quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic *Tullius* pro *Rabirio* (a), *Saturnini* mortem, quæ illi obiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse *Rabirium*. "Arguis occisum esse à C. *Rabirio*, L. *Saturninum*, & id C. *Rabirius* multorum testi-

(a) *Saturninus* *Tribunus plebis seditiosus*, quæ cum res novas moliretur, à servo occisus fuit in ipso *Capitolio*.

176 *Artis Rhetoricæ Lib. III.*

„timoniis, Q. Hortensio copiosissimæ defendente
 „antea falsum esse docuit. Ego autem (a) si mihi,
 „esset integrum, susciperem hoc crimen, agnos-
 „cerem, confiteret. Utinam hanc mihi faculta-
 „tem causa concedere, ut possem hoc prædicare,
 „C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi
 „Rom. interfectum.“

3. Fit confutatio, cum adversarios, pari, vel
 etiam majori re objecta, vicissim lacessimus, ut
 periti duces solent, qui hostium vires distrahunt,
 & alio avertunt. Talis est apud Virgilium dis-
 putatio pastorum, in qua sic prior incipit Da-
 mætas:

(b) De quibus in ferris (& eris mihi magnus
 Apollo)

Tres pateat cæli spatium non amplius utnas.

Mopsus impar respondendo, nova quæstione
 conatur irretire Damætam:

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
 Nascantur flores (c), & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignationem atque con-
 temptum; cum nempe generosa quadam fiducia,
 quæ nobis obijciuntur, spernare, ac dedignari
 videmur: Hujusmodi singulare omnino, nobile-
 que in primis habes exemplum in 37 Livii libro,
 ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res
 præclare gestas, invidorum, ut fit, calumniis
 appetitus, & in jus ad causam dicendam voca-
 tus; „Silentio facto, Hoc, inquit, die (d), Tribu-
 „ni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale, &
 „Carthaginensibus, signis collatis in Africa, be-
 „ne ac feliciter pugnavi. Itaque cum hodie liti-
 „bus, & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc
 „exemplo in Capitolium, ad Jovem optimum
 „maximum, Junonemque & Minervam, cete-
 „rosque Deos, qui Capitolio, atque Arci præsi-
 „dent, salutandos ibo; hisque gratias agam, quod
 „mi-

(a) Ital. *Se fossi più a tempo, se stessee in mia
 mano.* (b) *Vide Interpretes: quorum nonnulli hæc
 ad Cæli cujusdam sepulchrum referunt.*

(c) *Nummi Augusti, in quorum aversa parte
 erant flores, cum hac inscriptione. I. Aquilius Flo-
 rus II. Vir. Sunt qui de flore hyacinthi interpretan-
 tur cum vulgo.* (d) *Tribuni plebis erant Magistra-
 tus, populi defensores & custodes.*

„mibi & hoc ipso die, & sæpe alias egregie rei-
 „publicæ gerendæ mentem facultatemque dede-
 „runt. Vestrum quique, quibus commodum est,
 „ite mecum, Quirites, & orate Deos, ut mei si-
 „miles Principes habeatis.“

Aliquando etiam valde utile erit in confutatio-
 ne locos, sales & facetias, etiam in rebus seriis
 adhibere, quæ si nec in mimicam scurrilitatem
 degenerent, nec in atrocius maledictum, nec in
 iniuriam dicacitatem, mirum quantum causæ
 prosint, & animos auditorum exhilarant.

Postremus denique refutandi modus fit per
 compensationem; cum scilicet neque factum ne-
 gamus, neque jure factum contendimus; sed alio
 quodam præclaro facto abunde compensari os-
 tendimus. Sic Horatius, qui sororem interfecē-
 rat, iudicio populi Rom. fuit absolutus, *magis*
admiratione virtutis, quam jure causæ. inquit Li-
 vius.

CAPUT IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima ora-
 tionis pars, in qua id, quod tota oratione expe-
 tebat Orator, majori vehementia evincere, &
 obtinere contendit. Ita *Quintillianus*.

Quot partibus constat peroratio?

R. Duabus; Enumeratione & Motu seu affec-
 tum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem
 varie sparsa sunt, summatim colligimus, & sub
 uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæo-
 sim, seu recapitulationem, quæ est rerum fuse
 dictarum brevis & artificiosa repetitio.

Cedo illustre aliquid exemplum enumerationis per
anacephalæosim?

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Ma-
 niliana, qui tamen partis tantum est, non vero
 totius Orationis: “Quare videte, num dubitan-
 „dum vobis sit omni studio ad id bellum incun-
 „bere, in quo gloria pomini vestri. salus socio-
 „rum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum
 „civium cum republica defunduntur. *Et rursus*

„in eadem *Orat.* Quare cum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?”

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo maximopere sunt observanda. 1. Ut cursim & raptim repetas ea dumtaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maximè velis auditorum animis inhaerere. Si enim omnia minutatim repetas, non erit *Peroratio*, sed nova quædam *ratio*, inquit Fabius.

2. Quæ disperse diffuseque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur (a) *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nullaque repetitio. Vide quam sententiosa sit, quam referta rebus & verbis Anacephalæosis illa, qua Ajax apud Ovidium suam contra Ulyssem & pro se orationem ita concludit:

Nec clypeus vasti (b) cælatus imagine mundi
Conveniet timida, natæque ad furta sinistrae.
Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab hoste,
Et fuga quæ sola cunctos, tardissime, vincis,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta trahenti:
Adde quod iste tuus tam raro prælia passus,
Integer est clypeus: nostro, qui tela ferendo
Mille patet plagis, novus est successor habendus.
Denique quid verbis opus est? Spectemur agendo.
Arma viri fortis medios mittantur in hostes:
Inde jubetè peti, & referentem ornate relatis.

s. II.

(a) *Specie di carolo.*

(b) *Orbem terrarum in Achilis clypeo fuisse calatam variat Homerus.*

§. II. De Affectuum Commotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio *Sedes affectuum* à Magistratis artis appelletur, quod nempe in eo potissimum loco debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes apecire; & auditorum animis quasi faces, stimulosque subicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Pænegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

Id hac potissimum parte incredibilem quamnam admirationem habuit eloquentia Ciceronis; qui dum peroraret, non incendebat modo iudices, & auditores, sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio; ita ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, *plangore, & lamentatione forum perorando compleverit*. Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur libro de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Miloniana, ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lachrymis jam loqui possum, & hic se lachrymis deferri vetat.* . . . Et in eadem oratione: *Me quidem, iudices, examinant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Itemque pro*

Rabirio (a) Posthumo: *Sed jam, quoniam, ut spero, fidem quam potus tibi prestiti, Postume, reddam etiam lacrymas quas debeo. . . Jam indicat tot hominum fletus quam sis carus tuus, & me dolor debilitat includitque vocem.*

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon *Æneid.* 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratorem orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus
usquam

Intemerata fides, oro: miserere laborum

Tantum, miserere animi non digna ferentis.

Vide etiam quam plena sit affectuum, quamque ut ita loquar, flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris ac repulsæ impatientem, ad mortem adegit:

At vos, o proceres, vigili date præmia vestro,
Proque tot annorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris,
Jam labor in fine est (b); obstantia fata removi.
Altaque posse capi (c) faciendo, Pergama cepi,
Per spes nunc socias, casuraque mœnia Troum,
Perque Deos oro, quos hosti uuper ademi;
Per, si quid superest, quod si sapienter agendum,

Este mei memores, aut si mihi non datis arma,
Huic date; & ostendite signum fatalem Minervæ.

Quenam sunt præcipuæ virtutes Perorationis?

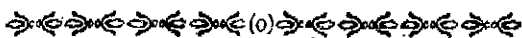
R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad permovendos animos: 2. Ut sit brevis: quia, ut observat Tullius: *lacrymæ cito urescunt, & animorum incendia celeriter restinguuntur.*

FINIS LIBRI TERTII.

AR-

(a) Postumus sine aspiratione contra etymologiam: ita Aldus & lapides antiqui.

(b) Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo (c) Dum feci, ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER QUARTUS.

DE DIVERSIS ORATIONUM *generibus.*

TAmetsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fusius disputata sunt à nobis hactenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accomodari; tamen quo res sit expeditior & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque vero satis esse censuimus, generatim atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio; nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggredieremur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum, pertinent, 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio; 6. Epinicion, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocatur suasio, dissuasio, hortatio, commendatio. Ad judiciale spectat defensio, & accusatio. De duobus hisce Orationum generibus enucleate videamus; nam Judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT PRIMUM.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum:

§. I. De Oratione Panegyrica.

Undenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri, hoc est in publico sollemnique Græcorum undique convolantium cætu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, (a) nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porro orationum initium quo splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut Olympii Jovis in ludis Olympicis; Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamine præerant, pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, prout manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudem habebantur.

§. II. De inventione, & fontibus Panegyrici.

Quænam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex: artificialis nempe & naturalis. Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. g. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simile ratione Tullius in Maniliana, Pompeji laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Quinctus Curtius Alexandrum Magnum laudat ex hoc duplici capite, virtute scilicet & fortuna. *Fatendum est, inquit, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortuna, quam solus omnium mortali-
lium*

(a) Ital. *Fiere, mercati.*

Hum in potestate habuit. Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis & ingenii, quam ordo naturalis.

Quenam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiae ac temporis ordo servatur. Hæc autem series dividitur in tria tempora: illud quod vitam antecessit: illud quo quis vixit; & si naturæ concesserit, illud quod mortem est consequutum.

Hunc persæpe adhibuerunt Isocrates & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trajani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque Consulatum perducit. Utinam verò serius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus? Cum enim in tertio, ut diximus, Trajani Consulatu sistat Plinius, nihil prorsus in illo legas de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quæ vero Plinius refert, etiam si non magnum belli ducem ostendam Trajanum, quia pondum ejus ductu bellum fuerat gestum: tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquido conjici poterat. Verum qua parte nos destituit Plinius alii Panegyristæ, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse poterunt: ut è Latinis Mamertinus, alique qui cum eo pariter solent excudi. Nec plane aspernandus Ennodii (b) Ticinensis Episcopi Panegyricus dictus Theodorico Gothorum Regi.

E Grecis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudum Constantini Imp. Juvabunt quoque plurimum Latinorum Poetarum Panegyrici; ut ille Tribuli ad Messallam lib. 4. item seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sidonii & aliorum.

Hic naturalis ordo perfacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur, & acutis excitentur sententiis: uti factum à Plinio in suo ultimo Panegyrico; in quem, tamquam in exemplum exemplar, intueri poterimus.

S. III.

(a) *Decebalus fortis & industrius Dacorum rex, qui aia fuit Romanorum terror.* (b) *Di Pavia.*

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?
Tria; nempe genus, partiam & auguria, si qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore, natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus*. Dices, filios inpressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani:

.... Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in semina
causæ.

Hinc maro magnifice laudat Camert. *Æneid. 12.*
Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.
Quid facto est opus, si is qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio: *Omnes pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur*. Vel illud Velleji Paterculi: *Optimus quisque nobilissimus*. Dices quoque cum Seneca: „Non facit nobilem, Atrium plenum fumosis: imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditio-
ne supra conditionem licet surgere.“ Usurpabit tritum illud alterius Senecæ: *Qui genus laudat suum, alienum laudat*. Nihil etiam magis pervulgatum quam effatum illud Ulyssis, in certamine cum Ajace: (a)

Et genus, proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.
Cui plane similitimum est quod ait Juvenalis, Sat 8.
Malo patet tibi sit (b) Thersites, dummodo tu sis,

(c)

(a) *Metam. 13.*

(b) *Thersites, omnium, qui ad obsidionem Troja navigaverant, animo, & corpore deformissimus.*

(a) *Æacide* similis, *Vulcaniaque* arma capessas;
Quam te *Tharsite* similem producat *Achilles*.

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fui, aut illud quod dicere nolo.

Denique ne generis humilitas quisquam de laudibus deterat, erunt in promptu communia hæc exempla. 1. Augustum patre avoque (b) argentario natum esse, ut nonnulli voluere; proavum vero habuisse libertinum: avum autem matrem fuisse pistorem *Ariciæ*, quod illi non semel exprobravit *Antonius*, teste *Suetonio*. 2. *Agathoclem* *Siciliæ* regem patre figulo natum, teste *Justino*. 3. *Ptolemeum* primum *Ægypti* Regem, à quo successores omnes dicti sunt *Ptolemei*, (c) è gregario milite nomine *Lago* fuisse prognatum.

4. Magnum illum *Arsacem*, primum *Parthorum* regem, unde item *Arsacidae* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. *Demosthenis* patrem gladiatorum fabrum fuisse. Quo alludit *Juvenalis*, cum ait Sat. 10.

Die ille (d) adversis genitus, fatoque sinistro,
Quem pater ardentis massæ fuligine lippus

▲ carbone, & forcibus, gladiosque parente

Incude, & (e) luteo *Vulcano* ad rhetora misit.

Erit etiam in promptu magnifica illa *Tullii* vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea præluxi*. Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum *Iphichratis*, qui ex sutoris filio ob summam rei militaris peritiam, factus *Atheniensium* exercitus Imperator, invido cuidam generis ignobilitatem exprobranti, salse respondit:

Meum genus à me incipit, tuum in te desinit.

Meorum primus ego sum: tu tuorum ultimus.

Quomodo ducitur Laus à patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitate, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit *Virgilius*, cum ait de *Didone*.

Mul-

(a) *Actilis*, qui fuit *Æaci* nepos, & qui armis à *Vulcano* fabricatis mira edidit facinora.

(b) Ital. *Banchista*. (c) *Fantaccino*.

(d) *Demosthenes*, qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.

(e) A lutea & fuliginosa fabri officina.

Multa (a) viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

*Quid facto est opus, si patria sit ignobilis, &
obscura, vel etiam infamis?*

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis
verbum, qui cum natus esset in Scythia, & à
Græco nescio quo *Barbarus ac Scythia* contemp-
tim appellaretur, perquam ingeniose respon-
dit:

Mibi quidem patria probro est; tu vero patriæ.

2. Dices cum Juvenale, tametsi adeo pervulgata
esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in commu-
ni proverbio versaretur: unde Martialis: *Abde-
ritanæ pectora plebis habet*; tamen Abderitam fuis-
se Democritum, Physicum illum subtilissimum,
naturæque venatorem accerrimum:

..... Cujus prudentia monstrat
Summos posse viros, & magna exempla duros;
Verecun (b) in patriâ, crassoque sub ære nasci.

3. Juvabit etiam illud Claudiani, de laudibus
Stiliconis: (c)

(d) Lectos ex omnibus oris
Evehis, & meritum, numquam conabula quæris,
Et qualis non unde satus.

Faciet quoque mirum in modum illa Ausonii
sententia de severo Imperatore, qui natus erat in
Africa.

Punica origo illi: sed qui virtute probaret?

Non obstare locum, dum valet ingenium.

*Quomodo laudari quis poterit ab auguriis & sig-
nis, quæ illius ortum antecesserunt?*

R. Si quid forte singulare contigerit, quo pueri
futura claritas & amplitudo quomodocumque por-
tendi videatur, id sollerter in laude ponendum
erit. Hujusmodi est fax illa, quam Hecuba præ-
gnans utero gestare se somniavit. Ejusmodi est
etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages,
quæ palmitibus Asiam obumbraret: unde Cyri
magnitudinem præsagiari ab (e) ariolis respon-
sum est. Id genus est etiam illud (f) examen
apum, quod in nascentis, vel vagientis Ambro-
sij labris consedissee dicitur. His adde quod de
mi-

(a) *Æneæ.* (b) *Verber Ital. Becca.*

(c) *Lib. 2.* (d) *Persone scelte da ogni paese.*

(e) *Ital. Indovini.* (f) *Ital. Sciamo.*

De diversis Oration. generib. 187

mirabilis S. Joannis Baptistæ ortu narrant Sacrae Pagynæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quenam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ & artes?

Quænam virtutes sunt vel maxime celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pictasque in Deum, in Parentes & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æneid.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Clase veho mecum.

Secundum locum cibi jure vindicant clementia moderatio atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: „Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere, jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam, dignitatem; hæc qui faciat non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judicio,“ De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustinam: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hæc cæsarem Deum fecit. Hæc consecravit Augustum.*

3. Laudabitur liberalitas atque beneficentia, qua nimirum una reges ac principes proprius ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox: (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat: *negans, inquit Suetonius, oportere quemquam à Principe tristem discedere.* Cum vero aliquando, inter cenandum, diem illum beneficio vacuum abuisse meminisse conversus ad amicos, *Amici, inquit, diem perdi-*

di,

(a) *Q. Curtius Lib. 7.*

di. Adeo scilicet Principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat; proindeque summis æque, ac infimis carus adeo fuit, ut *humani generis delicia* merito diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, *Æn.* 6. sepositum quemdam apud Elysios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Quisque sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi & invicti nihil extimescentis, constantia fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis, in adversis vero æquanimitas & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur 2. Si saltem litteris & artibus faveat & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanum magnifice celebrat Iuvenalis Satyra 7.

Et spes & ratio studiorum in Cæsare tantum.
Solutus, enim tristes hac tempestate Camœnas
Respexit.

S. V. De corporis & fortunæ laudibus.

Quenam res laudantur in corpore?

R. Laudantur in corpore pulchritudo, robur & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illius usus: Qui non habuerit, quod sapienter caruerit: Qui amiserit, quod tulerit moderare.

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur, 1. Quia licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu atque moderatione vel maxime cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodo virtutis. Unde non inscite dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini Magni: *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metari, & ex vultu hominis decoræque membrorum colligi posse, quantus celestis spiritus intravit habitator.* 3. Quia corporis decor est mu-

muta quedam commendatio, & ut eleganter agebat Carneades, *Regnum absque satellitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus Adjuvat. . . .

inquit Maro. Hinc est, quod olim populi bene multi; & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis, proceritatem ac pulchritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles, graviterque multatus fuit olim à Lacedæmoniiis Archidamus rex, quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim non reges, sed regulos ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjuvamentum. 5. Denique cum vel in ipsis sacris literis prædicetur David ut *pulcher aspectu, & facie decora*; quid sane mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *ætatis suæ formosissimus*? Si ex hoc eodem capite comendetur à Plutarcho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit forma suffragium. Illa præstitit, oporteret te Principem fieri: hæc ut deceret.*

Quod si subturpiculus fortè fuerit vel deformis is qui laudatur: tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus sollerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum.

(a) Si mihi difficilis formam natura negabit;
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum, coclitem, seu altero oculo captum Philippum Alexandri Magni patrem, itemque Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula Ducem portaret bellua luscum.

Fluxam & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniosè agebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modo dices, sed etiam rem esse plerumque perniciosam, præcipitem, lubricam, & periculosæ aleæ plenam docebis. Unde festivè Petrarcha vocat illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscum alis*. Postremo addere poteris cum Petronio: *Raxam facit mixturam cum sapientia forma, & cum Ovidio, i. Pastor.*

Fas-

(a) *Sappho ad Phaonem.*

(b) *Elephas à Getulia Lybica parte.*

Fastus inest pulchris, sequitur superbia formam.

Cum Martiali, lasciviam esse persæpe illius comitem.

Insignis forma nequitiaque puer.

Cum vanissimo illo milite apud Flautum: *Nimia est miseria pulchrum esse hominem nimis.* Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualem Ipsa habuit cuperet Rutilæ (a) Virginia gibbum Accipere, atque suam Rutilæ dare. Filius autem Corporis egregii miseros trepidosque parentes Semper habet: rara est adeo concordia formæ. Atque pudicitia.

Quanam sunt Fortuna bona?

R. Honores & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acute omnino suum Trajanum laudat Plinius, quod meruit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli inquit, contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si meruit simul & spreverit; quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem cum Ruso ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diversio itenere contendit.*

Alter (Rufus) cum expendit debitos titulos: alter (Frontinus) cum mavult videri contempsisse.

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur, non ad perfrueudas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus, de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes:* Non vero quemadmodum aut luxuriosi, perditique (b) nepotes, aut avari:

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,

Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est (c).

Quod si fortunæ bonis caruerit is quem laudas, confugies ad tritos illos communesque locos,

(a) Virginia virgo formosissima, ne in potestatem veniret Appii Claudii Decemviri, à Patre fuit interempta. (b) Ital. Scialacquatori (c) Æneid. 6.

cos, blandientis fortunæ munera potius esse in malis, quam in bonis numeranda: caduca semper hæc esse non virtutis & ingenii, sed incertæ sortis & temporum munera: infelicitatis genus esse semper esse felicem. Usurpabis autem illud verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas* (a): Amplificabis Horatianum illud: *Aurum irreperitum & sic melius situm cum terra celat*. Dices denique cum Juvenali:

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul.

Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cujus in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio: neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint*.

Quænam res in ultimo tempore laudari possunt?

R. Duæ 1. Quæ in ipsa morte: 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?

R. Duo: genus nimirum & causam mortis. Genus, si quis pie ac fortiter obierit, ut sapientem ac probum decet: Causa vero laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit: *Dulce enim ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi; vel denique si honestis animi corporisque laboribus & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quænam post mortem considerata sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo: ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*: vel quod uni Demetrio Phalereo statuæ trecentæ & sexaginta fuerint Athenis positæ; vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mæror & lucus. Quo refer illa Nopsi apud Maronem, Eclog. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus

Fri-

(a) Petron.

Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque
annem

Libavit quadrupes, neque graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum montesque feri, (a) silveque loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibile insolitoque omnium ordinum luctu & acerbissima militum comploratione post Alexand. mortem; quod eloquentissime ita describit Curtius, l. 10.

Suprema hæc vox regis fuit, & paulò post extinguitur. Ac primo ploratu lamentisque, & planctibus tota regia personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentio mutata torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiæ retinere putuerunt: vagique ac furentibus similes totam urbem luctu ac mœrore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit. . . Nec poterant victi à victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum dominum; Macedones optimum ac fortissimum regem invocantes certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis (b) fortunæque, invidia Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus educantis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros; fortes viros pro concione domantis, occurrebant oculis.

Persæ, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant. . . Ad Darii quoque (c) matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abiecit. . . ad ultimum dolori succumbit obvolutoque capite, accedentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit & luce; quinto postquam mori statuerat die extincta.

3. De-

(a) *Silva cum I, non cum T, ita veteres omnes lapides & libri.*

(b) *Anno ætatis 33. (c) Sisygambim.*

Denique spectanter filii superstites relictī, unde levārī mortis mœror, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Ita D. Ambrosius in funere (a) Theodosii Magi, Ego, inquit, tantus Imperator recessit à nobis: sed non totus recessit, relinquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere, & in quibus eum cernimus & tenemus: Intelligit autem Honorium & Arcadium: qui patri in Imperio succedere.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quenam observanda sunt in personarum laudatione?

R. Tria hæc. 1. Ne ad eumentas, fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi, sed in veris etiam fidem omnino derogare solent, ut olim imprudentibus hisce Poetis, qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (b) Stratonices comas, quam non deformem modo, sed calvam prorsus esse nemo sciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lissippi, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem, Appellē reprehendens, quod eundem fulminantem depinxisset, & ita spoliasset veris ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2. Cavendum est, ne, in meliorum copia, res consecremur viles, & facta leviora. Ut enim scite aiebat (c) Phavorinus, turpius est, exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minuscule commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Appollonio suo Tyanæo, eoque nomine reprehensus, argute respondit: De mensis Deorum (d) analecta quoque colligi sedulo debere, ne de illorum ambrosia quidquam depereat.

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut

(a) Octav. anno Christi 395.

(b) Stratonice Seleuci Syriæ regis uxor.

(c) Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallianatus tempore Hadriani, cui fuit inensissimus.

(d) Analecta, cænarum quisquilia sub mensam cadentes.

non communes ac pervagatas, sed proprias cujusque vel saltem cum paucis communes laudes præcipue consecræmur. Quapropter planè ac perfecte perspecta tibi esse debent quæ propria sunt illius de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis. Hactenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vitæ operatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est Oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes seu capitula continet oratio Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hæreditatio pertinere videntur ad prolem. 2. Spem quam præbet puer vitæ aliquando eum laude peragenda. 3. Lætitiam & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota & præces ad Deum Opt. Max. ut infanti fauste, feliciter, prospereque eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Iulo.

Vera Deum suboles, nascere magne puer,

Cui pater æternas post sæcula tradat habenas.

Quique regas orbem cum seniore senex.

Unde illis excitari potest spes illa, atque spectatio de futura prolis virtute ac gloria.

R. Ex variis circumstantiis. 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventibus, si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserit, vel comitata fuerint, aut subsequuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensus dixit: *Bilemas, volo*, quæ vox traxit in omnem futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitandum precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostras.

Quænam est dispositio Genethliaci?

R.

R. Exordium erit lætitiæ & gratulationis plenum; & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Mæro eximium illud (a) Saloninæ, seu alterius Genethliacum exorditur ad apostrophe, quæ gestientem quandam lætitiā exprimit:

Sicelides Musæ paulo, majora canam.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide quam magnifice locum hunc tractet Virgilius, quantaque non vereatur augurari de puero, ex patris virtute, notissima. Ille Deum vitam accipiet. Divisque videbit Permixtos heros; & ipse videbitur illis: Pacatumque reget patris virtutibus orbem.

At simul heroum laudes & facta parentis. Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus. Mollis paulatim flavescere campus arista.

Peroratio denique vota precesque pro fili, & parentum incolumitate continebit. Ita Statius Silvarum lib. 4.

Magnus te manet, ordo seculorum, Natis longior, abnepotisque, Annos perpetuages, Quos fertur placidos obisse Nestor, Quos (b) Tithonia computat senectus.

Et quantos ego Delium poposci.

Quid est Oratia Lustrica? R. Ea est, quæ a veteribus nonnullis habebatur quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem Lustrica oratio, quod dies ille Lustricus, seu Lustralis, vulgo dicebatur. Verum, quoniam illud orationis genus, nuncius apud nos videtur obsolevisse, in illis tractando operam, & oleum non perdemus, vnde sequitur h. l. p. 195.

§. XI.

(a) Salomina vocatur, quod natus fuerit, quo anno Prætor Asinius Pollio Salonam Dalmatice civitatem expugnavit.

(b) Tithonus Leomedontis filius, Memnonis Pater, post longissimam vitam ab Aurora conjuge reversus in cicadam.

§. XI. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.

*Q*uid est Epithalamium, seu Oratio nuptialis?
 R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca., (a) quæ cubiculum nuptiale significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim & universe de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimoni, quo scilicet hominum societas primum cœpit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas atque benevolentia cognationibus & affinantibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ præcipuam quamdam curam diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis animique dotibus, & à ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fuisse diximus supra. (b) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in cœlum tollit Claudianus in Epithal.

Salvæ sidereæ proles augusta. (c) Serenæ.
 Magnorum suboles regum, parituraque reges.

Quæ proprior sceptris facies, quis dignior aula
 Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinæ,
 Non crines equant violæ, non lumina flammæ?

Auroræ vincis digitos, humerosque Dianæ.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas; popularium & affinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenere. 4. Denique precibus & faustibus omnibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ, & Violantillæ:

Eja, age, præclaros Latino properare nepotes,
 Qui leges, qui castra legant, qui carmina laudant,

Ac—

(a) *Επιθαλάμιον*.

(b) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperat. Honorio.*

(c) *Serenæ filia fratris Theod. Magni, uxor Stiliconis.*

Acceleret partu decimum bona (a) Cyntia mens-

sem,
Sed parcat Lucina, precor, neque ipse parenti
Parce puer, ne mollem uterum, ne stantiæ læ-

das
Pectora : cumque tuos tacito natura recessu
Formavit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum cordia sic vota nuncupat
Martialis in Epith. Prudentis & Claudiae Lib. 4.

Diligat illa senem quondam ; sed & ipsa ma-

rito
Tunc quoque cum fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebris.

Quid est Oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi jussit Artemissia, itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Tucydidem.

Quanam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus ex septem sapientibus ; apud Romanos vero Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinos cæsum, funebri oratione prosecutus est, tantoque id populi aplausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publicæ laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & à Romanis mos ille ad certas gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porro laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quod nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa assentatorie magis quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat Oratio Funebris?

R. Orationem Funebrem tribus omnino partibus constare debere : nimirum laude, consolatione, & parænesi, sive adhortatione : laude mortui;

-(a) *Cyntia nomen Diana à Cyntho monte in Delo insula, ubi nata est.*

tui; consolatione parentum & affinium; paræ-
nisi vero, seu adhortatione ad superstites, ut in
mortui vitam atque virtutes, tamquàm in exem-
plar intueantur.

De artificio funebris orationis.

*Quodnam esse debet, & undenam ducendum est
illius Exordium?*

R. Magnam quamdam mœroris, luctusque sig-
nificationem præ se ferre omnino debet. Duci au-
tem poterit, 1. ab exclamatione. Tale est Exor-
dium brevis illius, sed perelegantis orationis
Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi:
„O fallacem nostram spem, fragilemque fortu-
nam & inanes nostras contentiones, quæ in me-
diæ spatio sæpe franguntur, & corrumpunt, & au-
te in ipso cursu obruuntur, quam portum cons-
picere potuerint!

2. Duci potest Exordium à descriptione fune-
bris apparatus, vel à mesto audientium silentio,
quæ res utraque sacrum quemdam horrorem au-
dientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi fu-
nebrem laudationem III. Principis Camili de
Neufville Archiepiscopi & Proregis Lugud.
„Quod tristi silentio, tacitaque mœstitia delixo;
„& rerum à me dicendarum expectatione, sus-
„pensos esse vos videam (Auditores) arguit illum.
„quidem dolorem vestrum, cujus vim acerbissi-
„mam in vestris animis altius insedissee satis in-
„telligo. At hic vester mœror, hæc spectatio tan-
„ta, ne mihi vobisque fraudi sit, est omnino quod
„vereor. Habent hoc nempe magni dolores, ut
„superbissimus sit illorum sensus, delicatissi-
„mumque fastidium: Habent hoc ut reficando
„facile recrudescant, neque se, nisi caute admo-
„dum, ac moliter interpellari patiantur. Verum
„opprimar ante licet officii pondere, quam illud
„deseram.

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo apo-
phtegmate (a) de fragili caducaque rerum hu-
manarum sorte, quæ nobis, ut cum maxime,
ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ fortè lau-
dandi mortem circumstetere. Hinc Imperatoris
Theodosii M. laudationem funebrem orditur D.

Am-

(a) Ital. *Detto sentenzioso.*

Ambrosius : " Hoc nobis motus terrarum graves ,
„ hoc iuges pluviae minabantur , & ultra solitum
„ caligo tenebrosior denuntiabat , quod clemen-
„ tissimus Imperator Theodosius recessurus esset
„ è terris. Ipsa igitur recessum ejus elementa mœ-
„ rebant , cœlum tenebris obductum , aer perpeti
„ horrens caligine , terra quatiebatur motibus , re-
„ plebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus
„ ipse defleret eum Principem continuo esse ra-
„ piendum , per quem dura mundi istius tempe-
„ rari solerent? "

5. Denique abruptum exordium ad movendum
commisserationem longe aptius esse videtur .
quam temperatum ac lenè. Vide quomodo M.
Antonius Muretus in funere (a) Caroli noni Gal-
liarum Regis exordiat ex abrupto : " Hoc igi-
„ tur restabat , unum afflictis ac pene prostratis in-
„ felicis Galliae rebus , ut Carolus Rex , quo se
„ illa recreabat , ac solabatur uno , de quo cogi-
„ tans , in quem intuens , omnium quas excepit
„ acerbitatum memoriam deponebat , cum bono-
„ rum animos ad aliquam spem quietis erigere
„ cœpisset , in ipso ineuntis adolescentiae flore ,
„ acerba , atque immatura morte raperetur. O
„ fallaces hominum spes ! O incerta vota ! O lu-
„ brica & ancipitia humanæ vitæ curricula ! "

Quid facto opus est in Confirmatione?

R. Tribus illis , quæ supra memoratæ sunt , par-
tibus constabit Confirmatio , laude nimirum , con-
solatione , atque parænesi ; laude mortui ; conso-
latione propinquorum ac amicorum ; & paræne-
si , ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes ,
vide quæ diximus de Panegyrico , à quo nimi-
rum hoc tantum differt oratio funebris , quod
audientium voluptatem sequatur , & capiet Pa-
negyricus ; funebris vero laudatio nihil nisi mœ-
rori serviat atque tristitiæ : unde vitandum erit
diligenter quidquid lætitiæ gaudiumque posset
animis ingenerare. Hoc artificium observare po-
teris in illo Horatii Carmine , ubi (b) Quinctillii
amici & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quinctilium perpetuus sopor

Ur-

(a) Carolus IX. obiit anno 1574.

(b) Quinctillius Poeta non contemnendus, Crema-
nensis dictus à Patria diversus ab illo Quinctillia
Varo, qui Legiones amisit in Germania.

Urget? cui pudor & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando illum inveniet parem?

Mœrentium dolorem utcumque consolabitur,
1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recor-
datio. 2. Honores viventi mortuoque habiti, &
omnia quæ virtutem illius testantur tum publi-
ca, tum privata monumenta. 3. Spes minime du-
bia de immortalis ævo, quo ille inter felices ani-
mas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus
est. 4. Filii nepotesque superstites, ad quos pa-
ternæ virtutis hereditas transit.

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is,
qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari li-
berius in hoc uberrimo dicendi campo, quem ti-
bi aperit Tullius, cum Martiam Legionem, quæ
in (a) prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit,
magnificentissime laudat Philippica 13. "Illi im-
pil, quos cæcidistis, etiam apud inferos pœnas
parricidii luent: vos vero, qui extremum spi-
ritum in victoria effudistis, piorum estis sedem
& locum consecuti. Brevis autem vobis vitæ da-
ta est, at memoria bene redditæ vitæ sempi-
terna, quæ si non esset longior quam hæc vita,
quis esset tam amens, qui maximis laboribus
& periculis ad summam laudem gloriamque
contenderet? Et post pauca: Sed quoniam, Pa-
tres Conscripti, gloriæ munus optimis, & for-
tissimis civibus monumenti honore persolvitur,
consolemur eorum proximos, quibus optima
hæc est quidem consolatio; parentibus quod
tanta Reip. præsidia genuerunt; liberis, quod ha-
bebunt domestica exempla virtutis; conjugi-
bus, quod viris carebunt, quos laudare, quam
lugere præstabit; fratribus, quod in se, ut cor-
porum, sic virtutum similitudinem esse confi-
dent."

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti,
virtutum recordatione stimulos admoveere co-
naberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam
apud Superos felicitatem apprecari mortuo.

2.

(a) In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius
& Pansa Consules cæsi.

2. Sempiternam eidem apud posteros exoptare ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his, vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio: Quis desiderio sit pudor aut modus Tam cari capitis? Præcipe lugubres Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De Oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob acceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui, cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator & Poeta Gallus, Imperatori Gratiano discipulo quondam suo gratias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem suum illud *Eucharistici* nomen à voce *gratias agere*.

Quot sunt præcipuæ partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiâ obortam est accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticae?

R. Exordium versari debet in aperto quodam candidoque dicendi genere, & magnam grati animi foras quodammodo erumpere gestientis significationem continere. Duci autem poterit, 1. A beneficii magnitudine, cui pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post redditum habita in Senatu: „Si, Patres Conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque „nostros meritis, parum vobis cumulate gratias „egero: quæso, obtestorque ne meæ naturæ potius quam magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, „quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos univ- „versa promerita, non dicam complecti orando, „sed percensere numerando?“

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu, „Diuturni silentii, P. C. quo eram his

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO
 TRIBUS AD SENEFUM EXERCITIBUS FRAC-
 TIS
 HENRICO PRINCIPI TURRENNIO, SER-
 VATIS REGNI FINIBUS, PULSIS UL-
 TRA RHENUM GERMANIS,
 EORUM EXERCITU
 QUATER CÆSO.
 FRANCISCO MARESC. CREQUIO, DE-
 LETIS INCRUENTA VICTORIA
 GERMANORUM COPIIS, &c.

Peroratio vota continebit pro victoriis incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori & bonorum omnium fonti grates fuerint, ut par est, rite persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni quopiam honoris ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio, significabis: 1. Quantam ceperis animo voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non (a) prehensione & ambitu, non precibus muneribusque, sed meritis rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinuerint.

Pertinet etiam ad demonstrativum genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam, quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est oratio, qua discedentem aliquem faustis omnibus, votisque prosequimur; cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ac Virgilium Athenas proficiscentem.

Sic te Diva potens Cypri,

Sic (b) fratres Helenæ, lucida sidera.

Ven-

(a) Valet forè idem ac: *Raccomandazione.*

(b) *Caster & Pollux.*

Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter (a) Iapyga,
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discedentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiae significatione sumus excepti. Hujus generis est *Ænæ* discedentis oratio ad (b) *Helenum & Andromachem*, *Æneid.* 3.

Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum,
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
Quærenda. effugiem Xanthi Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo, qui post longam peregrinationem, domum incolumis rediit. Vide *Scaligerum lib. 3. Poetices.*

C A P U T II.

De orationibus, quæ pertinent genus deliberativum.

Quanam est materia generis deliberativi?

R. illius materia sunt res omnes in manu & arbitrio nostro positæ: ut enim ait. (c) *Tullius*, Tellitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit; quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat quomodo volare possit; scit enim sibi alas non adesse.

Quanam est finis generis deliberativi?

R. Honestas, & Utilitas.

Quæ-

(a) *Iapyx*, ventus stans, ab *Apulia* quæ olim *Iapygia* dicebatur.

(b) *Helenus Priami filius*, vaticinio clarus, ex captivo factu *Epiri* ab ipso *Pyrrho*.

(c) In partitionibus.

Quænam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio & consolatio.

S. I. De Suasione & Dissuasione.

Quid est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, qua ostenditur quid faciendum sit: Dissuassione vero contrarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum aliquid suadendum est; & è contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est honestum?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expediendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplo mali ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Manilianâ probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates incussit, cum una hora tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9 animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum ac difficile:
O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchra illa sententia:
Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris:
Lætius est, quoties magno sibi constat honestum.

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum experitur, sive adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod illud maximum atque pulcherrimum vocat. "Nobis, inquit, est domi inopiam, foris æs alienum, ma-

„Ia res, spes multo asperior. Denique quid reli-
„qui habemus, præter miseram animam? Quin
„igitur ex pergiscimini? En illa, illa, quam sæ-
„pe optastis, libertas: præterea divitiæ, decus,
„gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia
„victoribus præmia posuit.“

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. spe-
cie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile
sic hortatur:

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo sa-
lus aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum
Scaligero, necessarium dicitur, quod ita utile
est, ut sine eo res NEC ESSE possit, unde & no-
men derivatum est. Hujusce porro loci magna
vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus,
ut tum quoque cum aliquid honestum & utile
esse norunt, tamen si res sit cum magno labore
conjuncta, facile terreantur: Apud tales ratio
necessitatis est (b) compendiosa vis ad persua-
dendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in
4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri
ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.*
Ab hoc potissimum loco, itemque ab honesto
Æneam Hector ad fugiendum hortatur, Æn. 2.
Heu! fuge nate Dea, teque his, eripe flammis,
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat Patriæ Priamoque datum: si Pergamæ dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent:

Quid vocas facile?

R. Facile illud est, quo sine magno labore,
sumptuve, aut molestia, brevi tempore fieri po-
test: quæ sane omnia maximo sunt ad persua-
dendum momento. Frustra enim suadetur illud,
quod vix, aut ægre admodum fieri posse credi-
tur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus
hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum
animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in
suam sententiam conatur allicere astuta Juno,
Æneid. 4.

Me-

(a) Curio homo linguæ venalis, ut se ære alieno
liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.

(b) Ital. *Scortatoja*.

Mecum erit iste labor : nunc qua ratione quod instat

(a) Conferri possit : paucis , adverte , docebo.

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur , quod honestam habet voluptatem vel animi , vel corporis : sic nuncupatum , inquit Tullius , à *juvando* , quod nempe juvet vel utrumque , vel alterutrum. Hinc dicitur illud argumentum Tullii : *Hoc velim tibi persuadeas si rationibus meis à te provisum esse intellexero , magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quænam in suadendo , vel dissuadendo præcipue spectanda sunt?

R. Tria. 1. Quid sit , de quo deliberetur. 2. Qui sint , qui deliberent. 3. Quis sit qui suadeat , vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re de qua deliberatur?

R. Quinque illa de quibus egimus enucleate ; an sit honesta , an utilis , an necessaria , an facilis , an jucunda.

Quid spectandum est in iis qui deliberant?

R. Caput artis est nosse penitus animos eorum qui deliberant , eorumque voluntates ac naturas festine odorari , ut possis ambitiosis splendida , avaris utilia , voluptuosis jucunda proponere , & suo , quo ajunt , hamo quemque piscari.

Prudentis ergo Oratoris erit videre an agat cum regibus , aut viris principibus , apud quos , ut agebat Parysatis illa , verbis byssinis opus est ; an cum nobilibus , quos honesta ac laudabilia tangunt ; an cum plebe , bellua multorum capitum apud quam negotium tractare longe difficillimum est. Neque vero satis est dignitatem spectare : sed habenda est etiam ingenii , morum & ætatis ratio , ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum , conditionum & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris , & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Quinam sunt juvenum , virorum , ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores graphice adinodum ita pingit Horatius in Arte poetica.

Im-

(a) Conferri pro confici , vox parum usitata.

Imberbis Juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusque & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis cupidusque, & amata relinquere pernix.
Conversis studiis, ætas animusque virilis
Quærit opes & amicitias, inservit honori:
Commississe cavet quod mox mutare laboret.
Multa senem circumveniunt incommoda; vel
quod

Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;
Vel quod res omnes timide gelideque ministrat
Dilator (a), spe longus, iners, avidusque futuri.
Difficilis, quærus, laudator temporis acti
Se puero, censor castigatoreque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus, facile &
vehementer excandescunt, unde adolescentia
quidam quasi rationis æstus appellatur; hones-
tum utili præferunt, aperti sunt, candidi & mi-
sericordes; sua enim innocentia ceteros metiun-
tur. Prodigii sunt & in sumptus effusi; nondum
enim egestatem sunt experti: ad risum & dica-
citatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facile suc-
censent illi quidem, sed non æque parent iræ,
quia, ut scite Horatius, *Lenis albescens animos ca-
pillus, litium & rixæ cupidos protervæ*. Parum
sperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur,
præteritis gaudent, facetos ac ridiculos odere,
solliciti sunt officiorum exactores, ad rem atten-
ti, lentī, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut
se, aut alios delusos meminerunt. Præterea que-
ruli sunt morosique, ut ait Tullius, *in fragili cor-
pore odiosa est omnis offensio*.

Denique verbosi sunt & loquaces, qua dicere
amant. Unde non inscite Cornelius Gallius, seu
potius Maximianus:

Deficit auditor, non deficit ipse loquendo,

O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob
egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde
compensant.

Vi-

(a) Tardus ad bene sperandum ob timiditatem, ait
Aristoteles; vel, ut alii malunt, spem vita lon-
gum habens.

Virilis ætas senectutem inter & adolescentiam interjecta, ac ita quodam quasi confinio posita utriusque virtutum, vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans, senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est sobriaque. Juventus nimis credula est, senectus nimis suspiciosa, virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus quærit honestum potius quam utile, senectus utile magis quam honestum; virilis ætas, honestum simul & utile.

Puerilis denique ætas effervescit facile; mutatur in horas: magnam habet indolem ad virtutem, gloriæ honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus: *Quanta sunt puerorum decertantium studia! ut illi efferuntur lætitia cum vicerint! ut se accessari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint!*

S. III. De moribus Nobilium, Divitum Plebejorum.

Quinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris ac gloriæ vel maxime studiosi, & si Apulejana voce uti fas est, sunt in primis honoripetæ. Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illique Consulatum invidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperime consecuti, contumeliosi ferre sunt ac superbi. Nempe facile sibi persuadent præstare se ceteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnis. Præterea solent mollitie luxuque diffuere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscæna pecunia mores

Intulit, & turpi frugerunt sæcula luxu

Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero: cum de T. Roscio ait, *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut sit, insolens in aliena;* & Maro, cum ait de Numano: *Vociferans, tumidusque novo præcordia regno.*

Qui

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scite pingunt Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt, *plebem esse belluam multorum capitum... pluma & vento mobiliorem esse... opinione duci magis quam veritate... ire quo itur, non quo eundum est... privatis commodis servire potius quam publicæ vel honestati, vel cupiditati... cupidam esse rerum novarum... denique pessimi argumentum in hanc esse.*

De variis Reipublicæ formis.

Neque vero in deliberatione satis est ætatis & conditionis cujusque indolem ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia (a) politiæ forma, solent maxime variare. Aliter igitur agendum apud Gallos Hispanosque & (b) Lusitanos, quibus Rex unus summo cum imperio præest: aliter apud (c) Helvetios, Batavosque ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus communem utilitatem spectans.

Quid est Aristocratia?

R. Est Optimatum imperium, cujusmodi est apud Venetos. Quod si Optimates illi paucisint, & propriæ, non vero publicæ serviant utilitati, vocabitur *Oligarchia*.

Quid est Democratia?

R. Est imperium populi, cujusmodi fermè est apud Helvetios. Quod si plebs infima dominetur, vocabitur *Ochlocratia*. Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cum sine rege ceterisque magistratibus fluctuat labefactum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accurate cognoscas, & illorum germanam indolem perspectissimam habebis ut possis ad illam sermonem accommodare, ut monet Horatius: Intererit multum (d) Davusne loquatur, an herus: Colchus, an Assyrius, Thebis nutritus, an Argis:

Quæ-

(a) Reipublicæ.

(b) Portugesi.

(c) Svizzeti, ed Olandesi.

(d) Davus persona comica, & nomen servi...

! *Quenam igitur est variarum Europæ Gentium indoles?*

R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, precipites, longe spei impacientes, faciles ad obliviscendas injurias æque ac benefacta, acribus iniitiis, injurioso fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores; unde jure dictum est, *Nullum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hostes, inquit Scaliger (a). Belgæ Batavique medium ferme tenent Gallos inter atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantes; vile ministerium, etiamsi spes magna affulgeat, aversantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excelsæ ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperio populos, Romane, memento,
Hæ tibi erunt artes:

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare; Moscovitæ contra fraudulentæ, &c. Longum esset cetera persequi. Plura qui volet adeat quæ ingeniose & eleganter de præcipuis gentibus disseruit Joannes Barclajus in (b) icone animorum cap. 3. & sex proximè sequentibus. Adeat item (c) Calvidii Læti Callipædiam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium mores & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, quia iis fidem habere solemus, inquit Tullius libro de Officiis; quos plus intelligere ac videre, quam nos arbitramur. 2. Probitas, quia quo quis versutior & callidior, hoc inuisior & suspectior, destructa opinione probitatis, ait idem Tullius; & si quem, licet peritum ac prudentemque ceteroqui, ful-

(a) Ital. *Fiamminghi ed Olandesi.*

(b) Ital. *Pittura, Immagine!*

(c) *Verum nomen, Claudius Quilletussa. Medicus Gallus, vixit sæculo proximè elapso.*

taceam tamen, & sui potius amantem credamus, quam nostri, ejus consilium penitus aversabimur.

3. Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maxime prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimetur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. Quare ad- vola: expedita erunt omnia, si te habebq.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fines ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Suasione?

R. Hoc differt, quod suademus ratione & consilio, hortamur veromotu atque impulsu. Unde Suasio proprie pertinet ad intellectum; Adhortatio vero pertinet ad affectum. Suasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio vero inflamat, ac propterea plus habet caloris. Suasio facit, ut scias quid factu sit opus; Hortatio facit, ut vellis ausis, illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subjicere auditorum animis, illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio vero conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis, 1. Spem & fiduciam 2. Amorem & desiderium rei quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices; Ut enim observat Tullius in excitando & in acuendo plurimum vale, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflamat Mnestheus apud Virg. Æneid. 5.

At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus. Nunc nunc insurgite remis,
Hectorii socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animo, quibus in Gætulis syrtibus usi,
Junioque mari, (a) Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus; neque vincere
certo:

Quam-

(a) Malea promontorium in mare procurrens, quod periculosam reddit navigationem.

(Quamquam ob!) sed superent quibus hoc. Neptune, dedisti.

Extremos pudeat redisse. Hoc vincere, cives, Et prohibete nefas. . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam undique adscissam Sugdianorum petram, quæ in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimaxes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites. 1910

Vobiscum, ô juvenes, & mei æquales, urbium invictarum ante munimenta superavi: montium juga petenni nive obruta emensus sum: argustias Ciliciæ intravi: Indiæ, sine lassitudine, vim frigoris sum perpressus: & mei documenta vobis dei, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident; cetera negligunt nullæ vigilæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si sollemniter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. Nilhil tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. Experiendo quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cum ceperitis, candidis bellis signum mihi dabit: Ego copiis admotis, hostem in nos a vobis convertam. Præmium erit ei qui primus occupaverit verticem (a) talenta decem: uno minus accipiet, qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intueri meam, quam voluntatem.

Dehortationis vero luculentissimum exemplum habes apud Livium, lib. 22. in oratione Calpurnii civis Campani: quæ filium suum Perollam ab Hannibalis cæde dehortatur.

Dehortatio.

Per ego te, filii, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor quæsoque, ne ante oculos patris facere & patri omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est, dexteras dextræ jungentes, fidem obstrinximus ut sacratis de mentis (b) esse-

(a) *Talentum Atticum respondet Realibus, seu julii Romanis 6600.*

(b) *Ita genuina lectio, pro ederemus.*

mus. Digressi à colloquio, extemplò in eum armamur. Surgis in hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es: eam ipsam melisam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Hannibalem? Quid illa turba tot (a) libertorum servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ torpescentes in amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus R. tu sustinebis? Et si auxilia desunt, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi transigendusque est. De-terreri hic sine te potius, quam illi vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V De Concitatione, & Conciliatione.

Quid est Concitatio?

Q. R. Est virulentum quoddam orationis genus quo multitudinis præsertim animi, veluti quoddam seditiõibus flabello, concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait fuisse in castris Percennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum & procacem, qui militionum seditionem conficere conatus est hac artificiosissima concione: Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis in modum servorum obedirent? quam ausuros ex-ponere remedia, nisi novum? Nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragenâ stipendiâ senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore toleret. Ne dimissis quidem finem esse militia, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: & paulo post; Denique in diem assibus animam & corpus aestimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, & vacationem, munerum redimi; ac Hercules verba, & vulnera, duram biemen, exercitas ætatis, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.

Concitationi opponitur conciliatio, qua vel nobis

(a) Melius quam liberorum, ut vulgo legitur.

bis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum comapescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipuæ Commendationis partes?

R. Tres 1. Causas Commendationis exponemus, idque modestè & verecundè; ut quot bene quis de nobis, aut de nostris meritis sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti; quod perspectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus. &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. 1. 1.

Qualem commendes etiam atque etiam aspice: ne mox

Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem & præclaras animis dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causa commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus atque optestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus: quem rogamus, humanitate defidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus nomine, omne grati ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & oblique commendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium velle, sed orare solum, ut proprius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utriusque artificium paucis complexus est Servius, ubi Junionis ad Æolum orationem enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit quot peti-

tur.

tur. 2. Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: Hoc est ut si majora dari non possunt, minoribus certe contenti videamur. 4. Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in Junonis petitione 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse: *Æola* (namque tibi Divum Pater, atque hominum Rex.

Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.

3. Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est:

*Incute vim ventis, submersasque obrue puppes
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.*

4. Beneficii præmium pollicetur, *Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.
Quarum quæ forma pulcherrima, Deiopejam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.*

Quam plurima etiam petitionum exempla supeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Lucejum, quæ est 12. libri 5. ad familiares, qua Lucejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea litteris quam primum vellit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me tecum...*

§. VIII. De Consolatione.

Consolator, vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautius & molius erit agendum: amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quodam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur: Æqualis pro communis amicitiae jure facere se dicet: Major aget liberius, adeo ut, si quis immoderatus dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter & amice.

Scite omnino argumentum illud tractat Scaliger libro v. de Arte Poetica, cap. 123. *Consolator, inquit, aut est major aut æqualis. Magnitudinem intelligo aut imperio, aut dignitate, aut sapientia, aut ætate. Aliter enim consolabitur Nasoem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectet ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si pater filium Ciceronem Pompejus Opibus ut si e plebe quempiam clientem suum Crassus Sapientia, quem-*

admodum Polybium, aut matrem Seneca. De ætate non opus est exempli. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit: Sapiens opponet etiam dispositionem: sententiæ huius crebriores. Minor ostendet affectum: sese id à sapientibus accepisse. Æqualis testabitur amicitiam, ius commune benevolentie.

Si merentis dolor sit adeò gravis, & adeò recens, ut medicinam videatur, respuere; bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus: simulque privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolore, quod ipsum tamen qualecumque merenti solatium debet afferre: quia scilicet

(a) *Levius communia tangunt.*

Altera vero parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur doctrina: virtus animi magnitudo. 3. Inutilitas & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vix, quæ mitiget omnia, juxta illud *Venusini Poetæ.*

Durum, sed levius fit patientia

Quidquid corrigere est nefas.

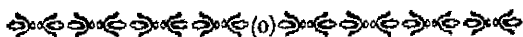
5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere: 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, ratione consilio mitigare dolorem illum, qui die ipsa ac tempore tandem aliquando defervescent.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species: accusatio nimirum atque defensio, quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hactenus à nobis allata: cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

FINIS LIBRI QUARTI.

AR-

(a) *Claudianus.*

ARTIS RHETORICÆ

LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, sive actio, postrema quidem oratoriæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti, ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes merito & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis gestuumque, pro rerum verborumque varietate, apta confirmatio. Quanta porro sit illius vis & utilitas, docet Tullius, cum ait, infantes, & indisertos homines, actionis dignitate; eloquentiæ sæpe fructum palmamque tulisse, dissertos vero bene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio, *Quædam corporis eloquentia*; & alibi (a) *Sermo corporis* ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad recte pronuntiandum necessariæ?

R. Tres, memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis de cujus vi gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentariis oculos & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit, si reticente commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, ferre de scripto dicebat, ut auctores sunt Suetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripta recitavit, cum sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis senibusque; aliis vero nequaquam.

S. I.

(a) *Ad Brutum.*

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars, definitur à Tullio, *Firma rerum ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

Quid est artificialis Memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum constat locis & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines vero instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse creditur. Ea vero illis qui memoria valent, minimè necessaria est; qui non valent prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto, ediscendis ad verbum ut ait L. Crassus apud Cic. lib. i. de orat. quam plurimis & tuis scriptis & alienis: quod facilius fortasse præstabis, si, ante quam cubitum eas, attente ea, quæ manè voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sanè in arte quo: possis juvari reperio.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore; *neque tam refert qualia sint quæ dicas, quam quomodo dicantur.*

Quanam igitur circa vocem sunt observanda?

R. Tres hasce potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, (a) articulatim & sincere pronuncietur, ita ut integra verba, syllabæque omnes profèrantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si litteras computando anumerares, quod esset molestum ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam, ne volubili quadam præcipiteque celeritate dicendi incitata feratur oratio: sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquot cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc est, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportu-

(a) Ital. *Spiccatamente*.

tune varietur, & ut cumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebro incidens: miseratio & meror flexibile: plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lenē, tenerum, hilaratum metus demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte indignatione constet, voce utendum submissa ac verecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodit, (a) perfricare frontem, & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est, ut feroculum Oratorem jure omnes aversentur. Sed oportet, ut paululum cogitatione quasi defixus moretur; idque tum quod auditores hæc Oratoris cura delectet; tum ut interea ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Uliſes apud Nasonem paulisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat. (b)

. Oculos paulum tellure moratos

Sustulit ad proceres, expectatoque resolvit

Ora sono, neque abest facundis gratiam dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox: ac in narrando quidem, voce utimur aperta simplicique, qualis fere est in sermone familiari. In Confirmatione & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi parva victoria, vox solet esse excitatior, ut ita ostendat Orator, se niti bonitatæ causæ magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiamque collocare.

S. III. De monotonia & cantu.

GRATÆ huic varietati opponitur è diametro unus illæ insulsusque vocis tenor, quem Greci *monotoniam* vocant, & qui non modo dicentem enecat sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor ac venustas deflorescit:

. Ut citharædus

(a) *Mostrarsi sfacciato.*

(b) *Metam. lib. 13.*

Ri-

Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem. inquit Horatius.

Huic, quæ tantopere commendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est si quæris, quam clamosa quædam & uno ferme tenore subsultans nœnia

Qua ratione huic vitio poterit occuri?

R. Huic incommodo remedium adhibebitur, 1. si pueri rebus humilibus ac quotidianis æqualiter & rotundè pronuntiandis assuescant; neque vero statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitus animadvertant. 3. Si interdum vernacula, non illa inflata tragicaque, sed simplicia & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus ac vocis inflexiones effragitent; ut videant quid submisce ac leniter, quid festive, quid atrociter, quid sedate, quid concitatus dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt circa periculum in rebus grandioribus tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea, pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si vero nimium acuta sit continuaque, delicatas ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque & valentissimum lateribus, ita optimum oratorem iudicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem indignetur actionem*, in qua scilicet & clamoræ fauces & vox ululans, & rigidi vultus torbitas, & pedum supplotiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam intemperansque jactatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni vero longe alia mens erat. Aiebat enim venustissime, clamorosos hujusmodi *latratores* verius quam oratores, similes esse claudorum, qui
cum

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (a) Stentorea voce, tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt, nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quam bajulus possit dici citharædus.

§. IV. De Gestu.

Vocem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus, ut ætate commodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est totius corporis motus & confirmatio.*

Quid in Gestu generatim & universe cavendum est?

R. 1. Nihil in illo sit effeminatum & molle, nihil nimis exquisitum, aut elegans: nihil quod affectatam quandam diligentiam, artemque redeat. Monet enim Fabius, actionem non esse delicis nimisque cura molliendam: & comptis illis delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitati contigit. Cum enim gens effeminata, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum symphoniamque saltare docuisset; cum deinde ex umbraculis in solem ac pulverem contra Cratoniatas hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, tubarum & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se & exercitum totum misere perdidērunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra atque aciem forensem prodeunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Ni-

(a) *Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Homero vocatus, vocem uream habens.*

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quedam simplicitas, quam putidiuscula gestus, vocis & habitus affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur 1. Ut status corporis sit celsus & erectus, trunco magis toto virili quadam laterum inflexione sese Orator moderetur. 2. Ne in statuæ morem obrigescat, quasi si vero deglutisset, ut facere aiebat Epictetus. 3. Ne crebis & incompositis corporis commotionibus vehementius agitetur, more furentis Sibyllæ,

... Cui pectus anhelum

Et rabie fera corda tument.

Vitiosum quippe est huc illuc tursitare; quod olim exprobatum fuit Domitio Afro, qui non agere, sed saragere, non illepide dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus Orator multum concursasset in dicendo, facere rogavit eum adversarius Virginii: *Quot demum passuum millia declamasset?* Cassius quoque Severus adversus circumstantes huiusmodi Oratores solebat poscere lineam, quæ inmodicas illorum excursions prohiberet.

Quid in capitis & oris totius conformatione servandum est?

R. 1. Vitiosa est frequentior capitis jactatio (a) Mænadam instar, de quibus Catullus, Carmine de Berecynthia & Athi; Capita Mænades vi jaciunt hederigeræ: aut instar famosæ illius Messaline, de qua Tacitus 11. Annalium. *Ipsa crine fluxo, Thyrsum quatiens, justaque Silius hedera vinctus gerere coturnos jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel annuendonegare: vel capitis in latus inclinatione languorem & aversione indignationem: aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili rigidoque, quod semibarbarum est, ut olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigr. 50.

(b) Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxeæ, Rufus.

Cur id ais? semper saxeus ipse fuit.

3. Ca-

(a) Ital. *Baccanti*. (b) Italice sic verte: *questa statua di Rufo Rhetore, s' ille è di sasso, è lo stesso Rufo.*

3. Capite utemur non demisso, & (a) obstipo, vel in cervicem reflexo, sed recto potius celsoque, quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ ac arrogantiæ videatur; & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctum, mœrorem, pœnitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbelle significare.

Sed in ore, vultuque & oculis sunt omnia. Animi enim imago quædam vultus est, & oculi sunt indices. Quapropter pro rerum natura, vultum indues modo hilarem, modò mœstum; nunc blandum, nunc minacem. Ita Horatius:

Tristia mœstum

Vultum verba decent: iratum pleua minarum:

Ludentem lasciva: severum seria dictu.

Frons exporrecta diffusaque hilaritatis indicium est: contra vero severitas indicatur fronte corrugata (b), caperataque, & superciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem: *Altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio respondit...* & pro Sextio: *Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio, tanquam Rhadamantibus, ille niti videretur.* Hinc etiam Petronius Arbiter:

Quid me expectatis constricta fronte Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si forte libellos,

Terrarum dominum pone supercillium.

Orantem, & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in cælum sublatis, ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra:

Ad cælum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere aversantis est, vel fastidientis, vel negantis. Sic misera Didonis umbra, conspecto apud inferos Ænea:

Ille solo fixos oculos aversa tenebat.

Oculi clausi meditantem & cogitantem animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione stupent. Unde Æneid. 2.

Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque significant. Sic Andromache Æneid. 3.

De-

(a) Ital. *Piegato*, e cascante sul mento.

(b) Ital. *Aggrinzita*.

Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.

Qua in brachii moderatione seiiciendum?

R. Brachia nec deorsum incon. posita pendeant nec immodice proiciantur; nisi affectu vehementiori. Brachium extensum ac porrectum, potentiam, & auctoritatem, & robur arguit. Contra vero continere ac cohibere brachium, est pudoris ac verecundiæ. Unde Tullius pro Cælio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium roga constitutus, ut exercitatione ludoque curpestri tunicati (a) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque præcepitur?

R. *Manus*, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quod motus habeant, inquit Fabius, . . . Nam ceteræ partes loquentem adjuvant: hæ, prope est ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? fellicemur? vocamus, dimittimus? minamur? abominamur? timeamus? interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Circa manus autem certæ quædam sunt ac definitæ leges, quas sequi oportebit.

1. Manus in Exordio non solet extendi. Ars ubi paulum effervescere cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.

2. Pectori manus admovetur, cum de se ipso quis loquitur: at cum alloquitur alium, ad illum extenditur.

3. *Manus sinistra numquam solam gestum facit*, inquit Fabius, *dextra se frequenter accomodat*; sive in digitos argumenta digerimus, causamque, ut olim Hortensius consueverat, partimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infelicitè imitantur) sive adversas palmas, quasi repellendo & repudiando, obijcimus.

4. Solæcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui celum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Ad-

(a) Alii legunt *uteremur*.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret.* Et ad Cæsarem, Epist. lib. 7. *Sustulimus manus ego & Balbus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni (a), salapusium disertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in Satyris:

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Majestate manus.

Lucanus etiam Libro 1. de Cæsare.

. Tumultum

Composuit vultu; dextraque silentia jussit.

8. Manus ori admota tacentis & silentium suadentis habitus est: *Digito compece libellum*, inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Aegyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodièque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere, præterquam in summis affectibus.

10. Pectus ferire, aut femur, prope scenicum est.

11. Manus optimè à sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum ait Cicero, ne nimis sint digitorum argutiæ, neve immodica sit illorum gesticulatio, quo vitio laboravit summus Orator Hortensius. *Cum enim*, inquit Aulus Gellius, *manus ejus, inter agendum, essent argutæ admodum & gestuosæ, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est, multaue in eum quasi in bistrionem, in ipsis causis atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quæ hactenus diximus, Oratoris virtute, cura & labore comparari posse liquet.

(a) *Salapusius nomen compositum ex sal & pulsus sive pusio, quasi dicas: pusio plenus salis & facit iarum, quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.*

quet mirabili Demosthenis exemplo, qui cum (a) primam artis suæ litteram dicere nequiret, studio & exercitatione perfecit, ut planissime diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum arduorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus: cui scilicet plûs multo quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

FINIS LIBRI QUINTI.

INSTITUTIONUM POETICARUM,

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCIO.

LIBER PRIMUS.

DE POESI SPECTATA UNIVERSE.

M. **C**UM in omni re, quæ in quæ-
tionem venit, debeat attendi
primum quid sit, deindè quæ sint ejus
affectiones, ideò Poeseos definitio pro-
ferenda: tum de materia illius, forma,
ornatu, causa, efficiente, fine, ac di-
visione disputandum.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poeseos.

D. *Quid est Poeseos?*

M. **Q** 1. Si vocis vim ac potestatem quæras.
Poesis nomen habet, quod est facere, seu finge-
re; unde ars faciendi, seu fingendi; & Poeta, id
est, Fictor, seu effector: quod Fabula, quam
textit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si rei significationem spectes, Poesis modò
dicitur Ars Poëtica: modò dicitur opus aliquod
ex arte elaboratum. Juxta primam vocis accep-
tio-

tionem poesis est *Ars recte conficiendi Poematis*; sive Collectio præceptorum in unum & eundem finem certo tendentium, nimirum ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur Usus & Praxis illorum præceptorum; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.

D. *Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?*

M. *Definitur Ars imitandi Actiones humanas, seu imitatio humanarum Actionum cum fictione.*

D. *Imitatur reipsa omnis Poesis humanas Actiones?*

M. *Imitatur utique. De præcipuis Poematis non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poemata ad humanas Actiones suo modo referri primario, & per se, suis locis patebit inferius.*

D. *Cûr potius humanas Actiones imitatur Poesis, quam mores?*

M. Ratio hæc petitur ex Philosopho (a): Cum sit Poesis omnis Politicæ & Civilis Disciplinæ pars; civilis autem disciplina habeat pro fine Civium felicitatem; hunc certe finem Poesi præstitutum esse necesse est. Jam vero cum felicitas sit in Actione, juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; plane sequitur, ut quemadmodum Civilis Disciplina, sic & Poesis non tam ad mores referatur, quam ad Actiones, easque primario & per se imitetur.

D. *Nûm Poesi tam necessaria addicta est fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?*

M. Plane dicendum est; ita censet Aristoteles, (b) ejusque Interpretes, qui vim eandem ac dignitatem in Poesi tribuunt Fictioni, quam animæ concedunt in homine. Cum autem sublata anima nullus sit homo; sic, nec sublata fictione potest esse nulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi Auctores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus libro de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta dicendus is, qui sine fictione, sicut qui sine metro scripserit. Ratio patebit utriusque cap. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabellæ veniat, exponetur.

CA-

(a) *Poet. cap. 4. (b) Cap. 4.*

CAPUT II.

De Materia Poeseos.

D. *Quæ est Materia Poeseos?*

M. Est id omne, de quo tractat Poesis.

D. *Quotuplex ex illa Materia?*

M. Duplex, una remota, altera proxima.

D. *Quænam est materia remota?*

M. Tam longe, lateque diffusam Poeticæ, quam Oratoriæ Facultati Materiam assignat Tullius (a), cui Poeta cum Oratore in hoc idem est; nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.

D. *Quænam est Materia proxima Poeseos?*

M. Sunt Actiones humanæ, prout potuere, vel debuere geri.

D. *Numquid debent esse vera, quæ in Poeseos materiam assumuntur à Poeta?*

M. Tenetur aliquando Poeta ea dicere, quæ verè contingerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poetices, Poesis, & Poema artem faciendi, effectiorem, effectumque significant, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poeta debeat; immo in Epopœia, Tragœdia, atque etiam in aliis minoribus Poematis, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epitaphia, &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnifice aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comœdia, aliisque Poematis bene multis, atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligenter, ut quæ proferuntur, sive vera, sive falsa, ea sint omnino verisimilia.

D. *Quid vocas verisimile?*

M. Est id quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certe potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

D. *Itane sunt verisimilia, quæ Virgilius narrat de descensu Ænææ ad inferos, de mutatione Navium in Nymphas marinas, aliisque hujusmodi?*

M. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus,

(a) *l. De Orat.*

bus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur.

C A P U T I I I.

De Forma Poeseos.

D. *Quæ est forma Poeseos?*

M. *Est Fictio, seu Fabula.* Cum enim Poetica sit ars tingendi, ut vox ipsa sonat, debet certe Fictio sic naturam poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat: quomodo Forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiam sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam plane dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. *Quid est illa fictio, seu Fabula?*

M. Non una est, eademque vocis illius notio. 1. Significat sermonem quemdam mere fictitium, quale sunt *Æsopica colloquia bestiarum*, & inania quædam *Ethnicorum commenta*. 2. Usurpatur à Philosopho pro actione ipsa & materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poematis, sive, ut loquitur, pro constitutione rerum, & Compositione in Poemate.

D. *Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poeseos?*

M. Juxta postremam hanc vocis acceptionem, Nam eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis Artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quædam Dispositio & Compositio universe dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia: & artificiosa auri dispositio est ultima Statuæ forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam; quo non semel usus est Aristoteles. Pingatur v. gr. Socrates 1. *Picturæ materies* est Socrates, qui pingi debet: is materiam repræsentat Poeseos. 2. *Corporis descriptio* cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione est forma: & hæc Fabulæ comparatur. 3. *Colorum varietas* & temperatio est ornatus picturæ, & cum Fabulæ ornamentis rite potest conferri. Recte itaque pernuuntiavit Aristoteles (a):

Definitio Fabulam esse Compositionem rerum.

D.

(a) *Lib. 6. cap. 4.*

D. Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio, & Structura Poematis?

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universe Horatius (a), atque etiam in majoribus Poematis magnificam; nec vult Poetam dici posse illum, qui talem Formam Materiae non induxerit:

Neque enim concludere versum

Dixcris esse satis; neque si quis scribat, uti nos,

Sermoni propria, putes hunc esse Poetam.

Ingenium cui sit, cui mens diviniore atque os

Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

2. Hæc Structura, ut de illa aliquid magis distincte, singillatimque statuamus, complectitur varia, quæ à Philosopho appellantur, Fabulæ ornamenta, Peripetia, Agnitiones, Episodia, Machinas, graphicam Morum expresionem, Sententias, accuratam dictionem, Numerum Poeticum, aliaque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeo ut nulla sit Fictio, quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. Quæ Poemata, aut hæc omnia, aut aliqua saltem sibi vindicant Fabulæ ornamenta?

M. In sublimioribus Poematis frequentius, parcius in humilioribus sunt usurpanda. Sic Epicum Poema, Tragicumque eo omni ornatu debet splendere: aliquo nitere debent minora Poemata, vel quæ ne genere heroico sunt posita, ut Adhortationes, Laudationes, &c. vel quæ suapte natura simpliciores, minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verum quæ Fictio cuique illorum, qui cultus, ornatusque conveniat, exponetur commodius suis locis, cum de singulis agetur Poematum generibus.

D. Licetne in poesi adhibere Fictionem, quatenus vox illa aliquid mere fictitium sonat?

M. Sane licet 1. Nihil opus est in majoribus Poematis esse usquequaque vera, quæ in Peripetiis, Episodiis, Machinis, &c. proferuntur.

2. Placent maximè quæ à veteribus sæpe, recensioribusque Poetis in Poemate Epico, Tragico, Comico, Lucolico etiam, & Satyrico Fictitiæ inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus in-

(a) *Sat. 4.*

animis spiritus, mutis vox tribuitur; ut cum Roma Gallia, Africa, loquentes inducuntur; vel cum Scientiæ, Artes, in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quam in profanis, ejusmodi Fictionis locus, ut evicit manifestissime in suo opere vere aureo de Poemate Frinzonius (a), cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderetur prudentia Fictionis, ne quid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum afferatur.

Ex dictis collige 1. Poetæ perinde esse, vera ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi forte in aliquibus Poematis, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies, quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Collige 2. quam malè jubeantur è Parnaso exulare Poetæ, qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine Fabulam non scripsisse dicuntur; quasi vero ipse Virgilius in suo opere absolutissimo Georgicon Poeta non sit appellandus cum vera dixerit, sed splendide, sed artificiosè, sed poeticè, adeoque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum propriè dicendum Poetam, qui tenuiter ac jejune, servata dumtaxat legitima syllabarum, pedumque dimensione, rem tractavit; eumque versificatorem appellandum, quod sine Fictione poetica scripserit: quæ ut minimum requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ delibatum, versuque exornatum.

D. *Quæ sunt pro ornamento fictionis, seu fabulæ?*

M. Septem enumerantur ab Aristotele, Peripetia, Anagnorisis, Episodiam, Machina, Mores, Sententia, Dictio, de quibus omnibus singillatim agendum est.

C A P U T IV.

De Peripetia.

D. *Quid est Peripetia?*

M. Peripetia ac incido, nihil aliud est, ut vox indicat; quam rerum in statum contrarium lap-

(a) *Lib. 1.*

lapsus: quapropter definitur ab Aristotele (a), *Eorum quæ aguntur, Mutatio in contrarium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa.

D. *Da exemplum utriusque Peripetiæ?*

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit, timoremque excutit: unde efficiuntur illi vere fortunati.

Adversæ vero mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Œdipum rogatæ Thebanorum regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybii regis ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuît Œdipus, ne forte, quod oraculum præcinerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybii demortui uxorem; periculum subiret. Dat operam Nuntium, ut hoc eum metu liberet: sed simul ea refert, unde cognoscit Œdipus impletum jam fuisse Oraculum, & matrem Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Lajum à se fuisse interfec-tum, atque hinc tantum concipit mœrorem, ut vagus, & exsul effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam proinde prolapsus calamitatem.

D. *Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetiæ formam requisitæ?*

M. Tres assignantur. Prima est, ut sit magna illa mutatio rerum ferme omnium fortunarumque sive ex felici statu ad infelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repente lætitiæ, vel terro-
rori lætitia ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam perceptionem peccant in primis Romantiorum Auctores, qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, dumtaxat captant delicias: nec fidem facere curant, modò lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes eximiam Peripetiæ formam apud Virgilium (b), ubi Trojanis in Italiam ap-pulsis cum fauste omnia, atque ex sententia ce-derent, demissis à Latino rege cum bonis ver-
bis,

(a) *Cap. 9. Poet.* (b) *Æneid. lib. 7.*

bis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitavit.

CAPUT V.

De Anagnorisi.

D. *Quid est Anagnorisis?*

M. *Anagnorisis*, latine *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (a) *ex ignorantia in cognitionem mutatio*, id est personarum *Agnitio*, ex qua amicitia oritur, vel inimicitia inter eos, qui felices esse debent, vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulæ ornamentum. 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

D. *Da Exemplum Agnitionis?*

M. Orestes Iphigeniæ frater ad aram mactandus præsentem sororem, quam non agnoscebat, ait simili fato perire se, ac sororem, quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit: inito deinde inter se consilio, aufugiant, & morti se Orestes, & fœdo hominis immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. *Quotuplex est Agnitio?*

M. *Duplex*, una dicitur *simplex*, duplex altera: ut si in allato modo exemplo Iphigenia tantum agnoscat Orestem, *simplex* erit, si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam, *duplex* erit agnitio.

D. *Utra præstat alteri?*

M. Sane duplex, atque illa in primis magni facienda est, quæ admixtam habet *Peripetiam*. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continet *Agnitionem*, & mirabilem *Peripetiam*.

Varias *Agnitionum* species sive modos late persequitur ex Philosopho Daniel Heinsius libro de Tragediæ constitutione (b).

CA-

(a) *Cap. 9. Poet.*

(b) *Cap. 6.*

C A P U T. V I.

De Episodio.

D. *Quid est Episodium?*

M. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in Carminis Fabulam : cum idem sonet atque adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia*, apta & necessaria quodammodo connexionem cum *Actione primaria conjuncta*.

D. *Explica, quæso, singulas voces.*

M. 1. Dicitur Actio, neque enim Descriptiones, Comparationes, & Narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in *Æneid.* v. gr. non est Episodium : sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. *Æneæ* peregrinatio ex omnium sententia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2. Dicitur Actio adjectitia, qua voce secernitur ab Actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet Episodium, sine quo potest esse Actio primaria. Sic potuit *Æneas* Italiæ applicare. *Tur-* numque vincere, omissa excidit Trojani narratione, item & præterita errorum suorum expositione : quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio aptè conjuncta cum Actione primaria: ut neque petita longius, neque affectata studiosius, neque contorta violentius esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur, ut necessitate aliqua cum primaria Actione conectatur : ut iudicetur, sic esse cum Actione illa commitendum Episodium, ut siue aliqua culpa præteriri non posse videatur. Numquid debuit v. g. *Virgil.* qui *Arma virumque* canebat Trojæ qui primus ab oris Italiæ fato profugus, *Lavinæque* venit litora, suo operi Trojæ incendium non intexere? num debuit hoc in aula Didonis sileret : quod jam per totum orbem fama vulgaverat? quid potuit ipsa Dido de iis suum hospitem interrogare, quorum pars magna fuerat? qui vero potuit *Æneas* Regina de se quam optimè meritæ, præsertim roganti, narrationem hanc denegare? Debet itaque semper sub-

es-

esse causa aliqua Episodia attexendi, quamquam non ubique par esse debeat.

D. *Anumquid Philosophus damniat Episodia, cum ait, (a) nihil esse insulsius Actionibus Episodicis?*

M. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessario cum Fabula conjuncta sunt; quæ certe eo nomine sunt rejicienda, quamvis habeant aliunde admirabilitatis, quod parum ad rem aut nihil faciunt.

CAPUT VI I.

De Machina.

D. *Quid est Machina?*

M. 1. Si vim vocis quæras, Machina dicitur in Poesi quodcumque auxilium extraordinariè collatum. Nam cum Deos Tragædi tamquam è cælo delapsos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibita Machina, auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *actio, vel actionis modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.*

D. *Explica singulas voces?*

M. 1. Dicitur *Actio*. Sic apud Homerum, irato Achille, miles discessum parabat; retinendus tamen erat: in Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur *vel actionis modus*, cum videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior*. Ecquid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? recte itaque monet Horatius: (b)

Nec Deus inter sit, nisi dignus vindice nodus incideret. Homerum certe reprehendit Aristoteles, quod Minervam è cælo deduxerit miles ut moraretur: quod opera; consilioque viri prudentis effici potuisset.

D.

(a) Cap. 8. Poet. (b) In Arte Poet.

D. *Quandonam igitur adhibenda est Machina?*

M. Cum opus est sciri aliquid, v. g. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit; aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat; tunc enim licet ad Superiorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico & Tragico.

C A P U T V I I I.

De Moribus.

D. *Quid intelligis per Mores ornanda Fabula servientes?*

M. Quod Græci, Latini Mores dixerunt: quia voce non tam mores, quam eorum proprietas, & cujusque indoles, & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habitum, affectum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. g. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperatus: ex affectibus, amans, iratus: ex natione Græcus, Romanus: ex ætate, puer, juvenis, vir, senex: ex fortuna, victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius.

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

D. *Quales debent in Poesi mores exhiberi?*

M. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æquabilis tenoris.

D. *Quomodo mores bonos explicat Poeta?*

M. Si mores illos efringat qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent; eoque revocet pravos mores, si quos exhibere necesse sit: (a) Ita fit mentis in Æneide Sinonidis, & Mezentii, quod majoris sunt odio, execrationeque eorum mores pessimi. Cum enim sit ille præstitutus omni poesi finis, ut mores jucundè instituat: sanè liquet à suo fine plane aberrare Poetam, qui malos mores in sum opus de industria velit inducere, ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accuratè depingi, minimè vero omnium in Heroe.

D.

(a) *Arist. 1. cap. 2.*

D. *Quomodo describit Poeta Mores Convenientes?*

M. Quando virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit; & sic feminæ non tribuit fortitudinem, quæ congruat Achilli, aut prudentiam, quæ sit propria Nestoris.

D. *Quomodo Mores erunt aquabilis tenoris?*

M. Si sic affingantur, ut non discrepet aliquis à seipso. Ajax certe discreparet, v. g. si mores primum Ajacis, ac post paulo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

*Si quid inexpertum scena cominitis, & audes
Personam formare novam, servetur ad imum
Qualis ab incæpto præcesserit, & sibi constet.*

C A P U T I X.

De Sententia.

D. *Quid est Sententia?*

M. *Q* Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, (a) cui 1. Sententia dicitur *Gnomen*: estque pronuntiatum aliquod de re aliqua universe. 2. Dicitur *Dianœa*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat cum naturam rei, tum eas quæ ipse congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent, dissolvere quæ nexa sunt, motus animorum ciere, augere quæ sunt exigua, & quæ grandia minuere. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet Sententia, nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hic agamus: cum tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in sententiam inquirere.

D. *Quomodo definitur eo sensu accepta Sententia?*

M. Est *simplex pronuntiatum universe de vita recte informanda*. Hinc patet triplicem esse Sententia dotem. 1. Esse unam. 2. Dici universe. 3. Esse moratam.

D. *Quomodo erit una, simplexque Sententia?*

M. Si non diffundatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*: sic explicari ac dilatari, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ; adhiberentur similitudines, comparationesque; unde non tam una aliqua, quam plures existerent Sententiæ.

D.

(a) *Lib. 2. Rhetor. sap. 4. & 15. Poet.*

D. *Quomodo erit universe dicta?*

M. Si libera sit, ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis, quæ res afficiunt singulares. Talis est hæc Horatii: *dulce & decorum est pro patria mori.*

D. *Quomodo erit morata?*

M. Si victam recte informet. Talis est allata jam Sententia, qua pietas erga patriam si prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda.

D. *Quodnam est discrimen Sententiam inter & acute dictum?*

M. Sententia pugna caret & conflictu: acute dictum vero totum est in eo conflictu. Exempla subijcio de Sententia pura, de acute dicto puro, & utroque mixto.

Sententia pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam (a).

Cogi qui potest, nescit neri.

Acute dictum puta est contentio sine Sententia, tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ (b).

Ille tot regum parens

*Caret sepulchro Priamus, & flamma indiget,
Ardeute Troja.*

Sententia mixta est, cui annexa est contentio; tale est illud: *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.* Seposita enim contentione, viget tamen Sententiæ vis, & dignitas; idemque est ac si diceretur: *Avarus nemo dives.*

C A P U T X.

De Dictione.

D. *Quid est Dictio?*

M. *Q* Dictio (c) universe describi potest dicendi ratio, quæ animi sensus declarat, quo demum cumque modo id fiat. Atque hac latius patentis notione Dictio omnis, sive Oratoria, sive Poetica, aut alia quæcumque attingitur.

D. *Quenam est igitur Dictio Poetica?*

M. Est illa dicendi ratio, quæ soli Poesi convenit; ac proinde quæ & communes omni Dictioni, & proprias, ubique uni addictas dotes vendicat.

D.

(a) *Her fur.* (b) *Tro.* (c) *Arist. cap. 4. Poet.*

D. *Quæ sunt illæ dotes Dictionis Poeticæ?*

M. Tres vulgò assignantur, ad quas ceteræ omnes faciliè revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas. 3. Numerus.

D. *Quomodò Dictio Poetica erit perspicua?*

M. Cum Dictio poetica, ut quævis alia, ex verbis constet, ac sententiis; ideo & in verbis, & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. *In quo posita est verborum perspicuitas?*

M. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maximè accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis ruderibus effossa: adhibenda quæ versantur in sermone ac consuetudine quotidiana, atque in primis quæ clarissimorum auctorum usu non trita minus, quam splendida, afferenda quæ ejus rei verba sunt de qua loquemur.

D. *Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?*

M. Si neque abrupti pendentisque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non invenientes inducantur periodi: si neque cum dicitur, vel incisim, vel membratim, vel periodice, laboret intricata Dictio. Nam & Poetis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum sententiarumque comprehensiones & clausulæ, tam aperte, quam concinne concludentes.

D. *Fam vero qui cultus, qui splendor convenit poeticæ Dictioni?*

M. A proprio dicendi genere, vulgarique recedendum esse Poetæ statuit Aristoteles (a), cui consensit omnino Horatius: qui ait (b), non satis esse ac Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum præscribere verbis*, & scribere *sermoni propiora*: si desit *os magna sonaturum*. Quamobrem postea posuit:

Idcirco quidam Comædia, necne Poema

Esset quæsiwere, quod acer spiritus, & vis

Nec verbis, nec rebus inest: nisi quod pede certo

Differt sermoni sermo merus.

D. *An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio usurpatur à Poetis?*

M. Cum tria sint apud Poetas, uti apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium,

mis-

(a) Cap. 21. (b) Satyr. 4.

miscentur illa sæpe inter se ; ac temperantur in pluribus Poematis , distinguuntur tamen aliquando , ac plane secernuntur , atque adeo non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue , quæ grande , quæ medium dicendi genus postulent , notabitur inferius , cum varias Poematum attingemus species. Nunc satis fuerit statuere universe hæc vulgarem esse debere poeticam Dictionem , sed sublimem , sed grandem , sed maiestate plenam.

D. Unde comparatur hujus Dictionis maiestas ?

M. Præter ea , quæ diximus , duo insuper ad eam Maiestatem conferunt plurimum. 1. Si appposita , quæ vocant , nomina , sive Epitheta aliquid eximii proferant. Si quæ occurrunt tritæ , ac vulgares loquendi formæ , mutantur in alias exquisitiores , ac reconditiores.

D. Quando apposite nomina , sive Epitheta aliquid eximii præferent ?

M. Si adhibeantur ea , non ut impleatur dumtaxat , sed etiam ut ornentur versus ; si contra quærantur ea , quæ vim ac dignitatem vocibus , quibus attribuuntur , adjiciant.

D. Qui numerus Poeticæ dictioni convenit ?

M. Numerum ab Oratorio longe diversum indicit Aristoteles , qui numerus *metron* græce , latine *dimensio* appellatur.

D. Quid requiritur ad illum Numerum ?

M. Duo requiruntur maxime. 1. Ut religiose servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis , quæ celebrantur , sit in primis accommodatus.

D. Quomodo legitima servabitur pedum dimensio ?

M. Servabitur , 1. Si prosodiæ syllabarum , ac pedum ratio habeatur , quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit , & sine cæsura , qualis est hic Ennianus.

Sparsis hastis longis campus splendet & borret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsulent monosyllaba , ut in hoc Ovidiano.

Si quis , qui , quid agam fortè requirat , erit.

Vel contra grandiorum vocabulorum continuatio non inducatur ; ut enim minutiores voculæ humilitatem , sic grandiora vocabula tumorem in versum inducunt.

D. *Quando numerus rebus ipsis accommodabitur?*

M. Si pedes ita coagmententur, ut verba rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo observandum est, qui numeri ad lætitiā, & celeritatem, qui ad moram, difficultatem, mœrorem & tristitiā, qui vero faciant ad lenitatem, & exempla ponenda in versu, omnium spectatissimo, exametro, locaque adducenda ex Poetarum Principe Virgilio.

D. *Qui numeri valent maxime ad lætitiā & celeritatem?*

M. Valent ad id numeri fluentes, ac liberi, cum ipsa Carmina decurrunt expedita perpetuis, aut frequentioribus Dactylis; raris, aut molliusculis elisionibus.

*Inde ubi clara dedis sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
..... Trepidiusque repente refugit,
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.*

D. *Qui pedes ad moram, difficultatem, mœrorem, tristitiā & majestatem faciunt?*

M. Faciunt ad hoc crebri spondæi, elisiones, verba longiora:

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

Amissum Anchissem flebant, cunctæque profundum Pontum aspectabant flentes.

Illi inter se se magna vi brachia tollunt

In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Item excurret aliquando hypermetrum carmen, & rerum granditatem ipsa syllabarum redundantia demonstrat.

Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque Exiit,

Famque iter emensi, turres ac tecta Latinorum Ardua cernebant Fuvænes.

Exit quoque versus in monosyllabam cum energia insequentibus exemplis. *Procumbit humbos. Mole sua stat. Totū nituntur opum vi. Subse-*
dit aque mons.

D. *Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?*

M. Levisissime fluit alternorum dactylorum & spondeorum contemperatione.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo,
Si-

Sidoniam picto clamidem circumdato limbo.

Neque pedum tantum, sed litterarum etiam ratio habenda est: cum aliæ suavitatem concilient, asperitatem inducant aliæ, quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum *A* nescio qua mollitie carmen exhilarat, quare à sapientissimo Poeta libentissime frequentatur.

*Mollia luteola pinguis macinia caltha,
Vel, mista rubens ubi lilia multa
Alba rosa.*

Potuisset luteolis calthis scribere, & multis rosis. *D* & *I* sonum habent exilem. *V*. Vastitatem sonat: *Vastos volvunt ad litora fluctus. Vorat æquora vertex.* Littera *O* omnium leuissima, maximeque sonora est. *K* carmini affert asperitatem, ideoque dicitur littera canina; hanc sæpius usurpavit Virgilius agens de Cane interorum:

Cerberus hæc ingens latratu regna trisaudi

Personat, aduerso recumbans immanis in antro.

Quam apte dicitur: ergo ægre rastrois terram rimantur. Sed hæc sufficiant, ex quibus capi possit conjectura ceterorum: est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus, ubi metrum rebus aptari debet, ut in versu heroico.

C A P U T XL

De causa efficiente Poeseos.

D. Quæ est causa efficiens Poeseos?

M. Mens Poetæ certis imbuta præceptis, & arte instructa omnem efficit Poesin.

D. Igitur Poetica appellanda est Ars?

M. Sane appellanda est. Quia Poetica est facultas animi, quæ certis quibusdam, & non errantibus præceptis ad finem suum tendit, opusque perfecit: quæ est Artis notio.

D. Non Furor aliquis poeticus, quod ajunt requiritur ad efficiendam poesin?

M. Requiritur utique, si modò benè intelligatur, quid veniat furoris illius nomine.

D. Quid est ille furor?

M. Est quidam impetus vehementior, quo cum impellitur animus, furere dicitur: oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus, quæ undecim numerantur, Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est affari di-

vinitus, ut fabulantur poetæ, hujusmodi furorem; verum cum vehementius solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poetice scribit, & in rei cuiuspiam maxima contentione fertur contemplationem; calorem concipit, vi cuius sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

D. Quandonam opus est illo furore?

M. Nihil opus est illo furore, cum Poeta fabulam instruit suis partibus; nihil, cum aliquid sedate ac considerate in primis canendum est: sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis, &c. commode aliquando accidit ille furor.

D. Utra plus confert ad Poesin Ars, an Natura?

M. Parum certe sine Arce Natura, parum Ars sine Natura conferet. Ars enim sine Natura tristis est & exsucca: Natura sine Arte vasta & inculta. Ita sentit Horatius cum ait:

Natura fieret laudabile Curmen, an Arte.

Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena.

Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sic

Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Qui studet optatam cursu contingere metam,

Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit, &c.

Quare quod vulgò dici solet, nasci poetas, sic intelligendum est, ut multæ dotes à natura requirantur ad poesin, quæ tamen arte debent perfici.

D. Qui fuere poeseos Inventores?

M. De hoc certè nihil afferri potest, Orpheus certè, Linus, Musæus, aut Homerus Inventores Poeseos dicendi non sunt, sed Illustratores, ante quos constat floruisse Poetas.

C A P U T X I I.

De fine Poeseos.

D. Quis est finis Poeseos?

M. Est jucunda morum institutio. Nam eo tendit Poeta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii (a):

Aut prodesse volunt, aut delectare Poetæ,

Aut simul & jucunda, & idonea dicere vitæ.

Et paucis interjectis versibus:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,

Lectorem delectando, pariterque monendo.

(a) *Cap. I.*

D.

D. Explica quæro singulas responsionis vocis.

M. 1. Cum finis sit id, cujus gratia aliquid fit, sitque alius Arti, alius Artifici propositus, non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex; cum possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur, vel ut gratiam alteri reponat, ut vel opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta; ac proinde ad quem suapte natura collimat.

2. Dicitur ille Finis esse *morum institutio*, quia Civilis Felicitas cum ad perfectum Civitatis statum Civiumque felicitatem tota collimet, & ars poetica ad Civilem illam Felicitatem, ut pars illius eximia, pertineat: plane sequitur poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cum autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est poesis, ut hoc modo mores informet; atque etiam cum id commodè obtineatur, actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superius tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3. *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter naturam poeseos, cujus ornatus omnis multas habet delicias. Et sanè debuit in hoc poesis, ut in multis aliis, à Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare, ut austerè & jejunè Philosophia; jucundè vero, ac planè magnificè mores poesis instituat.

D. Nonne fines sibi propositos peculiare, ac diversos habent singula poeseos genera? quomodo igitur poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicitur inferius, sed huic primo fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur: v. gr. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat, ac perferat; sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam alio tendunt Comœdiæ sales ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in sceus habita, evitentur diligentius; sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poeseos genera revocantur, ut patebit clarius ex dicendis inferius.

CAPUT XIII.

De Divisione Poeseos.

D. *Quomodo dividitur Poesis?*

M. Cum Poesis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit; optima erit illa Poeseos divisio, quæ à diverso genere imitationis petetur.

D. *Quotuplex est imitandi genus?*

M. Triplex vulgo assignatur. Nam in poematis vel Poeta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquuis, vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios inducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his imitationis generibus, totidem petuntur genera poeseos.

D. *Qui vocas primum genus?*

M. Narrativum, vel enuntiativum hoc genere continentur: v. gr. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti; ubi semper ipse narrat Virgil.

D. *Qui vocas secundum genus?*

M. Dramaticum, sive activum, quo genere comprehenduntur Tragicæ & Comicæ Fabulæ; item Eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

D. *Qui vocas tertium?*

M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odysea Homeri, Æneis Virgilii, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facillè revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satiræ, aliaque poemata.

D. *Nonne alia est divisio poeseos?*

M. Alia est maxime vulgaris in poemata multum aliundè inter se discrepantia. Celebrantur in primis Epopœia, Tragœdia, Comœdia, Satyra, Elegia, Ode, Epigramma, &c. Unde Poetæ Epici, Tragici, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammaticarii appellati: de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematis deinceps agendum erit.

2. Dicitur *Actionis imitatio*, quia actiones humanæ sunt materia poeseos, ut supra docuimus (a).

3. Dicitur *Actionis unius, totius veræ, verisimilis, illustris, felicis, & à nobilis persona profectæ*, quibus verbis designatur materia Poematis epici; ratione cujus partim convenit cum illis Poematibus, partim ab iisdem diserepat, puta à Comœdia, cujus materia est Actio vulgaris, & plerumque obscura.

4. Dicitur *imitatio actionis narratione Dramaticæ insignis*, eo sensu, ut nec Poeta semper ipse narret, sed personas loquentes, agentesve sæpe etiam inducat; quod jucundius multo vitæ rite instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

5. Dicitur hæc imitatio *versu Hexametro exornata*: quod necessario illud requiratur ad Epicum Carmen, juxta illud Horatii:

*Res gestæ Regumque, Ducumque & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.*

6. Dicitur *imitatio Actionis, quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet*: quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Ad id enim illa instituta est, ut omnium animus, sed Principum præsertim ad præclara facta accendat; ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quamdam actionem, de qua in capite proxima consequenti.

CAPUT II.

De materia Epopœjæ.

D. *Quæ est materia Epopœjæ?*

M. Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera verisimilis, illustris, ac felix.

D. *Quare debet esse Actio personæ nobilis?*

M. Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certè proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum. Certum est autem quod sibi laudi vertet Principes, non plebejas, aut obscuras personas, sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus v. g. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem; imitationemque rapiat.

D.

(a) *Lib. I. cap. 2.*

D. *Quam vocas Heroem?*

M. Antiqui fabulantur Heroas esse quoddam genus Deos inter & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achilem, & Æneam: vel ex Deo & muliere mortali, ut Herculem. Jam vero Heros virum extraordinarium sonat: in quem tria hæc maxime dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma, ac laborum patiens. 2. Animus, præsens, erectus, & robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia: qua qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videtur.

§. 1. Actio Feminae in materia Epopœjæ.

D. *[Tane Actio Epopœjæ debet esse Herois, ut non possit esse Feminae, quæ dicatur Heroïna?*

M. Actionem Feminae esse posse materiam Epopœjæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis ratione subjiçio.

Qui affirmant, ajunt, 1. non obesse Feminae animum, qui virili similis est, ejusdemque naturæ: huic posse esse armorum usum; atque etiam Feminas aliquando & corporis firmitate, & laborum patientia viris præcellere. 2. Feminae actionem esse sæpe materiam Tragœdia; quidni & Epopœjæ? 3. Feminae actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes, quibus turpe sit ea non posse agere, quæ Femina gesserit. 4. Feminas à præstantissimis Poetis inductas esse in Epopœjam, & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam, puta Chlorindam à Tasso, à Virgilio Camillam. 6. Excitari à Deo posse Heroïnam quamdam, cui belli alicujus summa committatur; quæ habeat omnes Herois dotes, nullos habeat sexus defectus.

Qui vero negant actionem feminae esse posse materiam Epopœjæ, respondent. 1. Animorum quidem sexum esse nullum: at femineum corpus esse imbecillius, cujus contagione languet animus neque rebus bellicis perfecte tractandis idoneas esse feminas, quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit: arma vero, & ea, quæ non modo extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est, viris concedit.

Reponunt 2. Actionem feminae convenire Tra-

gædiæ, non item Epopœjæ; quia finis hic est Tragediæ, ut excitentur, purgenturque quidam animi affectus, qui finis tam facile obtinetur, sive viri, sive feminae celebretur actio. At Epopœjæ cum sit ille finis, ut ad ardua quæque, & præclara facta accendat Viros Principes, huic rei imparem esse feminae actionem: unde

Negant 3. Actionem feminae talem esse posse, quam velint Viri Principes imitari. Esto possit illa feminae actio incitare Viros Principes ad arduum aliquod suscipiendum: sed actione illi feminea movebuntur tamquam argumento, quod vocant à *minori ad majus*: quod turpe sit viro, maxime Principi, illud non agredi, quod femina fortiter gesserit: at enim non erit hæc actio exemplaris loco, quod sibi proponat Vir Princeps imitandum.

Observant 4. Nullam unquam feminae actionem à præstantissimis poetis in materiam Epopœjæ fuisse assumptam: celebratas quidem à Tasso & Virgilio feminas, sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse; atque etiam in pœnam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas, ne fuso inbelli, indignoque sanguine virum aliquem forte contaminarent. Sic Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Trassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiæ illæ Heroinae nonstant ab Heroe Epopœjæ; immo ipsi adversantur, ut Chlorinda quæ Mahometanis, & Camilla quæ Turno militabat: Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem adducit Virgilius, quæ Veniatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant 5. Actionem feminae à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus, non esse aptam Epopœjæ: quod solvatur hoc pacto actio primaria per machinam, quod vitiosum in primis esse contendunt. Verum nequid modo dicam de solutione per machinam de qua postea in Forma Epopœjæ: belle reponunt hujus secundæ sententiæ patroni de actione Heroinae ordinariæ, at non extraordinariæ, & per miraculum à Deo excitatæ procedere quæstionem. Atque hæc sunt utriusque partis rationes, quæ suum utrinque pondus, suamque, quamvis forte non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

S. II. Actio Epopœjæ quomodo Una.

D. *Quo sensu actio Epopœjæ debet esse Una?*

M. *Q*uo sensu, ut sit illa actio per se simplex, nec dividi possit in plures actiones primarias. Sic Virgilius Trojæ ruinam, & multiplicia sui Herois facta contexuit in Æneide, quæ sunt quidem variae per se actiones, sed habet tamen unam, simplicemque actionem, eamque primariam, quæ est in Italia Religionis, Regnique per victoriam de Turno constitutio, unde pendet Herois felicitas, ad quam ceteras omnes retulit, tamquam actiones secundarias.

D. *Quare una debet esse actio Epopœjæ?*

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quod omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid in primis absolvendum allaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. g. pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpollet, ut cetera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. *Qui Poetæ contra Epopœjæ peccant unitatem?*

M. 1. Qui multas actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno poemate complectuntur. Reprehendit certe Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes præclare gestas uno eodemque opere difiniri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio quod in Achilleide Herois sui vitam persequi velit integram; canit enim initio Poematis:

*Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitum succedere cælo,
Diva, refer. Quamquam acta viri multum inclyta
cantu*

*Meonio, sed plura vacant. Nos ire per omnem
Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem
Delichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.*

2. Quid duas diversas actiones primarias, quod uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare, esto, id concedatur Historiæ, at Epopœjæ non licet.

3. Qui plures Heroas inducunt; quibus eandem ex æquo gloriam tribuant. Plures adsint, esto uno in poemate Heroes, modo unus ceteris videatur præcellere, cujus sit actio primaria. Sic Pallas & Tar-

Tarchon in Æneide nihil efficiunt gloriæ; quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multum conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopæjæ quomodo Tota.

D. *Quo sensu Actio Epopæjæ debet esse tota?*

M. *Eo sensu vult esse totam Aristoteles, ut sit in illa Initium, Medium, & Finis.*

D. *Quid intelligis per Initium, Medium, & Finem Actionis?*

M. Per Initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendæ: per Medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per Finem vero illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

D. *Rem pone in exemplo?*

M. Exemplum est in Æneide. (a) Æneas incensa Troja in eam regionem, unde majores sui venerant, vocantibus fatiis, collecta Trojanorum manu conferre se constituit; ecce *Initium*. Post multos terra marique exasciatis labores, Junone totam Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit: Amice à Latino rege accipitur, atque etiam in generum asciscitur. Ægre admodum id ferens Turnus Dauni Rutulorum Regis filius, qui jam dudum Lavinia Latini filia nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum sæpe pugnat, & atrociter: *En medium*. Sed victor tandem Æneas Turno occiso, & Laviniam & regnum obtinet: *in Finis*. Reliqua sunt in Episodiis.

D. *Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Lavinia, & Æneæ apotheosin prosecutus est?*

M. Vitiose nimirum, & inepte egit; cum id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

D. *An ideo perfecta dicenda est, quot Tota sit Actio Epopæjæ?*

M. Cum tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit requiritur præterea, ut partes inter

se

se apte cohæreant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Qua re præcipit Philosophus, ut poeta, qui fabulam recte velit constituere, non tantum eam non incipiat temere, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verum & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodius, cum agetur de Forma Epopœjæ, tractabuntur.

§. IV. Actio Epopœjæ qui Vera, & verisimilis.

D. Quo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ.

M. *Q*uo sensu, ut Poeta teneatur proferre Actionem, quæ vere contingerit; quam tamen sic ornavit, ut ornamentis studet magis verisimilitudini, quam veritati.

D. Quare Actio Epopœjæ debet esse vera?

M. Quia nemo ad præclarè aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo cossimili facto, quod certè tamen cognoverit esse falsum, ac proinde fine suo excideret Epopœjæ, si falsa induceretur Actio primaria. Idem plane de Tragœdia dicendum est, cujus actio illustris sic vera debet esse, ut moveat.

D. Quo sensu debet esse verisimilis actio Epopœjæ?

M. *E*o sensu, ut quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus, quam ut verisimilitudinis habeatur ratio.

D. Quare debet esse illa actio verisimilis?

M. Quia non satis est aliquid esse verum, nisi & illud idem verisimile sit, ut ad imitationem excitet. Nam qui fieri potest, ut si actio proponatur, quæ quidem vera sit, sed vires tamen humanas longe superet, hominem illa ad simile quid suscipiendum, aut gerendum impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo illustris & felix.

D. Quo sensu debet esse illustris actio Epopœjæ?

M. *Q*uo sensu debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum: Illustris est ratione sui actio *Æneidos*, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione Religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem

Inferretque Deus Latio: genus unde Latinum,

Al-

Albanique Patres, atque alta moenia Romæ.

Illustris est ratione personarum actio Odysseæ, quæ viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet, Ulyses classe amissa, occisis sociis. multiplices iniquissimi maris tempestates expertus, multos annos domo absuit, rem illius domesticam interea Proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hic illustre præter personas?

D. *Quare illa actio debet esse illustris?*

M. Quia cum Epopœja Viros Principes ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris actio, quam illi imitentur.

D. *Quo sensu debet esse felix illa actio?*

M. Eo sensu, ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quod sæpe actio tota non erit, quæ infelici clauditur exitu; si præterea Heros miserere pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiat, concitabit illa indignationem, ac dolorem: verum ad imitationem sui minimè commovebit: & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem sorti exitum: quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos,

CAPUT III.

De Forma Epopœjæ.

D. *Quæ est Forma Epopœjæ?*

M. Cum Forma poeseos universè sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quæ tractantur in poesi: sic Epopœjæ Forma erit earum rerum Compositio, quæ soli conveniat Epopœjæ posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis, qualem in superiori capite descripsimus: adeo ut illa Forma nihil aliud sit, quam Actio suo modo composita, culta, ornata.

D. *Quid requiritur ad illam Formam, sive actionis compositionem?*

M. Requiritur ut Forma illa, Fabulla, Compositio (eodem enim recidunt hæc vocabula) sit una magna, splendida, in suas partes rite distributa, & certo quodam ordine disposita: quibus verbis

at-

attunguntur : 1. Fabulæ epicæ dotes. 2. Partes, 3. Dispositio, de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I. Fabulæ Epicæ Dotes.

D. *Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ?*

M. Tres in primis memorantur, Unitas, Magnitudo, Majestas.

D. *Quomodo erit una illa Fabula, quæ res adeo dispares, diversasque complectitur?*

M. Erit illa Una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coallescere, si, cum loco movetur aliquid, aut resecatur, non bene sibi constet Fabula. Laudat Homerum Philosophus (a), quod sive natura duce, siyo arte in Odyseam non conclusit ea Ulyssis facta, quæ alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florere dicenda est *Æneis*: cui si v. g. Trojani excidii, vel *Æneæ*: per septem annos peregrinationis narrationem detrahas, à Didone tam appositè expetitam, ut quis, ac quantus vir tenderet in Italiam, planè liqueret, vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent. subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit *Æneas*, silentio prætermittas, aliquid certe in ea Fabula desiderari sentias.

D. *Quomodo Magna erit Fabula Epica?*

M. Philosophus (b) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulchrum: si præter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poema quod nec brevius, nec longius esse oportet: sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cum universè dicta sint, proprie magis ac definite aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est, monendumque in primis aliam esse Actionis, aliam Fabulæ magnitudinem; de prima non ago hoc loco, quæ in eo sita est, ut habeat Actio initium, Medium, & Finem, ut supra docuimus (c) sed de altera institutam esse quæstionem,

(a) Cap. 6. (b) Cap. 5. (c) Cap. 25. §. 3.

nem, ac proinde videndum, quæ sit illa magnitudo fabulæ. Duplicem igitur illam fecit Philosophus: unam Actionis, quam vocat, non nudæ, aut suo carentis ornatu, seu composite; alteram Quantitatis.

D. *Quænam est magnitudo Actionis composite?*

M. In eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quæ Actio primaria: sic Piadi annum dedit Homerus ex animadversione Mambruni, (a) Odysse tantum quinquaginta dies idem attribuit, Æneidi quatuor menses supra unum annum concessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus; cum Ilias novem annis, Odyssea unde viginti res gestas comprehendat, & Æneis, quidquid interfuit ab heroicis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

D. *Quænam est magnitudo Quantitatis?*

M. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena fere millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea; octo, vel novem Tragædias vulgo dicitur æquare versum numero in Epopœja. Sed de hoc argumento redibit sermo inferius, cum de magnitudine Dramatis disputabitur.

D. *Unde arcessetur majestas Epicæ Fabulæ?*

M. Ex triplici potissimum capite. 1. ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum, machinarumque contextu. 2. ex narratione dramatica, cum personas loquentes, agentesve adducet Poetica. 3. ex dictione illustri ac splendida, de qua diximus superius (b).

§. II. Fabulæ Epice Partes.

D. *Quæ sunt partes Fabulæ Epicæ?*

M. *Q*uæ assignantur, Nexus nimirum, & Solutio.

D. *Quid est Nexus Fabulæ?*

M. Est ea pars, quæ ab initio Fabulæ ad eam usque partem excurrit, qua transit Poeta ab infelicitate ad felicitatem in Epopœja, vel contra

(a) *Dissert. perip. q. 7. n. 7.*

(b) 1. *Lib. Cap. 10. §. 3.*

tra à felicitate ad infelicitatem in Tragœdia.

D. Quid est Solutio?

M. Est altera pars Fabulæ, quæ ab illo transitu usque ad finem pertinet, v. g. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilleus, in Nexu ponitur; ipsum vero certamen est in Solutione; item in Æneide, quæcumque Æneæ & Turni monomachia præmittuntur, sunt in Nexu: ipsa monomachia in solutione est.

D. Quid potissimum observandum est circa Nexum Fabulæ?

M. Ne varia sic texantur episodica, quæ in Nexum cadunt potissimum, ut animum auditoris delectando longius aberrent ab Actione primaria, aut à fine poematis sit prorsus aliena.

D. Quid observandum est circa Solutionem Fabulæ?

M. Primum, ut si qua sint in Solutione episodica, ne longius petantur illa, sed sponte quasi oblata, & è re nata esse videantur; alteram, ut ea sint brevia in primis; quandoquidem in Solutione ad finem anhelat auditoris animus quem proinde longioribus episodiis motari minimè convenit.

D. Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulæ?

M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant suam. x. ex eo capite tuentur sententiam, quod solutio facta per machinam Epopœjæ fini maxime officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem Vir Princeps impelli, cui se sentiat plane impari; cum intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui vero affirmant, ajunt nihil ob stare quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula. x. Ad imitationem Actionis posse impelli Viros Principes, in qua externo quidem numinis alicujus auxilio adjuvatur Heros, dum otiosus ille Heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos Poetas, esse v. gr. machinam in Odysseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes

Jovis ductu & auspicio, atque etiam Furiae ministerio conficitur. 3. Aristotelis præceptionem maximè locum habere in Tragœdia, in Epopœja non item; ratio est; quia in Epopœja cum lateat magis machina, quam in Tragœdia, ubi machina Dei è cælo delapsa in theatrum producebatur; magis certe animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quam suscepta auribus in Epopœja, ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quam in Epopœja. Vide Prizonium, qui tam fuse, quam doctè eo de argumento agit in poetica dissertatione de narratione. (a)

§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio.

D. Quænam est Fabulæ Dispositio?

M. Duplex est illa Dispositio, una rerum, partium altera.

D. Quænam est Dispositio rerum?

M. Intelligitur illa Dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poetica auctores orta dum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contingere, servari ordinem naturalem: alii contendunt eundem debere perturbari: unde quæstio extitit, an Poeta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem, ut quodcumque primum contigerit, narret primum, & in ultimum locum conjiciat quæ postremo facta sunt: vel contra, an debeat relicto naturali ordine pro arbitrato suo à mediis, aut etiam postremis auspiciari.

D. Quia statuis ea de re sentiendum?

M. Eodem puto utramque recidere sententiam, ac proinde non tam de re hic, quam de voce disputari; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur; cum in id omnes consentiant, optime fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero, Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem pervelle cadere: verum alii contendunt non ideo perturbari ordinem dicendi naturalem, alii perturbari volent. Quæ ut concilientur inter se dicendum videtur, non perturbare narrari, si spectetur sejuncta
ab

ab episodiis Actio primaria : perturbate velle narrari, si omnia simul accipiantur, neque a primaria Actione secernantur episodioa.

D. Jam vero quis ordo Partium servandus est in Fabula Epica?

M. Postquam Poeta Actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum mores, & officia excogitavit, episodioa, peripetias, agnitiones, & machinas commentus est, & suum cuique locum destinavit: ac opus tandem aggreditur, 1. proponendo quid canendum suscipiat. 2. invocando numen aliquod, cujus afflatu arduum opus perficiat. 3. rem totam narratione prosequendo. 4. denique epilogum aliquando, sive perorationem attexendo. Unde 4. Epopœjæ pars existunt, propositio, invocatio, narratio, & aliquando peroratio, de quibus omnibus modo nobis agendum est.

C A P U T IV.

De Propositione Epopœjæ.

D. Quid est Propositio-Epopœjæ?

M. Est prima pars Poematis Epici, in qua Poeta breviter proponit & summatim, quid in reliquo poemate sit dicturus.

D. Quæ sunt dotes illius Propositionis?

M. Quod Rhetores in Orationis Exordio præcipiunt, ut appositè, ut breviter, ut verecundè contexatur, idem omnino de Propositione Epopœjæ, quæ est ejus Exordium, dicendum est.

D. Quomodo appositè præmittetur Propositio?

M. Si non vage, sed propriè, congruenterque argumento prætexatur, id est, si rei caput designetur primis versibus; talis est Propositio *Aneidos*.

*Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinæque venit
Litora.*

D. Quomodo brevis erit Propositio?

M. Si non excurrat latius in iis, quæ parum ad rem faciunt; ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio *Uranicæ*.

Qui

*Qui cœlo radiant ignes; quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer &c.*

Ubi vides crebram ejusmodi rei expressionem, ignes, sidera, stelas, cœlo, mundo tacito &c. quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium Georgicon Virgilio!

*Quid faciat latus segetes; quo sidere terram
Vertere, Mœcenæ, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ curabom, qui cultus habendus
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis;
Hinc canere incipiam.*

Hic nihil redundat, sed libri Georgicon singuli, in singulis fere numeris, aut incisus designantur.

Verum alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando à descriptione; vel proposita quæstione, latius excurrimus, ut videre est apud Claudianum in panegyricis.

D. *Quomodo verecunde & modeste fiet Propositio?*

M. Si absit omnis ingenii, doctrinæque jactatio, omnis granditas, ac tumor; & exquisitior ornatus. Cycilium Poetam, seu circumforaneum, qui Carmen in Coronam ad gloriam aucupandum recitabat, acriter reprehendit Horatius, quod sic exorsus fuisset:

*Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
adjungit môx:*

*Quid dignum tanto feret hic promissor biatu?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.*

Deinde prædicat Homerum, qui modestius Odysseam incipit, & paulatim assurgit magnificentius.

*Quanto rectius hic qui nil molitur ineptæ?
Dic mihi, muta, virum captæ post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat,
Antiphatem, Scyclamque, & cum Cyclope Cha-
ribdim.*

Initium Pharsaliæ affectutius videtur & tumidius.

*Bella per Æmathios plusquam civilia campos,
Fusque datum scelerei canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera ferro,
Cognatasque acies & rupto fœdere regni
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis*

Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ carmina, ut uihil dicam de voce *plusquam* initio Poematis usurpata, tam vasta sunt, sonantia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Lucanum, non tam canentem, quam latrantem. Nihilo fuit verecundior Statius in principio Achilleidos.

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti Progeniem, & patrio vetitam succedere cælo, Diva, refer.

Ubi versu primo sexies litteram *a* repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas; quæ negotium facessant pronuntianti.

C A P U T V.

De Invocatione Epopœjæ.

D. *Quid est Invocatio in Poemate Epico?*

M. Est ea pars Poematis Epici, in qua numen aliquod invocatur, cujus afflata Carmen, quod per se arduum est, & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ Invocatio attentionem & admirationem commovet; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

D. *Estne semper adhibenda Invocatio?*

M. Cum grave aliquod describitur poema, illa adhibetur; in minoribus vero Poematis, maxime in Panegyricis frequenter omittitur.

D. *Sejungiturne Invocatio à Propositione?*

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem: *Arma virumque cano*, &c. sequitur Invocatio, *Musa mihi causas memora*, &c. Græci vulgo Invocationis Propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem. *Iram cano Dea Pelidæ Achillis*, &c. Sic Odyseam, *Virum mihi dic Musa*, &c. Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in eclogis Invocationem cum Propositione permiscet. Id autem fit oportune, cum opera principibus inscribuntur viris, quos honorifice statim appellamus.

D. *Repetiturne Invocatio in decursu Poematis?*

M. Repetitur, cum res gravior dicenda occurrit:

rit: ac cum comparatur attentio, cum significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam.

D. Qui sunt invocandi in Poemate?

M. Ethnico Poetæ profana, & commentitia numina liceat invocare; ac Christiano Divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus Tutelaris, aut iis, cujus res gestæ cauantur, Vir Sanctus implorandus est. Item si res præclare gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus; commode ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius 1. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum

*Concilia incertum est, urbesne invisere Caesar,
Terrarumque velis curam &c.*

Sed Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hic observandum est, licere Poetæ Christiano in Sacro Poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque entusiasmo, Jovem pro cælo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc aliaque his similia hoc sensu accepta posse Poematis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

C A P U T VI.

De Narratione Epopœjæ.

D. Quid est Narratio Epopœjæ?

M. Est pars, seu potius corpus Poematis, cui Propositio & Invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & docilitatem. Cum autem non tam Verum, quam verisimile poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quam velut gestæ expositio dici debet hæc Narratio.

D. Quid est spectandum maxime in illa Narratione?

M. Cum tam late pateat, ut totum Poema exhauriat; cadunt in illam quæ hactenus omnia de Epopœja, atque etiam de poesi universe sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat circa proprias, quæ vulgo assignantur, illius dotes.

D. Quæ sunt illius dotes?

M. Tot Epicæ, quòt Oratoricæ Narrationi dotes tribuuntur, Brevitas, Perspicuitas, Probabilitas, & Suavitas.

D. Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?

M. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones non adhibeantur, maxime si ad rem parum faciunt. Arguitur Catullus, quod dimidium Poematis de nuptiis Pelei, & Tetidos in descriptione vestis, Ariadnæque fabula consumpserit. Fabulæ epicæ, qualem descripsimus, servetur magnitudo, quæ longior non erit, si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acute Martialis:

*Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis:
Sed tu, Coschini, disticha longa facis.*

D. Quomodo debet esse perspicua Narratio?

M. Si alludatur quidem ad fabulas, & historias, si usurpentur hellenismi, seu forme loquendi à Græcis desumptæ: sed ita tamen, ut à quovis non imperito facile intelligantur: si vocabula obsoleta, & ex altissimis antiquitatis ruderibus effossa, ac proinde obscura vitentur. Sane ut quisque disertissimus est, ita loquitur apertissime: sed sat multa eo de argumento tradidimus supra in Dictione poetica.

D. Quomodo debet esse Probabilis illa Narratio?

M. Eo sensu, ut sit verisimilis: nihil debet magis curare Poeta, ut jam sæpe docuimus. Itaque, quod recte monet Horatius:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris;

Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi.

In locis, temporibusque notandis, maxime vero in effingendis personis, hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores:

Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

Inquit idem Horatius, qui varios hominum mores luculentè ibidem describit. Ubi tamen velim advertas, non tam arctis circumdari terminis probabile, ut locus non sit Admirabili, quod in poemate spectatur in primis.

D. Quomodo suavis erit Narratio Epica?

M. Si elegantia, & jucunditate verborum sonantium, seniumque floreat, quod de oratione monet Tullius: si neque asperos habeat concursus; neque disjunctos atque hiantes: si sit cir-

cumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur hypotyposes, suspensiones, metaphoræ, exclamationes & admirationes; si interponantur motus animorum, mores, & colloquia personarum: obliquæ orationes, exitus inopinati, dolores, lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est, quam idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione Poetica.

CAPUT VII.

De Epilogo Epopæjæ.

D. Apponitur Epilogus, & quasi peroratio Epopæjæ?

M. Apponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & Epopæjæ, & aliis Poëmatibus: atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. *Æneid.* narrata Nisi & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo sive epiphonemate concludit:

*Fortunati ambo; si quid mea carmina possunt.
Nulla dies umquam memori vox eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitolii immobile saxum
Accolet; imperiumque pater Romanus habebit.*

In fine sæpius suorum operum Epilogum usurpant Poetæ variis modis. Nam aliquando indicant ea, quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis, occupationum suarum aliquam mentionem attexunt: ita Virgilius in fine *Georgic.*

*Hæc super arborum cultu, pecorumque canebam.
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis aiebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juvenis,
Tityre, te patula cecini sub tegmine fagi.*

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi blandiuntur: sic Ovidius in fine *Metamorphoseon* canit:

*Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignis
Nec*

*Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
Cum vellox illa dies, quæ nihil nisi corporis hujus,
Fus habet, incerti spatium mihi finiat ævi;
Parte tamen meliore mei super alta perennis-
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.*

In eundem sensum librum tertium carminum claudit Horatius:

*Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ pyramidum altius:
Quod nec imber edax, aut aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.
Non omnis moriar, &c.*

Modestius suam Thebaidam affatur Statius in fine:

*Durabisne procul, dominoque legere superstes,
O mihi bis senos multum vigilata per annos
Thebai? jam cœptæ præsens tibi fama benignum
Stravit iter, cœpitque novam monstrare futuris,
Fam te magnanimus dignatur noscere Cæsar,
Italia jam studio discit, memoratque juvenus.
Vive precor; nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, & vestigia semper adora.
Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor,
Occidit, & meriti post me referentur honores.*

Epilogum Epopœjæ minime necessarium esse demonstrant Ilias, Odyssea, & Æneis, quæ ipsa narrationis absoluteione concluduntur.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dramate.

M. *Epicam Poesim excipit proximè Dramatica; de qua sic disputabimus, ut in Poema Dramaticum universè primum, deinde in singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendū ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.*

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poematis Dramatici.

D. *Quid est Poema Dramaticum?*

M. *1. Si vocis etymon spectes à Voce latina agere, dicitur Poema Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui eo in Poemate colloquuntur.*

2. Si rei definitionem quæras, est Imitatio, Actionis, unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis, vel infelicitis; quæ metro & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat & perpurgat, vel vitæ privatæ exemplum proposit.

D. *Explica, quæso, singulas voces?*

M. *1. Dicitur Imitatio actionis, quia cum poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus; species quoque illius singulæ hujusmodi actiones imitantur.*

2. Dicitur Actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicitis vel infelicitis: Quibus verbis partim Dramatica Poesis cum Epica convenit, cujus actio est una, tota magna, vera, verisimilis, illustis, ac felix: partim ab eadem discrepat, cum Actio Dramatica possit esse falsa & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragedia.

3. Di-

3. Dicitur Poema Dramaticum *imitari metro & harmonia*, quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non soluta, sed vineta oratione; cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari*, quia nihil ipse Poeta exponit, aut commemorat, ut in Epopœia: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

5. Dicitur *vel excitare ac purgare affectus, vel privatæ vitæ exemplum proponere*: quibus verbis, cum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat affectus Tragedia, vitæ privatæ proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poesis, recte intulit.

CAPUT II.

De Materia Poematis Dramatici.

D. *Quenam est materia Poematis Dramatici?*

M. Est actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

D. *Quo sensu debet esse una, & tota illa Actio?*

M. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat; ut supra docuimus.

D. *Quo sensu debet esse Magna?*

M. Eo sensu, ut eo usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessario, vel commode mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui supremus est actionis terminus: qualis sit ille, patebit ex dicendis inferius.

D. *Quomodo erit Vera, vel Falsa?*

M. Si vere contigerit, aut non contigerit, quando autem, quatenus veritas, vel falsitas actioni Dramaticæ conveniat, dicetur postea, cum agatur de Tragedia, & Comœdia (a).

D. *Quo sensu debet esse Verisimilis?*

M. Eo sensu, ut nihil afferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

D.

(a) Cap. 8. § 1.

D. *Quomodo actio illa Insignis erit, vel Vulgaris?*

M. Tallis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum. Quid conveniat Tragœdiæ, vel Comœdiæ, explicabitur inferius (a).

D. *Quomodo erit Felix, vel Infelix illa actio?*

M. Ratione exitus felicitis, vel infelicitis solet hic appellari felix, vel infelix actio; adeoque felix est, quæ licet multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur: & contra infelix illa est, quæ quamvis prospere admodum in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem Actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

C A P U T I I I.

De Forma Poematis Dramatici.

D. *Quæ est Forma Poematis Dramatici?*

M. Est Fabula, sive Compositio Actionis, in qua, ut in Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.

D. *Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?*

M. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

s. I. Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.

D. *In quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?*

M. In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexionem, ut in unum aliquid videantur coalescere.

D. *Quomodo simplex esse debet Fabula Dramatica?*

M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus (b), qui Fabulam simplicem modo duplici, modo opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula: qui è felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex vere ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, ut fit in Odissea, ubi felix Ulysses, Proci infelices; & in Æneide felix Æneas, Turnus infelix efficitur. Atque hoc sen-

su

(a) Cap. 9.

(b) Cap. 9. Poet. cap. 1.

su simplicem Fabulam esse vult Aristoteles (a) in Dramate; aut saltem longe antepouit duplici; quod multo magis valeat ad affectuum commotionem. Commouentur enim illi vehementius, cum grandi omnes, nullo excepto, excipiuntur calamitate in Tragoedia; in Comœdia vero placet magis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una & continua sic, ut sine peripetia, id est sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula vero implexa ea est, quæ cum peripetia siue mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

D. Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ?

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule Furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. g. Ajax plenus animi, & contemptus impatiens fuit, posteaquam vero ad se rediit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem fere modo Hercules se gerit, nisi quod supersit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Œdipo: ubi cum Œdipum missus Corintho Senex adisset, ut significaret, Regem ipsum Corinthiis pronuntiatum esse, atque hæc ratione gratissimum illi nuntium afferre se existimaret, contrarium effecit. Paulatim enim intellexit ille, se & parricidam, & incestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subito, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam simul & agnitionem. Atque hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longe præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non vero quatenus implexæ opponitur.

§. II. Magnitudo Fabulae Dramaticae.

D. *Quanam est justa magnitudo Fabulae Dramaticae?*

M. Quod oculos evenire solet, cum corpus videmus; idem plane accidit memoriae, cum Dramaticam Fabulam excipimus (a). Ut enim quæ vastiora sunt, oculorum conspectum; sic memoriae captum, quæ sunt longiora, facile excedunt: utriusque vero facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula Dramatica justa quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor: ne distracto in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant, ac frigeant, qui concitabuntur affectus. Quæ lex pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis; ubi per affectum commotionem privatæ vitæ rite instituendæ ratio quæritur.

D. *Quanam est igitur illa magnitudo?*

M. Præter assignatam superius magnitudinem Actionis, quæ materiæ locum tenet, duplicem insuper facit illam Philosophus: unam Actionis compositæ, quæ Forma est, seu Fabula; alteram, quam vocat quantitatis.

D. *Quanam est magnitudo actionis compositæ?*

M. In eo posita est, quæ dicitur Actio primaria, ut uno solis ambitu contineatur. (b) Id est ut unum diem naturalem, vel nullo modo, vel parum certe excedat, atque etiam ut breviori temporis spatii, puta duabus, vel tribus horis, possit definiri: immo eo perfectior, & convenientior erit illa Actio, quo magis accedet ad tempus, quo solet in scena exhiberi. Sed latius multo possunt excurrere, quæ adhibentur Episodia, quamvis & ratio, & breviora esse oportebit, quam quæ adjiunguntur in Epopeja: ne rerum multitudinæ, ac varietate animus distrahatur, atque obruatur: sic in dramate, ut ad primariam actionem non satis attendat, minusque concipiat, qui debent hinc oriri potissimum affectus. Atque eo sensu accipienda sunt Philosophi verba:

cum

(a) *Arist. cap. 5.*

(b) *Arist. ibid.*

cum Tragediam inter & Epopejam id quoque assignat discriminis: ut certo quodam tempore Tragedia, nullo definiatur Epopeja.

D. Quænam est magnitudo Quantitatis?

M. Quantitas illa posita est in numero versuum, ad ducentos trecentosve supra mille; atque etiam apud recentiores ad duo millia recensentur: hæc autem lex optima fuerit, ut inter ternas & senas horas exhibeatur Drama: adeo ut nec brevius sit, nec longius; non brevius quidem, ne forte locus non detur concitandus, ut pars est, affectionibus non etiam longius, ne possit usurpari illud Plautinum: *Lumbi sedendo, & oculi spectando dolent*. Jam vero quæ sint partes Fabulæ Dramaticæ, aut quæ illarum dispositio, patebit ex dicendis capite proxime consequenti, & ex capite II.

C A P U T IV.

De Partibus Poematis Dramatici.

D. Quæ sunt partes Poematis Dramatici?

M. Cum Poema Dramaticum ex materia constet, quæ est actio, quam descripsimus; & forma, quæ est eodem actio composita, excultaque, de qua modo agimus; hinc factum est ut modo materiæ, modo formæ, modo utriusque simul habita ratione, in suas partes varie soleant Auctores illud Poema distribuere. Sex omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. Affer, quæso, & explica illas omnes divisiones?

M. Prima divisio est in *Diverbium* & *Chronicum*, quæ omnium maxime generalis est; nam quidquid est in Dramate, ad hæc duo genera revocatur, ut geratur, aut canatur. Diverbium itaque est ea pars Dramatis, in qua colloquuntur, aguntve inter se, qui dicuntur Actores. Chronicum vero dicitur illa pars, in qua iidem Actores, vel alii concinunt aliquid cum Dramate connexum, de quo postea.

Altera divisio in *Nexum* & *Solutionem* tam late patet quam prima: quamvis alio modo Drama partiatur. Nexus in Dramate, ut habet Aristoteles (a), est totum id, quod à principio ad ultimam usque pertinet partem, ex qua fit mutatio fortu-

722

(a) Cap. 10. Poet.

nae: hac autem mutatio felicitati infelicitas in Tragœdia, & felicitas infelicitati succedit in Comœdia. Solutio vero à mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in Œdipo Senecæ quidquid antecedit illum locum, ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit; Œdipus, unde summa oritur infelicitas, est in Nexu, reliqua sunt in solutione. Sed de Nexu & Solutione quantum satis est dictum superius (a) in Fabula Epica.

Tertia divisio (b) fit in *Prologum*, *Episodium*, *Exodum*, & *Choricum*. Prologus præcedit primum cantum, diciturque ea pars continere quasi semina omnium, quæ dicenda sunt in reliquo Dramate: adeo ut Actorum nemo prodeat in Scenam, qui non sit cognitus in Prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res agitur præcipuæ, potest enim à domesticis, amicisve de novo aliquis induci.

Episodium hoc loco, juxta Aristotelem, continet tres Actus intermedios: adeoque tam primariam Actionem, quam secundarias, sive adjectitias comprehendit. Ubi notari velim, & Actionem illam primariam, & secundarias etiam esse Actoris primarii: quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum, qui sunt post primarium Actorem nobiliores, qui vocantur ideo Actores Episodici. Exodus est quintus Actus, ubi Catastrophe, de qua mox, sicuti & de Choro capite proxime consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin*, *Epitasin*, *Catastasin*, & *Catastrophem*.

Protasis, quæ significat præstitutionem, & præordinationem, est Dramatis initium, in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione: ut animus auditoris suspensus teneantur; nam si præsciretur Fabulæ exitus, non sic placerent, quæ postea dicerentur.

Epitasis, quæ rei constitutionem significat, vel ut alii interpretantur, exaggerationem; est ea pars, quæ protasin proxime consequitur, & in qua turbæ excitantur, totaque rei negotiatio magis involvitur, diciturque à Latinis nodus erroris.

Ca-

(a) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.*

(b) *Arist. cap. 1. 10.*

Catastasis est ea pars, in qua continuatur rerum perturbatio : ostenditur tamen quomodo possint illæ postea explicari, unde à multis Catastasis confunditur cum Epitasi.

Catastrophe ; quæ subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur, cum Actor primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum Drama, si ira fieri possit, illa est rejicienda, quo magis auditorum animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque actus, qui sic appellantur ab actione, cujus sunt partes : quare tot sunt illi Actus, quot habet Actio diversas partes & præcipuas. Quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem propriè deducit in actum; tertius turbas ciet; quartus viam ostendit, qua res implicite dissolvantur; quintus impedita artificiose expedit. Quare nec plures, nec pauciores esse jubet Horatius:

*Nec minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, qua posci vult, & spectata reponi.*

D. Est ne semper eadem Actuum magnitudo?

M. Augetur illa, vel minuitur pro ratione rerum, quæ tractantur, quæ possunt esse magis minusve graves, populoque jucundæ. Jam vero Actus in varias Scenas distribuuntur.

D. Quid vocas Scenam in Actu?

M. Scena dicitur pars Actus, in qua una, vel plures personæ colloquuntur: designatur autem personarum vel adventu, vel interventu, vel ab itu.

D. Quot sunt Scenæ in uno Actu?

M. Plures sunt pro ratione rerum, quæ possunt esse graviores, vel jucundiores: pauciores olim adhibebantur; nunc jam ad tredecim, & amplius numerantur.

D. Quot sunt Actores in Dramate?

M. Plures esse quam quatuordecim, vetant Artis Magistri: qui si prædeant simul in Scenam tres tantum, aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta divisio (a) fit in Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam, & Apparatum.

(a) *Aristot. cap. 4.*

Fabula, quam diximus esse constitutionem rerum, & actionum compositum, instar animæ obtinet in *Dramate*: & continet actiones, mores affectus peripetias, agnitiones, ac reliqua, quæ vocantur *Fabulæ* ornamenta, quare non tam pars *Dramatis*, quam ipsum *Drama* debet appellari.

D. *Quomodo itaque Mores, Sententia, & Dictio cum Fabula, dicuntur ex æquo partiri?*

M. Quia inter *Fabulæ* partes sic eminent, ut *Drama* partiri cum ipsa dicatur ab Aristotele.

D. *Quid hic intelligis per Mores, Sententiam, & Dictionem?*

M. *Morum* nomine docuimus intelligi indolem, & ingenium cujusque: diximus requiri bonos, convenientes, & æquabilis tenoris. *Sententia* significat sensus, qui genuini nominis partes esse solent ac proinde debent esse illis in primis accomodari. *Dictio* est dicendi ratio, quæ *Dramati* conveniat: de qua in *Tragædia* & *Comædia*.

D. *Quo sensu Melodia, & Apparatus dicuntur esse partes Dramati?*

M. Quia quamvis extra *Drama* esse censeantur ad ejus tamen splendorem cum conferat plurimum (sicut ad commotionem affectum) ducit quoque *Dramatis* partes vocantur à Philosopho. (a) Quare de aliis cum egerimus superius, de his quoque modo agendum est.

C A P U T V.

De Choro in Dramate.

D. *Quid est Chorus in Dramate?*

M. Est pars *Fabulæ* quæ sequitur, vel etiam præcedit actum cum concentu. Dicitur 1. pars *Fabulæ* eo sensu, quo dictum est jam in fine proxime superioris capituli. 2. Sequi actum, aut etiam præcedere: quod actui soleat postponi, raro præponi. 3. Cum concentu, quod, qui chorum ajunt concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

D. *Quid canitur à Choro?*

M. Non canitur quilibet, sed aliquid cum *Fabula* conjunctum & affine argumento quod tracta-

(a) *Arist. cap. 4.*

tatur. Nam vel ferebant iudicium de his, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse frenandam, insanosque motus coercendos; vel lugebant cum miseris, vel superos deprecabantur. Chori officia expressit Horatius his versibus:

*Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat apte.
Ille bonis faveatque, & consilietur amicis;
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapas laudet mensæ brevis, ille salubrem
Fustitiam, legesque, & aperiis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosque precetur & oret.
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.*

C A P U T V I.

De Scenico Apparatu.

D. *Quid est apparatus Dramatis?*

M. In Fabulæ partibus reponitur à Philosopho apparatus ille, qui recte dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenæ & Personæ instruuntur ad exhibendam ex arte fabulam.

D. *Qualis debet esse Scenæ ornatus?*

M. Per Scenam hic intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata: de quo difficile est aliquid præcipere, ob multiplicem Dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in Theatro, quod in modum Hemicycli erat; in eo tria spectabantur maxime, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est frons Theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dicturi prodibant. Scena itaque altior erat pulpitato, pulpitem proscenio, proscenium orchestra.

D. *Qualis debet esse Personarum ornatus?*

M. A diverso vestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulæ. Palliatæ vocabantur Græcorum Fabulæ, quod pallio Græci Actores uterentur; Latinorum togatæ, quod togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos prætextæ Fabulæ, quæ Regum, Principum, & virorum illustrium actiones

nes imitabantur, quod personarum istiusmodi esset prætexta; togatæ tantum vocabantur; quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii; *vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest afferri, quod varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quæ in Scenam inducuntur.

Postquam ea protulimus, quæ ad Drama spectant universè, nunc de Tragœdia, & Comœdia, quæ sunt ejus partes, videamus.

C A P U T VII.

Definitio Tragœdiæ.

D. *Quid est Tragœdia?*

M. 1. Secundum vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum; deducitur enim à vocabulis *hircus*, & *cantus*: quod Tragœdia prius fieret cantando iu honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quod hircus præmium esset certantibus, juxta illud Horatii:

Carmine qui tragico vitem certavit ob hircum.

Deducitur etiam Tragœdiæ vox, juxta alios, à nomine *Fæx*: quia ora fæcibus perliniebant Actores ante usum personarum ab Æschylo reperi-
tum, juxta hæc Horatii carmina:

Ignotum Tragica genus invenisse camœnæ

Dicitur, & plausiris vexisse Poemata Thespis,

Quæ canerent, agerentve peruncti fæcibus ora.

2. Definitur (a) Tragœdia: *Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, & insignis, quæ metro, & harmonia, non narrando, sed agendo misericordiam ciēt, ac terrorem ut affectuum expiationem, seu purgationem inducat.*

D. *Explica, quæso, singulas definitionis partes?*

M. 1. Dicitur *Imitatio Actionis*, quia poesis, maxime Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superius.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, insignis*: quibus verbis notatur materia Tragœdiæ, qua partim convenit cum Epopœja, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjæ est Actio, quæ habet quidem

om-

(a) *Arist. cap. 3.*

omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodum felicem habet exitum. Comœdiæ vero Actio vulgaris est, & obscura.

3. Dicitur *metro, & harmonia perfici Tragœdiæ*: quod sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poeseos genera, requirat: item & harmoniam, seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat in primis.

4. Dicitur, *non narranto, sed agendo exhiberi Tragœdia*: quia, cum sit Poema Dramaticum, tota debet esse in Actione: quo pacto ab Epoppœja discrepat, quæ partim in rerum narratione, partem in actione sita est. Poeta modo narrante per se, modo alios narrantes, agentesve inducente.

5. Dicitur *excitare misericordiam, & terrorem, ut affectuum expiationem purgationemque inducat*: quibus verbis Tragœdiæ finis attingitur: de quo postea pluribus.

C A P U T VIII.

De Materia Tragœdiæ.

D. *Quid est Materia Tragœdiæ?*

M. *Est Actio una, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix* (a).

D. *Quo sensu Actio Tragœdiæ debet esse una?*

M. *Eo sensu* 1. ut sit quædam Actio primaria, quæ in plures alias dividi non possit. 2. ut omnia, quæ sunt illius Actionis primaria, ut in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. g. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris: unde Tragœdiæ apponi solet, *Scena est Romæ, vel Corinthi: vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est.* Sed quomodo Actio debeat esse una & tota, diximus alias (b).

D. *Quomodo debet esse vera & verisimilis Actio Tragœdiæ?*

M. *Eo sensu, ut vere contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragœdia, si falsa esse crederentur quæ referuntur in scena:*

cre-

(a) *Arist. cap. 5.*

(b) *Lib. 2. cap. 2. §. 2. & 3.*

crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt Actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quæ, cum sint actiones adjectitiæ, per se sæpe non adeo spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. Possunt ne esse falsa Actionis primaria, quæ dicuntur Adjuncta?

M. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quam ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt: non licet v. gr. fingere, à patre filium, vel à filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minus spectabilia, adeoque non solent, aut certe non debent necessario in Historia notari, quæ si verisimilia sint, facile vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem qui Cæsarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit: non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit, quod primum, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse verisimilis Actio Tragiæ, satis inductum est superius cap. 3. in materia Dramatis universe spectata.

D. Quo sensu Insignis erit illa Actio?

M. Insignis erit non ratione tantum personarum, quæ inducuntur; sed etiam, & quidem præcipue, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragiæ finis; cum melius multo ciantur affectus, purganturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad infelicitatem maximam deveniunt, ut inferius (a) docebitur. Insignem certe, notamque vult esse Horatius hanc Actionem.

Rectius Iliacum carmen deducis in Actus:

Quam si proferres ignota, indictaque primus.

Quamquam & usus sit in Tragiæ, ut in Epopæia, locus personis ignobilioribus, seu iis, quæ Actores Episodici appellantur.

D. Quo sensu debet esse Actio Tragiæ infelix?

M. Eo sensu scilicet ut sit Actio illa plena luctus & ter-

(a) Cap. 10.

terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu : quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. Quomodo delectabis quæ plena luctus erit Tragedia?

M. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles (a), sed excel-
lens illarum delectabit imitatio. Non eorum, quæ
vel fugimus, vel detestamur, imagines, ut fer-
rarum formas, & cadaverum affabre factas non
sine lætitia intuemur : quod insitum sit à natu-
ra hominibus imitari ; ut idem observabit Phi-
losophus. Adde quod tantæ calamitatis expertes
non esse, ac doceri, quæ cavere oporteat, non
mediocriter gaudeamus.

D. Numquid licet aliquandò felici exitu claudere Tragediam?

M. Quamvis satius sit exitum Tragediæ esse
terribilem, & inexpectata felici fortunæ in luc-
tuosam mutatione stupendum ; volunt aliquid
tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam au-
ditorum, qui demum redire malint læti, quam
tristes ; adeoque indignius non habitum v. gr.
primarium Actorem expedire se posse è magna,
quam incurreret, calamitate, atque id unum
inquiiri contendunt, ut luctuosa sit tota Tragediæ
facies, ad illius finem obtinendum.

CAPUT IX.

De Forma Tragediæ.

D. Quænam est forma Tragediæ?

M. Est Fabula, sive compositio Actionis Tra-
gicæ.

D. Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio?

M. Debet esse una, simplex, justæ cujusdam
magnitudinis, in suas partes rite distributa, &
variis Fabulæ ornamentis conspicua : quæ do-
tes explicatæ sunt superius, cum egimus uni-
verse de Forma Dramatis.

D. Quid specialim præcipitur circa Fabulam Tragicam?

M. Ut Fabula illa sit implexa, id est, ut an-
nekam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel
utram-

(a) *Arist. cap. XI.*

utramque simul; atque etiam vult talem esse Philosophus (a), ut ex peripetia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio, unde tres Fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem, & perturbationem.

D. Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?

M. 1. Peripetiæ, & Agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ, concitandis affectibus cum primis idoneæ. 2. Inferenda Episodia pauciora, & breviora, ut supra monuimus. 3. Machinæ usurpandæ, modo non in solutione Fabulæ, sed in nexu, ut docuimus. 4. Circa mores præcipitur non tantum ut boni sint, convenientes, & æquabilis tenoris, sed etiam graviores, severioresque pro rerum, quæ inducuntur, natura. Unde matronæ gravi confertur Tragædia apud Horatium: *Effutire leves indigna Tragædia versus, Ut festis matrona moveri iussa diebus, Intererit satyris paulum pudibunda protervis.*

De eadem sic habet Ovidius (b):

Omne genus scripti gravitate Tragædia vincit.

5. Aspergendæ sententiæ, quæ graves personas deceant: qua cautione superius tradidimus. 6. Dictio tam gravis esse debet, quam res ipsæ, quæ tractantur; versus iambicus trimeter usurpandus, quem vocat post Aristotelem Horatius *alternis aptum sermonibus*: quod ille numerus familiaris sit, & in omnem facile sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter Tragædia, uti se attollit Comædia, ut idem observavit Horatius:

*Interdum tamen & vocem Comædia tollit;
Iratusque Chremes tumido delitigat ore;
Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri.*

CAPUT X.

De Fine Tragædiæ.

D. Quis est Finis Tragædiæ?

M. Finis Tragædiæ est concitare quosdam animi effectus ad reliquos omnes purgandos. Hanc affectuum expiationem, purgationemque, quam

(a) *Arist. cap. II.*

(b) 2. *Trist. lib. I. cap. 9.*

quam vocat, Tragœdiæ, ut finem, indicit Aristoteles: cui consentiunt alii, qui ea de re scribere Auctores. Atque hic finis tam acurate, quam dilucide breviterque discutiendus est; cum exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hic præcipi, delectus, atque adeo optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum, 1. Qui affectus in Tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodo debent concitari.

§. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia.

D. *Qui affectus concitantur in Tragœdia?*

M. Misericordia & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Affectus: unde Scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi, & perticiuntur.

D. *Quomodo purgant alios Affectus Misericordia, & Terror?*

M. Misericordia tangimur, cum videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem: timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit: & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem afficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quod desiderio efficitur, ut affectibus moderemur, qui sunt veræ omnium germanæque causæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur affectus in Tragœdia.

D. *Quinam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragœdia?*

M. Multo melius Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos mediæ, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. *Quare minus commovebunt, qui sunt improbi?*

M. Quia ut improborum felicitas indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem: non misericordiam, quia dignum existimat quisque improbum calamitate, qua premitur; non terrorem, quia nemo sibi even-

eventurum putat, quod improbi culpa factum esse videt; terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit: sed vulgo non sunt aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, improbi calamitate illos esse perterrendos.

D. Non poterunt igitur improbi in scenam produci?

M. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed ex adhibita cautione, ut, si minus misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant; quod saue fiet, si non tam ex culpa, quam ex errore humano lapsi videantur.

D. Quare minus apti sunt movendæ commiserationi, incutiendoque terrori, qui sunt maxime probi?

M. Quia qui probus est in primis, cum sit infelix, non misericordiam, cum selam patiat indignationem, earumque maximam, si abominando facinore tollatur è vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas.

D. Non licebit ergo probos in scenam producere?

M. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore ducti impotentius, aut ita abrepti vehementius cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa, quæ improbos, probosque arcet à theatro, pro prima Tragediæ forma posita est: nec quidem aliud voluit Philosophus, cum sic præcepit, quam quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D. Quem facis Actorum medium: probum inter & improbum?

M. Is est, juxta eundem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Œdipum fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditori solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur, quia illius officium est transgressus: nec contra improbi, quia inconsulto peccat. Sic idem Œdipus, cum parricidium summum esse crimen non ignoraret, Laïum tamen misere per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere: ut

ut hac ratione major calamitas terrorem simul, & commiserationem augeat.

D. Quare amicos inter, & consanguineos res geri debet in Tragœdia?

M. Quia 1. Si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenus factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facile ferent hominēs in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cum hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affinitate, aut sanguine conjunctos occidat, non adeo commovebit. Quare præstat, ut inter amicos, & cognatos res geratur; ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat, aut invadat. Ab amicis enim ista cum fient, movebunt commiserationem: à consanguineis, atrocia etiam videbuntur, ut cum Clytemnestram Orestes, Eriphylem tollit Alcmaeon.

*§. III. Quomodo concitentur Affectus
in Tragœdia.*

D. Quomodo concitantur Affectus in Tragœdia?

M. In hoc variant Tragœdi (a): apud quos vel committit Actor facinus, vel non committit; iterum vel committit ignarus rei, vel conscius; item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat. Item ante agnoscit, ut animum mutet, priusquam id conficiat, aut penitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragœdiarum: quatuor celebrantur in primis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur, ut cum Medea liberos occidit. 2. quando agnoscitur post mortem, qui occisus est: ut cum Oedipus Lajam sua manu peremptum audit. 3. quando agnoscitur eo tantum momento, quo perire debet, & periculo eripuit, ut cum Iphigenia agnitum Orestem morti subducit. 4. quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur; nihil tamen conficitur: ut cum Aemon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur; neque tamen quidquam agit.

D.

(a) *Arist. cap. 12.*

D. Licetne oculis obicere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?

M. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses; aut fæda aspectu, aut visu atrocia, juxta illud Horatii:

*Nec pueros coram populo Medea trucidet;
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem,
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi,*

D. Qui referri poterunt quæ oculis non licebit subicere?

M. 1. Prænunciabuntur gerenda vel ab eo, qui facinus patraturus est, vel ab aliquo alio. 2. postquam gesta fuerint, narrabuntur, quod Nunciorum munus esse solet; sic præceperat Horatius:

..... Non tamen intus

*Digna geri, promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.*

D. An non licebit aliquid ob oculos ponere, quod speciem aliquam habeat crudelitatis?

M. Licebit vincula, ipsumque demortui Principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem; item verbera, aliaque sævitiae instrumenta licebit coram exhibere, at non percutere, aut perimere, nisi post Scenam id fieri simuletur.

C A P U T X I.

Præceptorum usus in scribenda Tragædia.

D. Traditas hactenus de Tragædia præceptiones, quæso te, ad usum ut revoces, & scribendæ Tragædiæ unum aliquod paradigma proponas?

M. Si velis ex arte Tragædiam scribere, nudam primum ac sine ullo ornamento delineabis Actionem, quæ est materia Tragædiæ, deinde ad Fabulam, quam voles inducere, attendes, videbisque, sitne simplex, an implexa; si implexa, an peripetiam simul, & agnitionem, & qualem utramque admittat, & cum superioribus an bene cohæreat; an terror ex rebus oriatur, ac commiseratio, aut quomodo possint aliunde commoveri: tum personas conquires, quarum ipse habitus, affectusque animo indues. Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit
cons-

constituta Fabula, quid in Nexu, quid in Solutione inducere necesse sit, examinabis: nam in Nexu, non in solutione debent esse episodica, neque etiam proluxa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum Actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit Fabula, curabis artificiose ut desinat: si implexa, agnitionem ut habet, & peripetiam elegantem & quæ tragicos affectus, seu perturbationis ipsa, per se excitare possit.

D. Profer, quæso, exemplum tum simplicis, tum implexæ Fabulæ?

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum Tragœdia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos redituri habere possint. Calchas Polyxenam, & Astyanactem necandos esse pronuntiat; atque id conficitur. Reliqua sunt episodica, apte illi Fabulæ intexta; sic Episodum est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item episodum est tota illa scena, in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur; quod pariter è consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto Œdipi Tragœdia apud eundem Senecam. Œdipus disquirens qui sit Laji interfectore, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit, quare effossis sibi præ pudore, & ira oculis, abijt in exsilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria; ad quam non spectat necessario Œdipi in Prologo de pestilentia sermo: quamvis cum eadem apte cohæreat. Item ejusdem Œdipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum proluxa illa inferorum descriptio, umbrarumque evocatio sunt episodica, nisi forte cum nominatim de Laji cæde agitur; Œdipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paulatim deducunt; ad Nexum tamen referri possunt, reliqua sunt in solutione; ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT XII.

De Comœdia.

D. *Quid est Comœdia?*M. Comœdia secundum vim vocis est paganus cantus (a) : enim græce significat *pagum* latine, & (b) *cantum* ; sic appellata, quod in pagis habuerit originem ; vel, ut alii volunt, à Comohilaritatis, ac tumultuæ Deo dicta est Comœdia, quasi (c) sit, *canere Como digna*.D. *Quomodo definitur Comœdia?*M. *Definitur : Imitatio Dramaticæ actionis unius, totius, civilis, aut privatae, & vulgaris, stilo populari exhibitæ, & læto semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatae exemplum.* Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit ; de quibus breviter admodum agendum est : cum satis ea sint exposita in *Materia, Forma & Fine poematis Dramatici*, universe spectati, & alibi passim pluribus in locis.D. *Quid habes circa materiam Comœdiæ?*

M. Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superius explicatæ in materia dramatis variæ affectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura, per se, & ignota ; neque imitatur res illustres, & terribiles, sed civiles, & privadas ; ut avaritiam senum, fraudem servorum, & similes, quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant : quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exaggerare, quæ risum potius, quam misericordiam moveant.

D. *Quid præcipis circa Formam Comœdiæ?*M. Præter ea, quæ dicta sunt in forma Poematis Dramatici, curandum est, ut intexantur,
1. Quædam peripetiæ, non quæ magnos, ac vehementes, sed remissiores, lenioresque cieant animorum motus. 2. Agnitiones non eæ, unde oriantur maxime perturbationes ; sed quæ leviter
vici-(a) *κῶμη.* (b) *ᾄδῃ.* (c) *κῶμῳδῶν.*

vioribus de causis ortæ, non admodum moveant: ut in Plautinis Comædiis, quæ sit è crepundis nonnumquam cistulis, aut annulis agnitio. 3. Episodia brevia & apta. 4. Mores solutiores, & jocis salibusque conditi: in quibus magno opus est delectu, videendumque ne sint frigidi, multo minus obsceni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius:

*At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales, nimium patienter utrumque,
Ne dicam stultè, mirati; si modo ego, & vos
Scimus in urbanum lepido seponere dicto.*

5. Sententiæ rariores; ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam, & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita, ac vulgaria proverbialia. 6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in Tragædia; sed contrà humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta. Quamvis possit aliquando alius assurgere; cum graviores affectus sunt exprimendi, ut ait Horatius:

*Interdum tamen & vocem Comædia tollit;
Iratæque Chremes tumido delitigat ore.*

Adeoque metrum optimum erit, quod proxime accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa Finem Comædiæ?

M. Vult Philosophus, Comædiæ esse, ex inimicis amicos efficere; quod universe dictum esse oportet, ut cum pater filio reconciliatur, aut cum fraude aliqua, vel casu ex ipsa actionis natura exorto à se invicem disjuncti duo homines, mutuo in gratiam redeunt. Sed istud est officium Comædiæ potius quam finis, qui in eo positus est, ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigat.

Ex dictis colliges, à Tragædia potissimum differre Comædiam. 1. Materia; Tragædia illa res grandiores, Comædia tractat humiliores. 2. Personis; in Tragædia nobiles sunt, in Comædia humiles, & obscuræ. 3. Dictione; grandior est in Tragædia, vulgaris in Comædia. 4. Exitus funestus esse solet in Tragædia, in Comædia felix est atque hilaris.

D. Quid si personæ illustres inducantur in scenam, quæ Fabulam Comicam peragant?

M. Non erit hæc Tragædia, aut Comædia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomædia, cujus finis est sem-

per lætus, personæ partim illustres, partim vulgares, res modo ludicræ, modo tristes. Amphitrionem vocat Tragicomædiam Plautus, ubi sic loquitur in Prologo Mercurius:

Faciam ut commixta sit Tragicomædia:

Nam me perpetuo facere, ut sit Comædia,

Reges quo veniant, & Dii, non par arbitror.

Quid igitur? quoniam hic servus quoque partes habet,

Faciam proinde, ut dixi, Tragicomædiam.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

DE RELIQUIS POEMATIS.

M. POST Epicam, & Dramaticam poesin celebrantur multa minora poemata; quorum alia sic à se invicem differunt, ut singula singulas, easque maximè diversas constituent species, ut Elegia, Epigrama, Satyra, Ode, &c. alia vero cum sint ut plurimum in genere herolico, majorem habent inter se conjunctionem, ac velut affinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possint, cum commodè canantur ad lyram; sunt hæc, Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Protrepica, Parænetica, &c. De quibus omnibus breviter modo, pro dicendi instituto, disputabimus.

CAPUT PRIMUM.

De Elegia.

D. Quid est Elegia?

M. Elegia propriè est *funeris cantus*, à flebili lugentium sono sic dicta, qui crebro à *be! be!* ingeminant.

D. Quæ est materia Elegiæ?

M. Est propriè res funeris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignos Elegia solve capillos:

Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. Tristium:

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres ac tristes sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia primisque Elegiæ Auctoribus sic statuit Horatius:

*Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.*

*Quis tamen exiguos Elegos emisit Auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis est.
D. Quæ est forma Elegiæ?*

M. Forma Elegiæ est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam eorum quæ canuntur elegiace, dispositio, de qua sic præcipi potest, ut Poema illud tersum sit, lenè, perspicuum, dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia: ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

CAPUT II.

De Epigrammate.

D. Quid est Epigramma?

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis. Si definitionem quæras, dicitur breve Poema, cum simplici cujuspiam rei, vel personæ, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens.

D. Quotuplicis generis est Epigramma?

M. Multiplicis, ut indicat definitio; aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum & statuarum, ut ista clypei:
Aeneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda, colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. Quæ est materia Epigrammatis?

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probari vel possunt.

D. Quæ sit ejus forma?

M. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

D. Quis est finis?

M. Est communis omni poesi, delectare docendo, seu laudet, seu vituperet Poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

D. Quot sunt Epigrammatis dotes?

M. Tres numerantur præcipuæ brevitās, perspicuitas, & acumen.

CAPUT III.

De Satyra.

D. *Quid est Satyra?*

M. Satira videtur nomen ducere à Satyris, Diis petulcis, lascivis & dicacibus; qui inter actus Tragœdiarum, ac postea Comœdiarum inducti in Theatrum, non tantum sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu, ac corpore risum movebant; verum etiam cives improbos nominatim carpebant, unde Satyra ab aliquibus ad Poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Satura: quod varium complectatur argumenti genus. Quare definitur Satyra *Poema jocosum, liberum, & aculeatum, ad reprehendendos, corrigendosque mores corruptos.*

D. *Quæ est materia Satyræ?*

M. Dici potest turpitudine risu digna, vel odio; exagitant enim Satyrici Poetæ, inertes, parasitos, deformes, loquaces, ingratos, ambitiosos; prodigos, avaros, &c. Materiam Satyræ his duobus versibus definivit Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,

Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. *Quæ est forma Satyræ?*

M. Est ipsius constitutio, & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur: adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, mollioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo numero studuit, ut idcirco numerosus, vocetur ab Ovidio, idem tamen in Satyris numerum illum neglexit; non quia aliter non posset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate assignantur: aliquando insinuariq; sæpius abruptum, & incitatum principium adhibentur.

D. *Quid est finis Satyræ?*

M. Est objurgando, & irridendo abstertere homines à vitiis, & ad virtutem incitare. Viden-

dum tamen, ut joci, ac sales satyrici careant obscenitate: ne, dum animos vult purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

CAPUT IV.

De Poemate Lyrico.

D. *Quid est Poema Lyricum?*

M. *Q* Dictum est Poema Lyricum à Lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud Poema Ode, & Melos, id est cantus, unde Poetæ Lyrici, & Melici.

D. *Quæ est materia Poematis Lyrici?*

M. Longè, latèque patet hæc materia: continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugiendam, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones: fontium, montium, villarum, aliorumque locorum amœnorum laudes, & descriptiones: deliberationis item, & invitationes, aliæque innumera quæ brevi poemate concludi possunt, comprehendit. Nam ut docet Horatius:

*Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.*

D. *Quæ est forma Poematis Lyrici?*

M. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius Poematis; ubi notandum est, quod est Epopœjæ gravitas; Tragediæ vehementior affectus; Comœdiæ jocus; Elegiæ mollities; Satyræ acerbitas; Epigrammati acumen, idem esse Poemati Lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine magestate induci sententiæ, vitari litterarum collisiones duriores; aliæque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad doses dictionis poeticæ.

D. *Quot sunt versuum genera in Odis?*

M. Sunt sæpe quamplurima: quæ suas ducunt appellationes vel ab Auctoribus, ut Alciaci ab Alcæo, Sapphici à Sappho, Asclepiadei ad Asclepiade, &c. vel à metris quibus constant, ut Trochiac à Trochæo, Dactylici à Dactylo, Anapæstici ab Anapæsto, &c. sed illorum metrorum leges à Grammaticis petendæ sunt.

D.

D. *Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?*

M. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophem & Epodum. strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in iustranda ara in Deo um laudem modulabatur, progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur, cum Chorus revertebatur cavendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cum in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, perolvebat. Verum jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiuntur; & veluti accinuntur, idque fere alio genere carminis, & plerumque breviori; cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro Epodon, jambico dimetro post Heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

D. *Quid est Ode distrophos, tristrophos & tetrastrophos?*

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophes, seu clausulas, quarum singulæ continent duo carmina: quæ clausulæ strophæ dicuntur, quod post duos versas ad duos alios reverti oporteat, ut in hac oda Horatii; v. g.

Sic te Diva potens Cypri,

Sic frater Helenæ, lucida sidera.

Post hæc duo carmina, eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter Japyga;

& sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Odæ tristrophos, quæ continet plures strophas, sive conversiones, quare singulæ habent tria carmina; & tetrastrophos, cujus singulæ strophæ quattuor includunt versus.

D. *Quid est Odæ monocolos, dicolos, & tricolos?*

M. Ode dicitur monocolos, seu uniformis, quæ unius ejusdemque generis habet carmina, talis est prima Odæ Horatii:

Mæcenas atavis edite Regibus.

O & præsidium, & dulce decus meum, &c.

cujus omnia carmina sunt asclepiadica. Dicitur dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis; tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

C A P U T V.

De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari.

D. *Quid est Hymnus?*M. *Est Ode ad Dei laudes virorumque illustrium celebrandas instituta.*D. *Quid est Parodia?*

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit in primis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa fere argumenta convertens. Sarbievius item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

D. *Quod est Carmen Intercalare?*

M. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquod versum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versussæpius usurpatur:

Incipe Mœnacios mecum, mea tibia, versus.
& ille deinde:*Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.*

C A P U T VI.

De Eclogis, Silvis, & Diris.

D. *Quid est Ecloga?*M. *Ecloga, quæ & Bucolicum Carmen à Bubulco, & Pastoricium à Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stilo mediocri, & suavi, vel per meram enuntiationem, vel per dramaticam personarum effictionem. Eclogæ vocantur à delectu, & concinnitate sermonis; (a) enim græce est seligere latine. Cum autem Bucolicum Carmen initio inconditum esset, ut plurimum puriora quædam, elegantioraque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.*D. *Quæ sunt leges hujus Poematis?*

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, sollicitationes, conquestiones, gaudia;

(a) *εκλέγω.*

dia: sed videndum, ut omnia agrum redolcant. Dicendi character debet esse humiles, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inserendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modo ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Duræ habes in hoc genere poeseos, ut in heroico Virgilium, qui quanto sublimius videtur in *Æneide*, tanto se submissius de industria depimit in *Bucolicis*.

D. Quia voces Silvas?

M. Sunt Carmina subito calore effusa; neque anxia cura castigata. Silvæ dicuntur, quod oblatam quasi temere materiam ex tempore, & stilo veloci percurrat & tractet Poeta, dum calor menti insidet. Stacies certe initio suarum silvarum *Ubellos*, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa Poemata solum habere gratiam celeritatis.

D. Quid intelligis per Diras?

M. Diræ sunt quoddam Carminis genus, quo quidquid furori, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic *Dido* *Æneam* apud Virgilium, *Medea* *Jasōnem* apud Senecam diris persequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus; illud unum superest, ut de Poematibus, quæ ad heroicam poesim commode revocantur, quamvis ad lyram quoque venuste cani possint, breviter disseramus: sunt hæc *Epithalamia*, *Genethliaca*, *Epicedia*, &c.

C A P U T VII.

De *Epithalamio*, *Genethliaco*, *Epicedio*.

D. Quid est Epithalamium?

M. Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus nuptiale cubiculum.

D. Quomodo conficiendum est illud Poema?

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule Poetas, qui scripsere *Epithalamia*, *Catulum*, *Statium*, *Claudianum*, &c.

D. *Quid est Genethliacum?*

M. Est Carmen, quos nascentibus accinitur: unde Genethliacon natale carmen.

D. *Quomodo scribendum est hujusmodi Carmen?*

M. Parentum virtutes celebrantur, spes de puero excitantur, variae loci, ac temporis notantur circumstantiae.

D. *Quid est Epicedium?*

M. Est Carmen funebre, quæ Nænia Romanis, Græcis Epicedium dicitur *cura*, quæ mortuis præcipue debet impendi.

D. *Quæ sunt leges Epicedii?*

M. Narrantur demortui laudes, pompa funebris describitur, conditur Epitaphium, Poeta denique apprecatur æternitatem.

C A P U T V I I I.

De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.

D. *Quid est Epinicium?*

M. Est Carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum à *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoriæ prudentiæ, & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur; vota precesque pro patriæ, Victorisque incolumitate fundendæ. Habes passim apud Auctores exempla, quæ in hoc gente Carminis imiteris.

D. *Quid est Eucharisticum?*

M. Est Poëma, quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum à *gratias agere*: debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli; accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud Auctores.

D. *Quid est Propempticon?*

M. Propempticon à *deduco*, est Carmen in gratiam aliquo abeuntium scriptum: in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad avertendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac præcipue fortunatam iter apprecandum. Talis est

Ode

Ode Horatii (a) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

Sic te Diva potens Cypri.

Sic frates Helenæ, lucida sidera.

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter Japyga,

Navis quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem, precor,

Ut serves animæ dimidium meæ.

Egria habet Vallius (b) hujus generis Poemata, quibus amicos, atque unum in primis sub Amynthæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

C A P U T I X.

De Carmine Soterico, Protreptico,
& Parænetico.

D. *Quid est Sotericum Carmen?*

M. *Q* Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo: dicitur sotericum, quod *soteria* græcè *salutem* sonet latine; in eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando sollertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus Carminis exempla apud Frizonium in quatuor Odis, quas ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam Reginam Matrem, post recuperatam Regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic, incipit:

Pæano ovantes junge lyre modos

Et Martiales, Francia, laureas:

Defuncta fatali periclo,

Magnifici rea surge voti, &c.

D. *Quid est Carmen Protrepticum?*

M. Idem est atque Adhortatorium Carmen à verbo *adhortor*, cum scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatius ejusmodi Carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in Sacra expeditione ad Principes Christianos:

Sur-

(a) *Lib. I. Od. 3.*

(b) *Her. lib. 3.*

*Surgite magnanimi Proceres, quos æthere ab alto
 Increpuere Sacrum spirantia classica Martem, &c.*
 Quæ Carmina, si qua alia, vim habent ad promovendos animos, ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate & successu funeste felici, ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, ab Solymææ urbis sanctitate ab eo tam fœda servitute oppressæ, à futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

D. Quid est Carmen Paræneticum?

M. Est Monitorium Carmen, ab admoneo, sic dictum in quo precepta sapientiæ continentur. Sic Poeta pro suo officio alios monet, v. g. ne se periculis temere obijciant, ne majora viribus suscipiant, ne quid aliud aggrediantur, cujus ipsos postea pœnitere possit. Habes ejusmodi Carmina passim apud Poetas tum veteres, tum recentiores, ac proinde nihil opus est, festinanti præsertim, exempla proferre.

edidit, futurum olim principem Latinæ poeseos: patria tanti viri, Audes vicus prope Mantuam.

QUINCTUS HORATIUS FLACCUS quinque post Virgilium annis editus Venusii, in Apulia, omnia ingeniosè, splendide, luculenter scripsit, non pauca tamen habet luculenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

ALBIUS TIBULLUS, & SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS, nati sunt circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romæ, uterque poeta melior, quam castior, atque idcirco ablegandus à puerorum scholis, nisi quis forte locus bene repurgatus excerpatur.

PUBLIUS OVIDIUS NASO patriam habuit Sulmonem, urbem Pelignorum in Italia, anno U. C. 511. amœnus vate, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus; utinam æque castus, & modestus, quamobrem periculose legitur, non solum in iis libris, ubi nequitiam aperte proutetur, sed in Metamorphosis, epistolis, &c. Tristia & libri de Ponto minus habent periculi.

MANILIUS, incertum quo anno natus, recte in extrema Augusti tempora rejicitur, cui suum opus videtur dedicare. Scripsit Astronomica, versatus satis concinne, ac faciliter in argumento per se horrido, & intentato.

PHÆDRUS, origine *THRAX*, libertus Augusti, floruit sub Tiberio. Lucet in eo natus quidam latinæ sermonis lepro, aureo Augusti sæculo dignissimus. Vide quæ de illo, & aliis nonnullis Poetis scripsit P. Franc. Vavassor, S. J. in suo de Ludrica Dictione libro. Multa quoque de Poetis disserit erudite Possevinus noster in suæ Bibliotecæ parte 2. lib. 7. Addi solent ad Phædri calcem Avieni fabulæ. Is Theodosio Seniore imperante vixit, hoc est, annis post Phædrum circiter 350. Ejus latinitas immane quantum à Phædri nitore discrepet.

SENECA, patria Cordubensis, Lucii Annæi Senecæ Philosophi, ut multis placet, filius, vixit Neronis ævo. Artem Tragicam ignorat. Ampullata sunt ejus Carmina, plerumque tamen plena spiritus & ardoris; latinitas non ignobilis; in sententiis & orationibus, quas actoribus suis & heroibus affingit, modum vix tenet; multo præ-

præstantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.

MARCUS ANNAEUS LUCANUS, Senecæ Philosophi fratris filius, patria item Cordubensis, Historiam civilis Belli Cæsarem inter & Pompejum versu scripsit elato, & sæpe turgido, nonnunquam acri & ingenioso. Cur illi Poetæ nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quæ de poesi diximus. Non enim poematis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventionem, ac mutationem illustrat, sed acceptam ab Historia ornate prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potius, & fastum, quam ad veritatem comparatus.

PETRONIUS ARBITER, civis Romanus prædives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis, & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. PERSIUS FLACCUS, Volaterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale; tuto legi, pauca si demas, possunt.

SILIUS ITALICUS, ab Italica, Bæticæ Hispaniæ urbe, sic appellatur, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano Poema composuit de secundo Bello Punico. Virgilium cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; at multum abest, quin assequatur.

P. PAPINIUS STATIUS, Neapoli, ut verius creditur, oriundus, sub Nerone & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem, stilo sæpe confragoso, & obscuro. Ejus Silvæ sunt amœniore, & cultiores.

C. VALERIUS FLACCUS, Setinus, edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior & melior est.

MARCUS VALERIUS MARTIALIS, Bilbilitanus, Romæ annis quinque & triginta vixit, usque ad Trajani tempora, cum in Hispaniam suam rediit: mores & ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscœna deleas epigrammata.

DECIUS JUNIUS JUVENALIS, Aquinas, Poeta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Ho-

ratio politus ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

CLAUDIANUS fuisse Alexandrinus fertur, sub Theodosio magno, ejusque liberis claruit, à quibus ei statua in Romano Foro posita, Poeticos spiritus ingentes & meliores sæculo dignos habet, ac, si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli poetarum Latinorum, præsertim in iis, quæ postremo loco scripsit, secundus est.

AURELIUS PRUDENTIUS, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam fere pietatem & religionem spectantibus operam posuit, barbaro sæpe, licet ingenioso, & erudito carmine.

Quinctiliani judicium de Poetis Latinis habes libro ejus institutionum X.

CAPUT II.

De Stilo Poetico.

Stilus vocatur propria quædam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter & strictim loquuntur, & scribunt; sunt qui fundunt latius orationem solutam perinde, ac vincitam: alii magnifice & splendide, alii nitide ac parce amant scribere. In quo suam quisque indolem fere sequitur. Hinc stili tanta varietas, præsertim in Poetis, qui genio plusculum indulgere solent. Oritur etiam illa ex variis carminum generibus. Alius enim stilus convenit Epopœæ, & versui Heroico: alius Tragico, & Comico; alius Lyrico; suus est Epigrammati, suus Elegiæ, suus Dithyrambo, &c. Quis autem singulorum istorum sit proprius, aliunde cognosci melius nequit, quam in Poetis ipsis legendis. Caput est legere optimos in unoquoque genere: exempli causa Virgilium in Heroico Poemate, quem recentiores quidam egregie sunt imitati, ut Sannazarius, Bembus, Heinsius, & alii, quorum carmina extant collecta in libello, cujus titulus est, *Deliciæ Heroicæ Poësas*; item Jacobus Wallius, Carolus Ruæus; & in Elegiaco, Ovidius, Sidonius, Hoschius, &c. in Comico Terentius; in Tragico, Seneca, Petavius, Malaperlinus, &c. in Lyrico Horatius, Sarbievius, Jovius, &c. in Epigrammate, Martialis; in Silvis Statius, &c. Consule Quinctilianum, libro præ-

sertim 12. cap. 10. ubi de stilo, ejusque diversis formis agit: & Patr. Nicolaum Caussinum in suis divinæ & humanæ eloquentiæ Parallelis Lib. XI. Sed præcepta haud multum juvant: optimum stylum consequeris, si multum & attente legeris & diligenter scripseris.

C A P U T I I I.

De variis Versuum generibus.

PRÆTER usitatos Versus, Hexametrum, Pentametrum, & Jambicum, qui nihil, aut parum difficultatis habent, alii quidam sunt reconditiores, partim à Comicis, partim à Lyricis vatibus usurpati: de utrisque pauca observabimus.

6. I. De Versibus Comicis.

CUM Poesis ad delectationem maximè comparata sit, uti versibus debet, quæ est oratio omnium suavissima. Tragicæ utuntur Jambicis perfectis, iis nempe, qui in pedibus paribus Jambos habent, nempe in 2. 4. & 6. in imparibus verò Spondæos, vel Anapestos, Dactylos, aut Jambos, quia omnes isti pedes plus habent gravitatis & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis, idque satis habent, si in fine pes Jambus; in aliis locis adhibent promiscuè Jambos, Spondæos, Dactylos, Tribrachos, Anapæstos, qui locum habent in Jambicis perfectis. Præterea utuntur Amphimacro seu Crestico, qui constat duabus extremis syllabis longis, & media brevi, ut *Pamphilum*, ambiunt. Interdum Proceleusmatico, sive duobus Pyrrichis, hoc est quatuor brevibus, quia quatuor breves respondent duabus longis, è quibus constat Spondæus; qui locus est in Jambico versu. Exemplum Proceleusmatici habes in Andria A. I. Sc. sub finem.

*Mala mens—malus ani—mus, quem—quidem ego
si sensero.*

in hac enim scena sunt omnes Senarii, sive Trimetri. Itaque in secundo pede est Procelus maticus.

Item in eadem Andria, Act. 3. Sc. in primo pede.

Tibi generum firmum, & filiae invenies virum.
 Utuntur etiam Comici versibus Iambicis dimetris, id est, qui quatuor tantum pedes habeant: nam antiqui vocabant duos pedes, unam mensuram: interdum Tetrametris, id est, qui habeant quatuor mensuras, sive qui constant octo pedibus: unde octonarii, & quadrati appellantur.

Interdum totis quatuor, aut sex, aut octo pedibus non constat illorum versus, sed deest aliquando una syllaba in principio, aut in fine; & ille versus vocantur Catalecti, sive desinientes; penduli & semimutili; ut *Musæ Jovem cane-bant*, est dimeter Catalectus, deest enim ultima syllaba; item, *Non-ebur neque au-reum*, deest enim prima syllaba. Observandum hic tantum est, eum pedem, qui proximus est syllabæ relictæ, & pendentī, Iambum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, sique versus vocantur Brachycatalecti, sive mutili, ut

Musæ Jovis-natæ,
 est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quartus. Hoc idem in Tetrametris contingit: v. g. in illo:

Vos precor-vulgus-silen-tum, vos-que fera-les-Deos,

deest prima syllaba. Quod si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potius quam in principio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Iambo, iisdem locis atque Iambicus, ponit.

Vos pre-cor vulgus si-lentum-vosque-ferales Deos.

Sic in *Adelphis*, Act. 3. Sc. 2.

Cete-ros rue-rem, agerem, -raperem; -tunderem & -prosterne-rem.

Dividi etiam aliter potest prior versus; si ponatur amphimacer in principio.

Vos precor-vulgus-silen-tum, &c.
 Et tunc deerit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus *Andriæ*, act. 4. Sc. 1. qui Muretum, Scaligerum, Erasmus, & ceteram eruditorum familiam adeo torserunt, dici commode possunt Trimetri Brachycatalectici. Sic eos mētre.

Hoc-cine credi-bi-le est aut-memorabi-le.
Tanta ve-cordia in-nata cui-quam ut-fiet.

Facessant enim ii, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vellicant, miseros versus, irato Terentio, & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam, sive Dimetris, sive Trimetris abundat syllaba una, vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri, qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musæ—scrores sunt Minervæ.

Ad inveniendum quoque numerum Comico-
rum versuum, juvabit observare quæ sequun-
tur.

1. Sæpissimè litteram S, elidi, ita ut legen-
dum sit magi, pro magis, sati, pro satis, &c.
Sexcenta sunt exempla, immò interdum ex tri-
to S, vocalis præcedens eliditur. Sic in Andria:

*Bonum ingenium narras—adole—scentis, opti-
mum.*

ita ut *scentis op*, Spondæus sit *scent' op*; nisi ma-
lis amphimacrum. ponere. In eadem Andria:

Semper enim dicta est ejus atque habita est soror.

Quo in versu voces, *est. ej. at*, sunt tres longæ:
Item:

Sed quid opus est verbis?

Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam sylla-
bam concrescere; v. gr. *fuit*, *fiet*, *puer*, *rei*, *eho*,
meus, *tuus*, *suus*, *suo*, *Deus*, &c. Sic metire ver-
sum Andriæ, Scena I. act. 1.

Liberi us vi—vendi, fuit—potes—tas, nam antea.

Nonnulli volunt esse Amphimacrum in voce
liberius, in qua duæ syllabæ coeant in unam,
quasi si esset *Librius*: alii Dactylum, si expun-
gatur S. *Libriu*. Sic illum ejusdem Comædiæ, qui
est in act. 4. Sc. 1.

ut malis gaudeat a—lienis: aequè ex—incom—modis.
in *gaudeat*, duæ ultimæ syllabæ in unam bre-
vem coalescunt, quasi *gaudeat* legeretur, in *alie-
nis* duæ mediæ concrescunt in unam longam.
Sic verba *quiesci*, *melius*, *potius*, pro dissyllabis
ponuntur; *grandiuscula*, pro trisyllabo: ita Vir-
gilius vocem *stellio* dissyllabam posuit. Hora-
tius *putuita* trissyllabam. Contra vero voces
quædam monosyllabæ in duas syllabas porri-
guntur: ut *jam*, quasi esset *j—am*.

3. Sæpe vocales non elidi, cum in sequenti voce occurrunt aliis, neque litteram M.

4. Voces *illum*, *illam*, *ecum*, *ecum*, &c. aliquando primam habere brevem, quia olim unica littera L, & C, scribebantur, *i lum*, *e cum*.

5. M, & R, in media dictione interdum elidi. Sic in *Andria*, act. 1. Sc. 3.

Enimvero, *Dante*, *nihil loci est segnitiei*, &c. Primus pes anapæstus est. Littera vero M. in fine interdum eliditur ante consonantem. *Andria*, act. 3. Sc. 2.

Certe enim scio non-satis me pernosti, &c. ubi primus pes dactylus, *Cert' enim*.

6. Vocales quasdam corripere, quæ non eliduntur: v. gr. in *Andria*, act. 4. Sc. 4.

Reliquit me homo atque ab-iiit. ubi *me* breve est, quia non eliditur more Græco. Et Sc. 6.

Quæ se in-bones-te optavit, &c. voces illæ, quæ se in... dactylum efficiunt.

Nonnulli, ut hiatum hunc effugiant, addi volunt, Plautino more, litteram D. *Reliquit med homo*.

7. Nota, *eho*, *hem*, & alias quasdam id genus interjectiones, extra metrum aliquando censendas, neque cum metiri voles versum, annumerandas aliis vocibus.

§. II. De versibus Lyricis.

LYRICORUM vatum Poemata vocantur Odæ, quæ vox Græca significat cantilenam, quia Odæ ad Lyram, sive citharam vulgo canebantur. Odæ istæ proprium quoddam carminis genus habent: immo constat aliquando è tribus plane diversis. Ab inventoribus vulgo nomen sortiuntur. Sic Odæ Alcaica dicitur, cujus auctor Alcæus, Poeta Græcus; Sapphica, quam invenit Sappho, &c. singula Odarum, & versuum, è quibus componuntur, genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum, quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadei Tetrametri: qualis est apud Horatium Od. Lib. 1. *Mæcenæ utavis*, &c. Vocantur Choriambici, quia in illis præcipuum locum obtinet pes Choriambus, qui componitur ex Choræo, sive Trochæo. & Iambo, id est, longa & brevi, & longa. Ascle-

piadei vocantur ab auctore : inventus enim fertur iste versus à quodam Asclepiade. Tetrametri denique, quia pedes 4. habent, quorum 1. est Spondæus, 2. & 3. Choriambus, 4. Pyrrichius, constans è duobus brev.

Mæce-nas ata-vis-edite Re-gibus.

Potest etiam aliter idem versus dividi, si nempe interponatur cæsura in medio.

Mæce-nas ata-vis edite-Regibus.

Porro cum Ode unius generis versibus ita constet, vocatur Monocolos: quæ vox Græca significat, esse partes omnes unius formæ ac speciei. Quando duplicis generis sunt versus in Ode, vocatur illa Dicolos: quando triplicis, Tricolos: quadruplicis, Tetracolos, &c.

Rursum, quando versus iidem & ejusdem generis recurrunt; si alternis, id est, si post alterum quemque versum, vocatur Ode Distrophos (que vox Græca id significat); si post tertium quemque versum, Tristrophos; si post quartum, Tetrastrophos: quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Græcis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet, versus vocatur Acatalectus; si desit una syllaba, vocatur Catalectus; si pes totus desit, Brachycatalectus: si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum, est earum, in quibus primi quique tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est undecim syllabarum) Saphici (à Sapho inventi) Acatalecti, sive quibus nihil deest, Pentametri, sive quinque pedibus constantes, quorum 1. est Trochæus, 2. Spondæus, 3. Dactylus, 4. & 5. Trochæi. Quartus autem quisque versus est Adonius (ab Adone inventus) Dimeter, hoc est, duobus constans pedibus, nempe Dactylo, Spondæo. Talis est Ode 2. lib. 1. apud eundem Horatius.

Jam sa-tis ter-ris nivis-atque-diræ.

Similes sunt duo sequentes; quartus:

Terruit orbem.

Tota Ode est Dicolos Tetrastrophos.

III. Genus. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Choriambicus Glyconius (ab Glycone inventore) Acatalectus, Trim-

meter, id est, pedes ternos habens: quorum 1. est Spondæus, 2. Choriambus, 3. Pyrrichius. Secundus vero quisque versus est Asclepiadæus, de quo dictum est in 1. genere Odarum. Talis est Ode 3. Lib. 1.

Sic te Diva-potens-Cipri,

Sic fra-tres Helenæ lucida-sidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos; in qua primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, Heptameter. Dactylicus dicitur, quia in eo maxime regnat pes Dactylus: Archilochius, quia inventus, & usurpatus ab Archiloco Poeta Græco Lyrico: Heptameter, quia septem constat pedibus, quorum 4. primi sunt Dactyli, mixtis tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit, Spondæis, tres postremi semper sunt Trochæi. Secundus vero quisque versus, Iambicus, Hexameter, Catalectus constans sex pedibus, dempta una syllaba. Primus est Spondæus, vel Iambus. 2. Iambus, 3. Spondæus, 4. 5. & 6. Jambi. Talis est Oda 4. Lib. 1.

Solvitur-acris hi-ems gra-ta vice-veris-& Favoni.

Trahunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu cæsura; & sic tres pedes ultimi erunt Trochæi.

Trahunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

V. Ode Tricolos Tetrastrophos, in qua primi quisque duo versus sunt Asclepiadei; qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, auctore Pherecrate sic dictus; Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri, Trimeter; quia tres pedes habet, Spondæum, Dactylum, Spondæum. Quartus quisque est Glyconius; de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. lib. 1.

O na-vis refe-rent-in mare-te novi-

Fluctus: à quid a-gis? -fortiter, occupa-

Portum: -nonne vi-des, ut

Nudum-remigi. latus.

VI. Ode Dicolos Tetrastrophos. Primi quisque tres versus sunt Asclepiadei; quartus Glyconius. Talis est Ode 5. lib. 1.

Scriberis vario, &c.

VII. Dicolos Distrophos. Primus versus est Hexameter, secundus est Dactylicus Alcmænius,

Te-

Tetrameter. Dicitur Dactylicus, quia frequentiores in eo sunt Dactyli; Alcmanius, quia inventus ab Alcmane, Græco poeta; Tetrameter, quia 4. habet pedes, nempe similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametris. Talis est Ode 6. lib. 1.

3. *Lauda- bunt ali-i claram Rhodon-aut
Miti-lenem.*

Aut Ephc-sum, bimarisque corinthe? &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque versus est Aristophanius, Dimeter, constans è duobus pedibus, nempe Choriambos, & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur, quia in hymnis Bacchi sæpe adhibebatur: constat ex una brevi, & duabus longis. Talis est versus Odæ 7. lib. 1.

Lydia dic-per omnes.

Aristrophanius appellatur ab auctore illius Aristophane, poeta Comico, apud Græcos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus, (ab Alcæo inventus) Tetrameter, quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus, 2. & 3. Choriambus, 4. Bacchius.

Te Deos -oro è Sibarim cur properes-amando.

Porro pes Epitritus ita vocatur, quæ supra tres syllabas, unum habet. Quadruplex est: 1. ex Jambo & Spondæo compositus, ut *voluptates*, 2. ex Trochæo, & Spondæo, ut *conciatas*, 3. è spondæ, & Jambo, ut *communicant*, 4. è Spondæo, & Trochæo, ut *expectare*. Potest hujus Odæ primus versus aliter dividi, nempe:

Lydia-dic per-omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Tetrastrophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcæo, Lyrico poeta clarissimo. Primi quique duo versus sunt, Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondæo, deinde Jambo, postea Spondæo, tum Anapæsto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactylicos velis, constabunt ex Jambo, vel Spondæo, tum Jambo, cæsura, & duobus Dactylis. Talis est Od. 8. lib. 1.

Vides-ut al-ta stet-nive candidum.

Vides-ut al ta-stet nive-candidum.

Tertius quisque versus est jambicus dimeter, si-
ve

ve 4. pedibus constans: (nam in versibus jambicis, una mensura duos pedes complectitur) hypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silvæ-laborantes gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus, constans pedibus quatuor, duobus Dactylis, & duobus Trochæis.

Flumina-constiterint a-cuto.

X. Odæ Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici Alcaici Pentametri, qui constant è Spondæo, tribus Choriambis, & Pyrrichio. Talis est Odæ 10. lib. 1.

Tu ne-quæsieris-scire nefas-quem mihi, quem-tibi.

Potest etiam dividi versus iste aliter, cæsuris interpositis.

Tu ne-quæsieris scire ne-fas-quem mihi, quem-ti-bi.

XI. Odæ Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est jambicus dimeter Catalectus, constat enim 4. pedibus, sed una syllaba deest, nempe prima. Talis est Odæ 15. lib. 2.

Non-ebur-neque aure-um.

Si velis pendulam, & abundantem syllabam in finem versus rejicere; facies ex jambico Trochaicum, & sic metieris.

Non e-bur nequ-au-reum.

Secundus versus est jambicus trimeter Catalectus, constans 6 pedibus, dempta una syllaba.

Ata veni-det in-demo-lacu-nar.

XII. Odæ Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter, secundus quisque est Dactylicus Dimeter Hypercatalectus, constans 2. Dactylis & syllaba. Talis est Odæ 6. lib. 6.

*Diffu-gere ni-ves, redeunt jam gramina-campis
Arbori-busque co-mæ.*

XIII. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus versus est jambicus trimeter, sive sex pedibus constans, secundus jambicus dimeter, duabus constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est Odæ I. Epodon.

*Ibis-Libur-nis in-ter al-ta na-vium.
ami-ce, pro-pu-gnacula.*

Aliud quoddam genus est huic simile; in quo pro

pro versu primo jambico, ponitur Heroicus Hexameter.

*Mollis i-nertia-cur tan-tam dif-fuderit-imis
oblivio-nem sen-sibus.*

XIV. Odæ Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter: secundus vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus, constans 4. Jambis, 2. Dactylis, & una syllaba. Talis est odæ 10. Ep.

*Horrida-tempes-tas Cœlum con-traxit, & imbres
Nives-que de-ducunt-jovem.*

Nunc mare-nunc sil-væ.

Quidam hanc Odem faciunt Tricolon Tristrophon & secundum versum in duos secant: quorum primus est jambicus Dimeter.

Nives-que de-ducunt-jovem.

Alter est Dactylicus Archiloquius, de quo dictum in duodecimo genere.

Nunc mare nunc silvæ.

Huic affine est generi aliud. in quo Dactylicus Archilochius præponitur jambico dimetro: & in primo loco, pro Heroico Hexametro, ponitur jambicus Trimeter.

Peti, nihil me si-cut ant-ca, juvat-scribere-ver-si-culos,

amo-re per-culsum-gravi.

In quo genere, quidam duos illos versus in unum constant hoc modo.

Scribere-versicu-los amo-re per culsum gravi.

XV. Odæ Dicolos Distrophos: cujus primus quisque versus est Heroicus: secundus vero jambicus. Talis est Od. 11. lib. Epod.

Altera-jam teri-tur bel-lis ci-vilibus-ætas;

Suis-et ip-sa Ro-ma vi-ribus-ruit.

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus jambici Trimetri. Talis est Ode 17. lib. Epod. *Fam jam efficaci, &c.*

§. III. De aliis quibusdam usitationum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosociæ Bononiensis.

Joan. Baptistæ Ricciolii.

A Napæsticum Archilochium carmen est constans quatuor pedibus, quorum quilibet potest esse Anapæstus aut Spondæus: primus vero & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. ch. 1.

*Turbine magno spes sollicitæ
 Orbibus errant, trepidique metus.
 Ille superbos auditus Regum
 Durasque fores expertus somni
 Collit, ac nullo fine beatus
 Componet opes, gazis inbianz,
 Et congesto pauper in auro est.*

Qui quidem Seneca admisit secundo loco, sed raro, tribachum & dactylum, & in illo Medææ versu 311. in fine dactylum sic:

Non erat usus. Nondum Plejadas.

Idem in choro ejusdem Medææ separatum Adonijum subjecit.

De Glyconio dictum est supra. Constat spondæo & dactylis duobus. At Seneca Choro 4. Edipi tricies ponit Choreum primo loco: quod & sæpe fecit Catullus: rarius vero Horatius, ut in illo: *Ignis Iliacas domos.* Immo Seneca aliquando 3. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis & syllaba: recipit tamen primo loco spondæum ac anapestum, & raro tribachum. Utitur hoc Theocritus Idyl. 29. Anacreon vero sæpissime: ex quo illud latinitate donatum accipe:

*O ter quaterque felix
 Cicada, quæ supremis
 In arborum viretis,
 Roris farum ut bibisti;
 Cantare dulces gaudes.*

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum constat quatuor jambis: recipit tamen primo & tertio loco spondæum, raro autem anapestum, aut tribachum. Habes exempla passim in Horatio lib. epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

*Beatus ille, qui procul negotiis:
 Ut præca genus mortalium,
 Paterna rura bobus exercet suis
 Solutus omni fœnore, &c.*

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sabbati ante Domin. Passionis ad Vesperas:

*Vexilla Regis prodeunt,
 Fulget Crucis mysterium,
 Qua vita mortem pertulit,
 Et morte vitam protulit.*

Jambicum Hipponacteum constans quinque pedibus dissyllabis, & una in fine syllaba: quorum

secundus, quartus, & quintus sunt jambi: primus vero & tertius vel jambi, vel spondæi. Tale est illud elegantissimum:

*Ternos vetusti congior falerni
Uno die convivii peractis
Hausit potentum Romuli Nepotum
Regnator audax, arbiterque regum,
Exinde ples Quiritium vocavit
Non Claudium Tiberium Neronem,
Sed Calidium Biberium Meronem.*

Jambicum senarium, seu archilochium acatalecticum, si purum est, constat solis jambis; si mixtum, requirit locis paribus, id est, secundo, quarto, & sexto, jambum; imparibus vero, præter jambum, excipit anapæstum tribrachum, spondæum & dactylum: immo secundo & quarto non recusat tribrachum. Tragicum vero, ut sit gravius, non debet, nisi rarissime, constare ex puris jambis; Comicum autem, modo in fine retineatur fere semper jambus, reliquis quinque locis recipit jambum, spondæum, anapæstum, tribrachum, dactylum. Exempla sint jambici puri ex Catulo.

*Phaëlus ille, quem videtis, hospites,
Ajunt fuisse navium celerrimus.*

Tragici vero jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

*O magne Olympi rector, & mundi arbiter,
Jam statue candem gravibus æumnis modum.*

Comici denique jambici exemplum sit ex Terentio in Andriæ:

*Qui utrambis recte norit, ambas noverit.
Accusant, quos hic noster auctores habet.
Perduxere illuc secum, ut una esset mecum.
Nihil ista opus est arte ad hunc rem, quam puro.*

Et in Eunuchi prologo:

*Si quisquam est, qui placere se studeat bonis.
Quamplurimis, & minime multos lædere,
In his Poeta hic nomen profiteri vult suum.
Phaleucium hendecasyllabum est, & coustat
spondæo, dactylo, & tribus cpoëis. Mart. l. i.
Hic est quem legis, ille quem requiris,
Toto notus in orbe Martialis,
Cui lector studiose, quod dedisti
Viventi, decus atque sentienti,
Rare post cineres habent Poetæ.*

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum, ut apud Catullum pæne tricies; apud

Martialem fortasse nonnisi semel in illo libri 3. epigr. 21.

Veterno resinaque, pigriores.

Apud eundem Catullum primo loco videbis choreum, & quidem duodecies: & ibidem dactylum bis, anapæstum semel. Apud Senecam vero in *Œdipi* 2. Choro anapæstum secundo loco.

De *Sapphico* item dictum est, paragrapho superiori. Hic addem nonnulla. Solis sapphicus Catullus, Seneca, Statius usi sint, Adonius non interjecto. Secunda sede, pro spondæo, Sappho inventrix, & Catullus non semel, & Seneca choreum adhibuere. Sit exemplum ex Catullo:

Otium, Catulle tibi molestum est

Seu Saccas, Sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sappho quarto loco spondæum, raro tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco dactylum? quod fecit Seneca in choro actus 3. *Medææ*, & in choro actus 3. *Troadis* sic:

Sumere innumeras solitum figuras,

An feras varii Lapidis Carystos.

Immo idem Seneca, teste Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo jambum.

Scæzon, seu Choriambicum cæmen est jambicum senarium, seu claudicans, quia loco ultimi jambi habent spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit iambus. In ceteris servat leges jambici Senarii: atque adeo in secunda & quarta sede habet jambum vel tribrachum: in prima & tertia jambum, aut spondæum, aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares spondæo; quum duæ breves uni longæ equivalenceant; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

Nec labra fonte prolui caballino,

Nec in bicipiti somniasse Parnasso

Memini, ut repente sic Poeta prodirem.

... *Quod si dolosi spes refulserit nummi*

Corvos Poetas & Poetridas Picas,

Cantare credas Pegasejum melos.

Hoc melos torquet Grammaticos, est enim iambus in ultima sede contra leges Scæzontis. Manutius, Emmanuel, & Gretserus putant imitatione Græcorum productam primam in *Melos*, sicut ab Homero producta fuit in hymnis, Polimanus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alemanium dimetrum est. & acatalectum, constatque quatuor trocheis: recipit tamen secundo & quarto loco spondæum & primo loco pyrrichium. Tale illud Ecclesiæ:

*Pange lingua gloriosi, Tale & illud Catulli:
Age, cuncta nuptiali.*

Trochaicum Hipponacteum est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochæi; reliqui aut trochei, aut spondæi: apud cômicos vero, omnibus locis recipit compares spondæo, nempe anapestum & dactylum, & compares trochæo, nempe jambum & tribrachum, excepto ultimo. Sit exemplum prioris:

Pelle tonsis, tergu Ponti, vela tende, jam pergamus.

Trochaicum, Galiambicum, tetrametrum est, constatque vel trocheis, vel partim trocheis, partim Pyrrichiiis, & raro admittit pedes his compares. Exemplum est illud Catulli:

Super alta vetus Atys celeritate maria.

Alia versuum gênera, quæ sunt innumerabilia, si velis cognoscere, adito Servium, & Laurentianum in Centimetro: Nebrixensem lib. 8. cap. 8. Despauterium lib. 5. Scaligerum in Poetica, lib. 2. &c. Pauca modo de Dithyrambo subnectam.

5. IV. De Dithyrambo.

Dithyrambus canebatur in honorem Bacchi, à quo nomen est sortitus. Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus, quasi duabus januis in lucem emissus. Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita, redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves, & mente ac voce parum constantes, Carmina sine modo ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati Poetæ, & antheo furore correpti, carmina quædam audaci, tumido, vario stilo, scripsere, quo canere modo ebriosi solent, permixtis in unam versibus omnis generis & metri. Hæc origo Dithyramborum & forma. Exemplum habes in Seneca Tragædo, post secundum Actum Tragædiæ, cui nomen fecit *Ædipus*: Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dithyrambus:

Effusare redimite cenam.

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit. Quos enim effert lætitia, ii mentis & vocis ægre sunt compotes.

Surge, Phœbe, pone curas,
 Summe plectra, funde lætum
 Ore carmen, usitatis
 Parce modis agitare cantus.
 Clio docta cur moratur?
 Cur talia lenta cessat?
 Otiosa cur sonorum
 Turba monte torpet alto?
 Huc adeste, convolate,
 Quis Apollo labra sacro
 Fonte tingit; hac adeste;
 Turca mari fugit atque terra.
 Hinc proterva turba, Fauoi,
 Huc, amœna turba, Nymphæ;
 Ferte sarta, ferte flore:
 Turca mari jacet, atque terra
 Ferte sistra, barbitosque,
 Fistulasque, tibiasque,
 Et canendo, lusitando,
 Saltitando, prædicat:
 Turca mari fugit atque terra.
 Audiat Æther,
 Gaudeat Æther,
 Te Duce Clemens,
 Roma triumphet:
 Turca mari jacet atque terra.
 Italia festis
 Æra resultent
 Undique templis:
 Turca mari fugit atque terra.
 Audiat Ister,
 Litora multo
 Flore coronet.
 Plaudat iberus,
 Et tagus almain
 Vertice flavo
 Nectat olivam:
 Tum sua Nereo
 Lætus uterque
 Gaudia portet:
 Turca mari fugit atque terra.
 Curre, fama, clange, clama,

Gaudiaque extremum, & plausus, & carmina
 longe
 Differ in orbem.

§. V. De Symbolo Heroico.

Symbolum Heroicum, Italis vulgo *Impresa*, Gallis, *une divise*, definitur picta metaphora, sive imago quædam picta, significans rem aliam non pictant, propter utriusque similitudinem, addita voce seu sententia, quæ utriusque conde-
 xionem ostendat. Exempli causa Sol pictus cum hac epigraphe, *Sufficit Orbi*: recte designat Imperatorem aliquem Romanum, v. g. Cæsarem Augustum: sicut enim sol satis habet lucis ad orbem totum collustrandum, & caloris ad fovendum; sic Augustus satis habuit sapientiæ ad gubernandum orbem, & potentiæ ad continuandum. Figura picta, corpus symboli appellatur: Verbum seu sententia, dicitur anima: Ut enim homo constat ex anima & corpore, ita symbolum heroicum componitur ex figura & verbis. Ubi nulla intercedit similitudo inter figuram pictam & rem illa significatam, nullum est symbolum propriè ac vere dictum. Itaque Illud Caroli V. *Plus ultra*, sententia est, non symbolum. Inter figuras, è quibus symboli corpus constat, negant periti locum esse humano corpori vivo, Statuam, quæ corpus representet, adhiberi posse non negant, v. gr. si statuam ponas, quam sculptor crebris ictibus format, politque; & addas. *Perficitur dum cæditur*: Recte sic exprimas virum probum, qui rebus adversis ad virtutem proficit.

Figure sumantur è rebus naturalibus, iisque vulgo notis; non fabulosis, aut peregrinis.

Voces, quæ figure adduntur, & ejus similitudinem cum re significata indicant, non solum Latino Græcoque sermone, sed etiam vulgari & vernaculo scribi possunt. Placeant in primis he-
 mistichia, sive partes primæ, aut ultimæ alicujus versus, v. g. Hexametri. Videndum ut voces illæ sint paucæ claræ, & accommodatæ rei quæ significatur. Interdum optativo efferuntur modo; nonnunquam infinito: fere indicativo.

Res significata exprimi non debet in ipsis, quæ Lemma, sive Epigraphem componunt, verbis; sed generali quodam efferri modo, qui conveniat

figuræ significanti, & rei significatæ. Sic; pone lucernam, adde, *Lucet, & ardet*: significabis S. Joannem Baptistam, aut quemvis Apostolicum virum; quod enim proprie convenit lucernæ, ut ardeat & luceat, hoc per metaphoram congruit viro Apostolico. Aliquando figura ipsa loquens inducitur. Sic idem vir Apostolicus virtutum fama & prodigiorum peccatores blande trahens significabitur; si magnetem pingas cum hoc lemma- te, seu inscriptione: *Ad me dura traho.*

Placet milites laudare, quos Regis præsentis exemplum accendit ad rem bene gereudam? Pingge pullos aquilæ, solem adversum intuentes, cum hoc emmate: *Crescunt vires animique vident.* Vir dives & probus insigni aliqua dignitate auctus, notabitur summe majori alveo decurrente: *Utilior quo major.* Princeps femina ad solium evecta, signabitur picta luna & plena: *In publica commoda credit.*

Victoriam de Turcis anno 1716. felicissime reportatam, CLEMENTIS XI. Pontificis Maximi auspiciis, precibus, & consiliis, ita describit Romanus vates: Exhibet regem apum, qui aculeo carere dicitur, fucos alveari abigentem: Subjicit hæc verba: *Vincit inermis.*

D. In quo Emblemata discrepat à symbolo Heroico, cui videtur esse simillimum?

M. In hoc maxime discrepat, quod Emblemata significantur quæcumque ad virtutem, pietatem, & mores pertinent: neque tam religiose observantur in eo leges Symbolis heroicis præscriptæ. De voce si quæris, Emblemata, Græca vox, significat elegans opus, arte & manu elaboratum, quod mensæ, pavimento, vasis, & parietibus inscribitur & immittitur: quales sunt figuræ Hieroglyphicæ, tessellatæ imagines, & alia id genus.

CAPUT IV.

Achrostichis, Anagrama, Griphus, &c.

S. I. De Acrostichide.

D. Quid est Acrostichis, & quomodo fit?

M. Acrostichis, Græca vox est, & significat breve poema, in quo primæ cujusque versus litteræ autem aliquod, sive sententiam, exhibent.

Exem-

Exempli causa si S. Carolum laudare velis, primi carminis, prima Littera erit C. secundi A. tertii R. quarti O. quinti L. sexti U. septimi S. ita primæ cujusque Versus litteræ, seorsim sumptæ, dabunt vocem **CAROLUS**. Sic nomen Sacrum **JESUS** offeret Acrostichis.

Ille, sacrum cujus legis hoc in carmine nomen,
 In Virginis castæ sinu,
 Servator mundi, nostrum productus in orbem
 Ut omnibus vitam daret,
 Se moriens totum indulsit mortalibus ægris.

Sic in omnium Sanctorum laudet vates recentior hanc sententiam Acrostichide explicuit:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta

Fam sua: nos alia ex aliis in bella vocamur.

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Fam sua, securam cœlestem ducite vitam,
 Calles Elysias læti, saltusque beatos
 Incolite; æternis eja indulgere choreis,
 Mellure optata tandem, portumque potiti;
 Erepti ex undis pelagi, ridete fruantes.
 Fluctus, & ventos, tempestatesque sonoras,
 Et quicquid sævum Neptunia monstra minantur.
 Pæstantes Scyllam effugisse, trucemque Charibdim;

Trasque undisoni horrendas, rabiemque tridentis,
 Canibus ætheriam mulcete perennibus aulam:
 Et Pæana simul canite, æternumque triumphum,
 Succis ambrosiæ saturati, & nectaris haustu, &c.

Interdum geminatur Acrostichis, ita ut extrema cujusque versus littera sit eadem ac prima: ut si dicas:

Ille, sacrum cujus nomen tibi carmine pinxi

Emissus alto ex æther F, &c.

Totum hoc carminis genus laboriosum, & exiguæ frugis.

S. II. De Anagrammate.

D. Quid est Anagramma?

M. Anagramma fit, dum ex aliquo nomine eruitor aliqua sententiam ejus laudem, aut vituperationem, servatis nominis litteris, sed variis arbitrio transpositis. Licet unam, alteramve addere, aut mutare litteram. Exempli subijcio: *Logica, Caligo. Ursula, Laurus. Calvinus, Lucia-*

nus. Corpus. *Porcus*. Sacramentum: Eucharistia: *ebare ceres in JESUM mutata*. Ignatius de *Colo-*
jola: Oignis à Deo illatus. Sic lusit vates in *Gale-*
num: Galenus: Angelus.

Angelus es: bonus anne malus, Galene? salutis
 Humanæ custos; Angelus ergo bonus.

Humanam tamen heu! quoties, Galene, salutem
 Arte mala turbas! Angelus ergo malus,
 Gregorius decimus quartus.

Murus custodiæque gregis.

Ni Domitius alto cinxerit muro domum,
 Cingentis est vanus labor.

Nisi sit ovilis tutor & custos Deus,
 Frustra excubat pastor vigil.

Gaudere fas est, missus è cœlo gregi,
 Est murus & custodia.

Vir pie ingeniosus, & ingeniose pius, centum ana-
 grammata pura in laudem Immaculatæ Concep-
 tionis Deiparæ ante aliquot annos deprompsit ex
 illis verbis *Ave Maria gratia plena*. Puta vocan-
 tur anagrammata, in quibus nulla mutatur lit-
 tera, nulla additur, vel demitur.

§. III. De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.

D. *REscire cupio quid sibi velint istæ voces, qui-*
bus nostræ vulgo scholæ personant, Griphus,
Logogriphus, &c.

M. Griphus aliud nihil est, quam enigma scri-
 pto adumbratum, sed obscuris tamen & intrinca-
 tius, adeo ut negotium facessere homini, etiam
 acuto, possit. Nomen invenit à voce græca (a),
 Latine *rete*, quia explicantes implicat, irretit-
 que; sic appellatur etiam quælibet obscura pro-
 positio, præsertim jocosa & ludrica. Suppeditabit
 exempla P. Laurentius *Le Bruns* in sua eloquen-
 tia Poetica.

Logogriphus non versatur in rebus ipsis, erudito
 vocum, aut colorum velo tegendis, sed in ipsis
 vocibus celandis, earum syllabas, aut litteras re-
 secando, trajiciendo, & varie commutando. Sic in
 voce, *Ovis*, si demas primum elementum, resta-
 bit *vis*, unde natus versiculus:

Im-

(a) *γριφος.*

Ambellis tota est, caput exime, vis erit illi.
Sic à verbo *navem* si tollas primam, & ultimam
litterulam, habebis *ave*: unde aliquis ad amicum
scribens agebat:

Mitto tibi navem, prora, puppique carentem.

In vocabulo *aper* invenies *pera, aer, pai*. Hujus
obscuritatis acumen, quia in meris vocibus con-
sistit, Logogriphus appellatur, quasi dicas, vocis
ambages & lusus.

Griphus vocantur figuræ, voces, litteræ, que sua
dispositione, numero, actione, vel colore, verbo-
rum, sensuum, paræmiam, aut aliud quidpiam
exprimunt, non sine aliquo sale. Ita Cupidinem
aliquis pingit, qui orbem terrarum ligat, cum
hoc lemmate: *omnia vincit amor*. Hoc genus faci-
le in pueriles ineptias excudit.

D. *Libenter aliquid audirem de Inscriptione, quam
à te prætermisam esse miror?*

M. Num est illa tantum opus Poetarum, sed
etiam Oratorum, etsi versum non respuat. Duplex
illius dos; Brevitas & Perspicuitas. Optima est
quæ necessaria personæ, loci, temporis, & modi
adjuncta paucis complectitur. Parco exempla
congere, quæ tot colecta voluminibus leguntur.

F I N I S.

INDEX

CAPITULUM.

Elementa Rhetoricæ.

CAP. I. De Fabula.	pag. 5.
§. I. De variis Fabularum generibus.	ibid.
§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.	6.
§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.	ibid.
§. IV. De Fabula Mixta.	7.
§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.	8.
§. VI. De utilitate Fabulæ.	9.
CAP. II. De Narratione.	11.
§. I. De virtutibus Narrationis.	ib.
§. II. De Schematibus, seu Figuris quibus illuminari potest Narratio.	15.
§. III. Varia Narrationum genera & selecta illarum exempla.	19.
CAP. III. §. I. De Chria.	26.
§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam: Breve & irreparabile	tem-

tempus omnibus est vita. 31.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio. 34.

CAP. IV. De Amplificatione. 35.

§. I. De Amplificatione rerum. 37.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum. ibid.

§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum. ibid.

§. IV. De Amplificatione per congeriem, seu enumerationem partium. 38.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum. 40.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium. ibid.

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla. 41.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum. 42.

§. IX. De Amplificatione per incrementum. 43.

§. X. & XI. 44.

§. XII. 45.

§. XIII. 46.

§. XIV. ibid.

§. XV. De Amplificatione per repetitionem. 47.

§. XVI.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.	48.
Proœmium Rhetoricæ.	49.
§. I. De natura & fine Rhetoricæ.	ibid.
§. II. De materia Rhetoricæ.	50.
§. III. De partibus Rhetoricæ.	52.
§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.	ibid.
De Imitatione.	53.

LIBER I.

De Elocutione.

CAP. I. De Figuris, seu Schematicis.	61.
§. I. De Figuris Sententiarum.	ibid.
§. II. De Figuris ad movendum idoneis.	ibid.
§. III. De Dubitatione.	63.
§. IV. De Obsecratione.	64.
§. V. De Imprecatione.	65.
§. VI. De Interrogatione & Subjectione.	ibid.
§. VII. De Præteritione & Retinencia.	66.
§. VIII. De Expolitione.	67.
§. IX. De Epiphonemate.	ibid.
CAP. II. De Figuris ad delectandum magis idoneis.	68.
§. I. De Apostrophe.	ibid.
§. II.	

§. II. De Hypotiposi.	69.
§. III. De Prosopopœja.	70.
§. IV. De Etopœja.	71.
CAP. III. De Figuris ad docendum idoneis.	73.
§. I. De Antithesi.	ibid.
§. II. De Sustentatione.	74.
§. III. De Communicatione.	ibid.
§. IV. De Correctione.	75.
CAP. IV. De Figuris verborum.	ibid.
§. I. De Tropis.	ibid.
§. II. De Metaphora.	76.
§. III. Quid vitandum in Metaphora.	78.
§. IV. De Allègoria.	79.
§. V. De Metonymia.	80.
§. VI. De Synecdoche.	82.
§. VII. De Ironia.	83.
§. VIII. De Sarcasmo.	85.
CAP. V. De Figuris verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.	86.
§. I. Figuræ per adjectionem.	ibid.
§. II. De Figuris per adjectionem	89.
§. III. De Figuris per similitudinem.	ibid.
§. IV. Apendix de Transitione.	91.
CAP. VI. De Perîodo.	94.
§. I. De partibus Periodi.	ibid.
§. II. De variis Periodorum generi-	ri-

ribus.	95.
§. III. De legibus ac regulis Periodi.	96.
§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.	97.
§. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.	98.
§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.	99.
§. VII. Quomodo parari possit facultas numerose dicendi.	102.
CAP. VII. de Stilo oratorio.	103.
§. I. De Stilo sublimi.	104.
§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.	105.
§. III. De Stilo simplici.	106.
§. IV. De Stilo mediocri.	ibid.
§. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.	107.
§. VI. De Stilo vitioso.	108.
§. VII. De Stilo Laconico & Asiatico.	109.

LIBER II.

De Inventione.

CAP. I. De Locis intrinsecis.	118.
§. I. Definitio.	ibid.
§. II. Enumeratio partium.	120.
§. III. Notatio nominis & Conjugata.	121.
§. IV.	

§. IV. Genus & Species , seu Forma.	123.
§. V. Similitudo & dissimilitudo.	125.
§. VI. Contraria & Repugnantia.	126.
§. VII. Adjuncta.	128.
§. VIII. Antecedentia , & Consequentia.	129.
§. IX. Causæ.	130.
§. X. Effecta.	132.
§. XI. Comparatio.	133.
CAP. II. De Locis extrinsecis , seu remotis.	134.
CAP. III. De secunda Inventionis parte, seu de motibus excitandis.	138.
§. I. De Amore & Odio.	139.
§. II. De metu , spe & audacia.	141.
§. III. De Misericordia.	143.
§. IV. De Ira & Indignatione.	145.
§. V. De Mansuetudine.	148.
§. VI. De Æmulatione.	149.

LIBER III.

De Dispositione.

CAP. I. De Exordio.	152.
§. I. De variis Exordiorum generibus.	153.
§. II. De virtutibus ac vitiis Exordii.	154.
§. III. De variis Exordiorum fontibus.	156.
§. IV.	

§. IV. De officio ac munere Exor-	158.
dii.	
§. V. De paranda attentione.	161.
§. VI. De Propositione.	163.
§. VII. De Divisione.	165.
CAP. II. De Confirmatione.	ibid.
§. I. De Confirmatione proprie dicta.	166.
§. II. De Syllogismo.	ibid.
§. III. De Enthymemate.	169.
§. IV. De Inductione.	170.
§. V. De Exemplo.	171.
§. VI. De Dilemmate.	172.
§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.	173.
§ VIII. de Sorite & Epichieremate.	174.
CAP. III. De Confutatione.	175.
CAP. IV. De Peroratione.	177.
§. I. De Enumeratione.	ibid.
§. II. De Affectuum commotione.	179.

LIBER IV.

<i>De diversis Orationum generibus.</i>	
CAP. I. De Orationibus quæ pertinent ad genus demonstrativum.	182.
§. I. De oratione Panegyrica.	ibid.
§. II. De inventionibus & fontibus Panegyrici.	ibid.
§. III. De tempore, quod ortum	

antecessit. 184.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt. 187.

§. V. De corporis & fortunæ laudibus. 188.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur. 191.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem. 193.

§. VIII. De oratione natalia, seu genetliaca. 194.

§. IX. De oratione nuptiali, sive Epithalamio. 196.

§. X. De laudatione Funebris. 197.

§. XI. De oratione Eucharistica 201.

§. XII. De Epinicio & gratulatione. 203.

CAP. II. De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum. 205.

§. I. De suasionem & dissuasionem. 206.

§. II. De variis variarum ætatum moribus. 208.

§. III. De moribus Nobilium, Divitum, & Plebejorum. 210.

§. IV. De hortatione & dehortatione. 213.

§. V. De concitatione & conciliatione. 215.

§. VI. De commendatione. 216.

§. VII.

§. VII. De petitione. ibid.

§. VIII. De consolatione. 217.

LIBER V.

De Pronuntiatione.

§. I. De memoria. 220.

§. II. De voce. ibid.

§. III. De monotomia & cantu 221.

§. IV. De gestu. 223.

INSTITUTIONUM POETICARUM.

LIBER I.

CAP. I. Definitio Poeseos. 229.

CAP. II. De materia Poeseos. 231.

CAP. III. De forma Poeseos. 232.

CAP. IV. De Peripetia. 234.

CAP. V. De Anagnorisi. 236.

CAP. VI. De Episodio. 237.

CAP. VII. de Machina. 238.

CAP. VIII. De Moribus. 239.

CAP. IX. De Sententia. 240.

CAP. X. De Dictione. 241.

CAP. XI. De causa efficiente Poeseos. 245.

CAP. XII. De fine Poeseos. 246.

CAP. XIII. De divisione Poeseos. 248.

LIBER II.

De Epopœja.

CAP. I. Definitio Epopœjæ. 249.

CAP. II. De materia Epopœjæ. 250.

§. I. Actio Reminæ an materia Epopœjæ.

pœjæ.

251.

§. II. Actio Epopœjæ quomodo

Una.

253.

§. III. Actio Epopœjæ quomodo

Tota.

254.

§. IV. Actio Epopœjæ qui vera &
verisimilis.

255.

§. V. Actio Epopœjæ quomodo il-
lustris & felix.

ibid.

CAP. III. De forma Epopœjæ.

256.

§. I. Fabulæ Epicæ dotes.

257.

§. II. Fabulæ Epicæ partes.

258.

§. III. Fabulæ Epicæ dispositio.

360.

CAP. IV. De propositione Epopœ-
jæ.

261.

CAP. V. De invocatione Epopœ-
jæ.

263.

CAP. VI. De narratione Epopœ-
jæ.

264.

CAP. VII. De epîlogo Epopœjæ.

266.

LIBER III.

*De Dramate.*CAP. I. Definitio Poematis Dramati-
ci.

268.

CAP. II. De materia Poematis Dra-
matici.

269.

CAP. III. De forma Poematis Drama-
tici.

270.

§. I.

§. I. Unitas & simplicitas Fabulæ
Dramaticæ. ibid.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dram. 272.

CAP. IV. De partibus Poematis Dra-
matici. 273.

CAP. V. De Choro in Dramate. 276.

CAP. VI. De Scenico Apparatu. 277.

CAP. VII. Definitio Tragœdiæ. 278.

CAP. VIII. De materia Tragœdiæ. 279.

CAP. IX. De forma Tragœdiæ. 281.

CAP. X. De fine Tragœdiæ. 282.

§. I. Qui affectus concitentur in
Tragœdia. 283.

§. II. A quibus concitentur affectus
in Tragœdia. ibid.

§. III. Quomodo concitentur affec-
tus in Tragœdia. 285.

CAP. XI. Præceptorum usus in scri-
benda Tragœdia. 286.

CAP. XII. De Comoedia. 288.

LIBER I V.

CAP. I. De Elegia. 291.

CAP. II. De Epigrammate. 292.

CAP. III. De Satyra. 293.

CAP. IV. De Poemate Lyrico. 294.

CAP. V. De Hymno, Parodia, &
Carminè Intercalari. 296.

CAP. VI. De Eclogis, Silvis & Diris ibid.

CAP. VII. De Epithalamio, Gene-
thilia-

thliaco, Episodio. 297.

CAP. VIII. De Epinicio, Eucharistico, Propemptico. 298.

CAP. IX. De Carmine Soterico, Protreptico & Parænetico. 299.

L I B E R V.

CAP. I. Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, stilus. 301.

CAP. II. De Stilo Poetico. 304.

CAP. III. De variis Versuum generibus. 305.

§. I. De Versibus Comicis. ibid.

§. II. De Versibus Lyricis. 308.

§. III. De aliis quibusdam usitationum Versuum generibus. Ex lib.

IV. Prosodiæ Bononiensis P. Jo. Baptistæ Riccioli. 313.

§. IV. De Dithyrambo. 317.

§. V. De Symbolo Heroico. 319.

CAP. IV. Acrostichis, Anagramma, Gryphus. 320.

§. I. De Acrostichide. ibid.

§. II. De Anagrammate. 321.

§. III. De Grypho, Logogrypho, & Inscriptione. 322.

F I N I S.